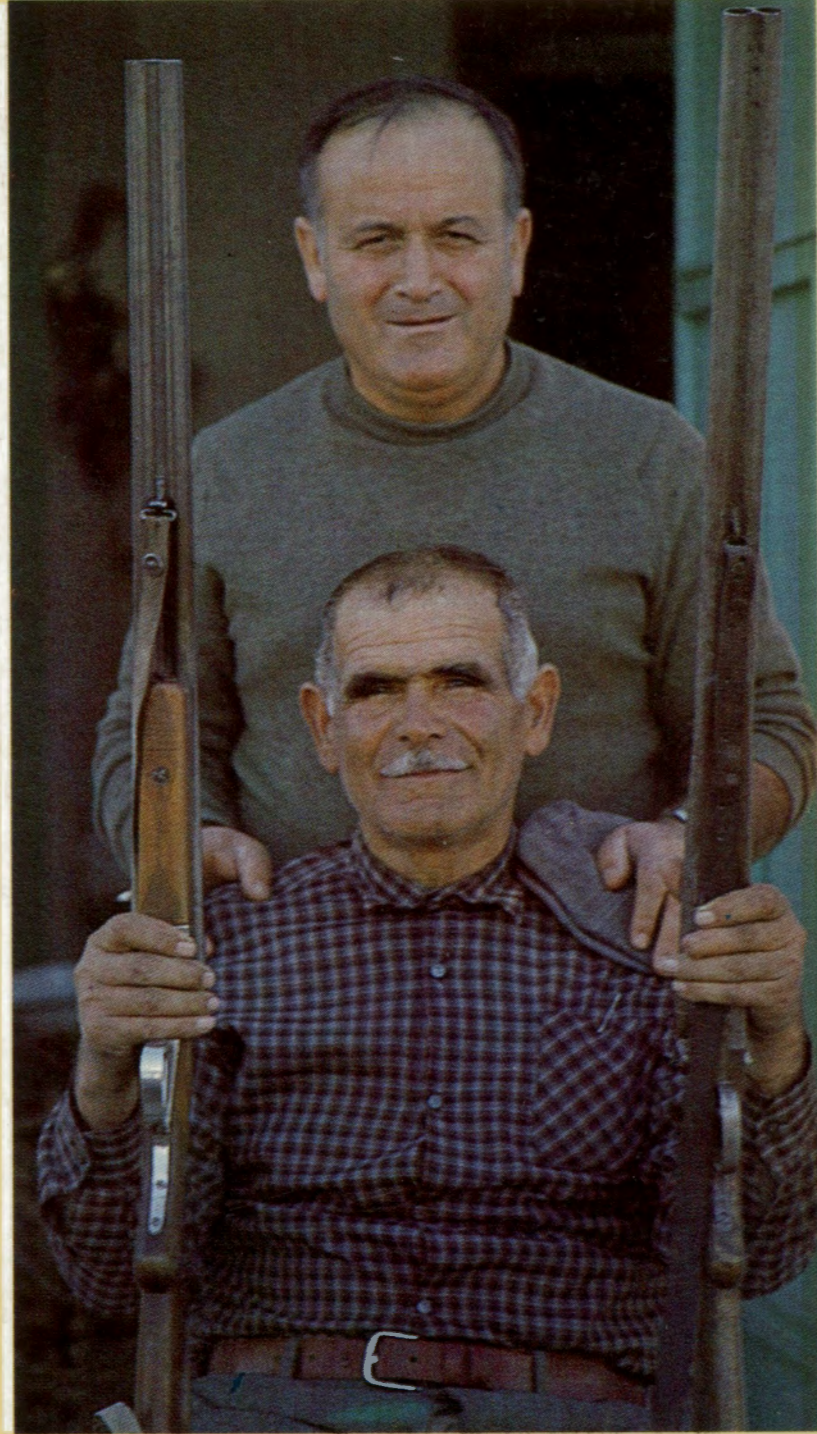

BU DOKTORU REHİN ALALIM

Prof. Dr. Y. İZZETTİN BARIŞ

ANADOLU'DA BİR KANSER ARAŞTIRMASI

BU DOKTORU REHİN ALALIM

Fuat'a

Nezihlemlerle

26.9.1994

Prof. Dr. Y. İzzettin Barış

[Handwritten signature]

ANADOLU'DA BİR KANSER ARAŞTIRMASI

Birinci Basım : Ağustos 1994

ISBN-975-95815-0-7

Dizgi - Baskı

AJANS-TÜRK MATBAACILIK SANAYİİ A.Ş. / ANKARA

İstanbul Yolu 7. km. Necdet Evliyagil Cad., 24, Batıkent önü

Tel: 0 (312) *278 08 24 • Fax : 278 18 95

Dağıtım

BİLGİ DAĞITIM

Tel : (212) 526 70 97 - 522 52 01 • Fax : (212) 527 41 19

ÇAĞALOĞLU - İSTANBUL

ÖNSÖZ

Bu kitap 63 yıllık yaşamımın, bana göre en önemli kesitlerinden birini aksettirmektedir: Üniversite öğretim üyeliği dönemim.

Yükseköğretim kurumunda çalışan öğretici ve eğitimcinin en önemli görevi araştırma yapmaktır. Bu vazifeyi yapmanın huzurunu yaşadım. Ülke genelindeki çeşitli güçlüklerle rağmen, başarılı olmamda en önemli etken, çalışkan, güçlüklerden yılmayan, fedakâr ve içi insan sevgisi ile dolu kişilerden kurulu bir ekibin başında olma şansıdır.

Kitabı okuyanlar, araştırmaların yürütülmesinde, resmi kuruluşların katkılarının yok denecek kadar az olduğunu göreceklerdir. Çalışanların ve çevrenin sağlığını ilgilendiren, sadece ülkemizde değil batı aleminde de büyük ilgi gören gayretlerimizin ne yazık ki karşılığını göremedik. Bunun sebebini de şimdiye kadar anlamış değilim. İlimdeki burukluğu okuyucularıyla paylaşarak biraz olsun teselli olmak istedim.

Kitabın içeriğinde hiç bir abartma ve hayal ürünü yoktur. Hepsi gerçektir. Okurken bir çok çelişkiler dikkati çekecektir. İyinin, güzelliğin, fedakârlığın, çalışkanlığın yanında; kötülüğün, çirkinliğin, kıskançlığın ve tembelliğin bir arada olması güzel ülkemizin bugüne kadar gelen bir özelliği değil midir?

Kitabın yazılmasını teşvik eden ve hazırlanmasında yardımcı olan klinik arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Onlarla çalışmaktan onur duyuyorum ve başarılarının benden sonra da devam etmesini bekliyorum.

Prof. Dr. İzzettin Barış

26 Temmuz 1994

Nergis Sok. 8-17, Ankara

İÇİNDEKİLER

Mezotelyoma ile ilk tanışma.....	7-10
Asbest ile tanışma	11-13
Gürpınar / Şabanözü - Çankırı araştırması	14-17
Maden / Elazığ araştırması	18-24
Bedirli / Yeşilova Burdur araştırması.....	25-28
Halkapınar / Ereğli - Konya araştırması	29-30
Kureyşler köyü araştırması	31-37
Hastanın memleketine bakıp teşhis konulabilir mi?	38-42
Karain faciası	43-50
Karain, ölümün diğer adı.....	51-56
DeneySEL çalışma	57-64
Amerikalının yaptıkları	65-68
Tuzköy devreye giriyor	69-73
Karain ve Tuzköy'den sonra Sarıhıdır	74-77
Göreme bölgesindeki kanserli köylerin suçluları belli : Erciyes ve Hasandağ	78-80
Bakanlık kapılarında.....	81-83
Boncuklu harita.....	84-85
Unutulmayan hastalar.....	86-91
Batı bilim adamlarından	92-100
Kanserli köyün sırrı çözülüyor	101-108
Kanser araştırması ile ilgili resimler	109-112

MEZOTELYOMA İLE İLK TANIŞMA (*)

"Servise Yatırılan Dansöz mü, Hasta mı?"

Gülhane Askeri Tıp Akademisi, Göğüs Hastalıkları Kliniği'nde asistanlık süremi tamamlamak üzereydim. Yakında uzman olacaktım ve uzmanlık konuları ile ilgili herşeyi öğrendiğimi sanıyordum! 1964 yılının Haziran ayında son nöbetlerimden birisini tutmakta iken psikiyatri kliniğinde yatan bir hasta için acil konsültasyon istendi. Ruh Hastalıkları ile Göğüs Hastalıkları arasında bir ilişki olmadığı için bu istek tuhafıma gitti. Benden konsültasyon isteyen asistana sebebini sorduğumda **"Bize bu hastayı İç Hastalıklarından ortaladılar. Sol akciğerindeki anormal gölge nedeniyle sevk tehiri almış. Orada uslu uslu dururken birdenbire kafayı bozmuş. Zaptedememişler ve bize göndermişler. Elimizdeki ilaçlarla onu bir türlü sakinleştiremedik. Devamlı konuşuyor, kimseyi dinlediği yok; kendisini komutan sanıp habire emirler yağıdırıyor. Kendisine ve etrafına zarar vermesini istemiyoruz. Bizde tecrit odası olmadığı için bir rapor düzenleyip Bakırköy Akıl Hastalıkları Hastanesine nakledeceğiz. Bize göre manik reaksiyonu var. Onu muayene edebileceğinizi sanmıyorum. İsterseniz filmine bakıp hastalığın ne olduğunu yazarak raporu imzalayınız."**

Koğuşun kapısındaki küçük pencereden içeriye baktığımda devamlı konuşan ve kafese kapatılmış bir aslan gibi hareket eden bir hasta gördüm. Gözleri alev alevdi. Değil muayene etmek yanına yaklaşmak bile mümkün olamazdı. Daha önce çekilmiş filminde sol akciğerin orta kısmında portakal büyüklüğünde pergelle çizilmiş gibi anormal bir gölge vardı. Benim için teşhis kolaydı. Nöbetçi asistana **"Şekerim bu hastada hidatik kist var.(**) Ona köpek besledin mi diye soramam, yoksa küfürü yerim. Şimdiki ruh hali ile hidatik kistin ilişkisi yok. Ben teşhisi yazıp raporu imzalıyorum. Gerisi sana kalmış. Ne istersen onu yap"** dedim.

(*) Mezotelyoma : Akciğerler ve karın organlarını örten zarların kanseridir. Ölümcül bir hastalık olup akciğer veya karında su toplanmasıyla karakterizedir. Nadiren kan şekerini düşüren insülin benzeri hormon salınmasına yol açar. Mezotelyomalar Türkiye'de en sık rastlanan kanser türlerindedir.

(**) Hidatik kist : Anadolu'da hayvancılıkla geçinen köylerde sık görülen; köpeklerin bağırsaklarında bulunan bir parazitin insanlarda yaptığı bir hastalıktır. En çok karaciğer ve akciğerde bulunur.

Uzman olduktan sonra Kasımpaşa Deniz Hastanesine tayin oldum. Nöropsikiyatri bölümünden bir konsültasyon kağıdı geldi. Daha önce manik reaksiyon ve akciğer hidatik kisti teşhisi ile bir yıl sevk tihiri almış A.D. isimli hastanın değerlendirilmesi isteniyordu. Hastayı görür görmez tanıdım. Gülhane Hastanesinde gördüğüm asker adayı idi. Eski deliliğinden eser yoktu. Sakin görünümü ve saygılı bir kişiliğe bürünmüştü. Onu muayene ettim. Akciğer filmini tekrar değerlendirerek durumu psikiatri uzmanına ilet-tim ve hastadaki değişikliğe işaret ettim. Psikiatri uzmanının tepkisi ise farklı idi. **"Oğlum sen onun şimdiki durumuna bakma, içinde ne fırtınalar ol-duğunu kimse bilemez. Zaman zaman servisi darmadağın ediyor. Bir an önce işini bitirip onu çürüğe ayıralım. O da kurtulsun biz de kurtu-lalım"** dedi.

Hidatik kist köpeklerin bağırsaklarında yaşayan bir parazitin yol açtığı hastalıktır. Türkiye'de yaygındır. Tedavisi ancak ameliyatla mümkün oldu-ğundan A.D. yi karşıma alıp **"Bak oğlum sol akciğerinde kist var. Şimdi-lik sana fazla zararı yok ama, ilerde patlayıp başına iş açabilir. Ben bu kistin ameliyatla çıkarılmasını uygun buluyorum, hazır hastanede yatarken ameliyat ol ve bu dertten kurtul"** dedim. Önerimi **"Efendim siz doktorsunuz, madem ameliyat gerekli, olurum"** şeklinde yanıtladı.

Hastanemizde Cemil Aksoy isimli çok iyi eğitim görmüş ve son dere-ge yetenekli bir operatör albay vardı. Sert görünümü dolayısıyla insanlara tepeden bakar gibiydi. Koridorlarda dolaşırken herkes ondan çekinir ve ona görünmemeye çalışırdı. Ameliyathaneye girişi çok gösterişli idi. Bu nedenle ona **"Güneşin Oğlu"** derlerdi. Tersanedeki mühendis bir albayla birlikte altmışlı yıllarda kalb-akciğer pompası yapmışlardı. Bu pompa ile Türkiye'de deney hayvanlarında ilk açık kalb ameliyatı rahmetli Cemil Bey tarafından yapılmıştı. Deney yaptığı köpekleri hastanenin bahçesinde ufak kulübelerde barındırıyordu. Her çalışkan insanın sevenleri kadar sevmeyenleri de oldu-ğu gibi Cemil Beyden de hoşlanmayanlar vardı. Yıllık iznini yurtdışında ge-çirdiği bir zamanı fırsat bilip; hayvanların vakitli vakitsiz havlayarak hastala-rı rahatsız ettiği gerekçesiyle köpek kulübeleri yıktırıldı. Hayvanlar salı-verildi. Bu olaylar Dr. Aksoy'u çok üzmüş ve onu bedbinliğe sokmuştu.

Cemil Bey ile aram iyi idi. Konsültasyon istediği hastalar için yazdı-ğım notlar hoşuna gitmiş olmalı ki benim için sağda solda **"İyi çocuğa benziyor, mürekkep yaladığı belli"** dermiş. O devirde akciğer ameliyatları

yeni yeni yapıyordu. Dr. Aksoy'a gönderdiğim akciğer hastalarının ameliyatlarında bulunmam onu mutlu ediyor ve zaman zaman bana bir hoca gibi ders veriyordu.

A.D.'yi ona takdim ettim ve ameliyat öncesi teşhisimi söyledim. O da hidatik kist teşhisinde benimle hemfikir idi. Cemil Bey hastayı ameliyata aldı. Kist sol akciğerin üst ve alt kısımları arasında idi. Yardımcısından kist içindeki sıvıyı boşaltmak için bir enjektör istedi. Ancak kistin içinden hidatik kist için karakteristik olan berrak kaya suyu yerine boza kıvamında jelatinöz bir sıvı geldi. Hayret etmiş olmalı ki bana dönerek **"Şekerim bu hidatik kist değil, aldanmışız. Ben ilk kez böyle bir kist ile karşılaşıyorum. Bunu çıkartalım. Sen bir zahmet bunu Üniversitenin patoloji kürsüsüne gönder. Bizimkiler kist deyip geçerler"** dedi. Çıkartılan kisti onun istediği gibi İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Patoloji Kürsüsüne götürdüm. Sonuç Benign Plevral Mezotelyoma olarak geldi. Bu hastalığı ilk kez duymuştum. O akşam elimde bulunan kitaplarda mezotelyoma ile ilgili ne kadar yazı varsa hepsini okudum. Hastalık akciğer zarının iyi tabiatlı bir uru idi. Mezotelyomaların kötü huylu olanları da varmış. Bunlar asbest (am-yant) denilen lifsel yapıdaki mineralin solunmasına bağlı imiş. Mezotelyomaların bir kısmı, kan şekerini düşüren bir hormon salgılayarak bizim hastamızdaki gibi psikiyatrik bozukluklara neden olabiliyordu. Tümör çıkartıldığı takdirde kan şekerindeki ani düşüşler ortadan kalktığı için psikiyatrik bozukluklar tamamen düzeliyormuş. Ertesi gün patoloji raporunu Cemil Bey'e ilettim. Hayret etti ve **"Farkındaysan ameliyatta bunun hidatik kist olmadığını sana söylemiştim. Talihsiz bir çocukmuş. Onu tekrar ameliyat edip sol akciğerin tamamını çıkaracağım"** dedi. **"Cemil ağabey buna gerek yok. Çocukta iyi tabiatlı mezotelyoma olduğu için pek tekrarlamamış. Ayrıca bendeki bir yazıya göre iyi tabiattaki mezotelyomalar bazen insülin benzeri bir hormon salgılayarak kan şekerinde ani düşüşlere yol açarlarmış. Bu durum tıpkı bizim A.D.'de olduğu gibi delirme nöbetleri de yaparmış"** dedim. **"Çok ilginç! İlk kez duyuyorum. Mezotelyomaların hepsinin kötü olduğunu sanırdım"** şeklinde karşılık verdi.

Balıkesir'li bu ilginç hastam sayesinde mezotelyomaların ne olduğunu öğrendim. Geriye doğru baktığımda asistanlık yıllarımda akciğerinde su olup da tüberküloz teşhisi koyduğumuz fakat iyileştiremediğimiz hastaların çoğunun mezotelyomalı olabileceğini düşündüm.

Deniz kuvvetlerinden ayrıldıktan sonra Hacettepe Tıp Fakültesi'nde çalışmaya başladım. Bir toplantıda Asım Göktepelî ismindeki jeolog arkadaş ile tanıştım. Kendisine **"Asım Bey Türkiye'de asbest minerali var mı?"** diye sordum. Anadolu'da birçok bölgede asbest ocakları ve yataklarının var olduğunu ve Ankara'ya en yakın olan asbest maden ocağının ise Eskişehir'in Mihallıççık ilçesinde bulunduğunu belirtti. **"Asbestin insan sağlığı üzerindeki etkilerini incelemek için bu ilçeye gitsek, bize refakat eder misiniz?"** diye sorduğumda; **"memnuniyetle"** yanıtını aldım. Asbest ile çalışmalarımız 1973 yılında böyle başladı. Bu çalışmalar sonunda çok nadir bir kanser türü ve aynı zamanda asbest işçilerinin meslek hastalığı olan mezotelyomaların İç Anadolu köylerinde yaygın olduğunu ortaya çıkardık. Hastalar arasında Eskişehir'li H.Ç. isimli hastayı unutamam. Sağ akciğer boşluğunun tümü su ile doluydu. Hastalığının nedenini saptamak amacıyla dahiliye servisine yatırdık. Ertesi gün servis hemşiresi beni telefonla arayarak **"Aşkolsun İzzet Bey, herşey bitti de servise dansöz yatırman mı kaldı!"** diyerek sitem etti. **"Hangi hastadan bahsediyorsun? Ben dansöz falan yatırmadım"** dedim. **"Eskişehir'den gelen H.Ç.'den bahsediyorum. Ayol kadın çırılçıplak soyundu. Koğuştta göbek atıyor. Bütün hastalar, kadın erkek onu seyrediyor. İnanmazsanız kendi gözünüzle görün."** diyerek feryadına devam etti. Hemen servise çıktım. Hemşire doğru söylüyordu. Birden Balıkesirli A.D. aklıma geldi. Derhal kan örneği alıp şeker düzeyi bakılmasını istedim ve hastaya damardan şekerli sıvı verilmesini önerdim. Çok kısa zamanda düzeldi. Zavallı yaptığının farkında değildi. Kan şeker düzeyinin çok düşük gelmesi bize mezotelyoma tanısını koydurdu.

ASBEST İLE TANIŞMA

"Pekmezin İçindeki Kanser"

Balıkesirli hastamız A.D. sayesinde mezotelyomayı öğrendik. Hastalık, akciğer veya karın zarının kanseri olup, vücutta litrelerce su toplanmasına sebep oluyor. **Mezotelyoma asbest veya amyant denilen ve yer kabuğunda bol miktarda bulunan bir mineral ile ilişkili bir hastalık.** Asbest ancak solunum yoluyla vücuda girdiğinde hastalık yapıyor. İşin ilginç yönü yiyecek ve içeceklerle vücuda girdiğinde hastalık gelişmiyor. Kanser yapıcı türleri mikroskop altında dikiş iğnesi şeklinde görülür. Isıya ve sürünmeye son derece dayanıklı olması yüzünden eski çağlardan beri kullanılmıştır. Eskiden asbestten yapılmış mendil, havlu, eldiven ve para keseleri en makbul hediyeler arasındaymış. Yemek pişirilen kapların çoğu bundan yapılıyordu. Petrol lambası ve mum fitilleri asbesttendi. Endüstri devriminden sonra asbestin kullanılışı daha da arttı. Üç binden fazla iş yerinde kullanıldığı için, "**sihirli mineral**" diye anılır oldu. En yoğun kullanıldığı iş alanları, tersane, oto ve uçak sanayii idi. Maske ve sigara filtreleri, yangın elbiseleri, sinema perdeleri yapımında, hatta film çekimleri sırasında kar yağma sahnesinde bile asbest kullanılıyordu. Başta okullar olmak üzere kamuya ait bir çok binaların, ısı, ses izolasyonunda asbest kullanılmıştır.

Yirminci yüzyılın ilk yarısı sonunda asbest işçileri ASBESTOSIS denilen toz hastalığından ölmeye başladılar. 1960 yılında Güney Afrikalı, Dr. C. Wagner ilk kez asbest ile mezotelyoma ilişkisini yayınladı. Maden ocaklarında çalışan işçilerde, 20-40 yıl sonra mezotelyoma geliştiğine işaret etti. Aynı hastalık, asbest madenini fabrikalara taşıyan eşeklerde, bekçi köpeklerinde ve hatta tarla farelerinde de tespit edildi. Yapılan araştırmalar asbestin yalnız mezotelyoma değil, başta akciğer ve gırtlak kanseri gibi solunum sistemi kanserlerinin yanısıra sindirim sistemi organlarının kanserlerinden de sorumlu olduğunu gösterdi. Asbestin kanser yapıcı özelliği sigara içildiği takdirde çok daha fazla artmaktadır. Sigara içen bir asbest işçisinin, sigara içmeyen ve başka iş dalında çalışanlara göre akciğer kanserine yakalanma riski 90 misli daha fazladır. Bunlardan ayrı olarak asbest, akciğerlerde toz hastalığı, akciğer zarında kalınlaşma ve kireçlenme de yapmaktadır.

dır. Artık onun isim değiştirmesi lazımdı. Bu nedenlerle ona yeni bir isim bulundu **"ÖLDÜREN TOZ"**. Yararlarının hepsi unutuldu. Yerini insan sağlığına daha az zararlı sentetik minerallere bıraktı.

Mezotelyomadan ölenlerin arasında gençliğinde tersanelerde çalışmış olan aktör Steve Mc Quin de vardı. 2. Dünya savaşında askeri fabrika ve tersanelerde çalışmış asbest işçileri emeklilik devresinde kansere yakalandığında milyonlarca dolar tazminat aldılar. Bunların bazıları ömürlерinin son günlerini Cadillac gibi pahalı arabalarla gezerek geçirmeyi yeğlediler!. Asbestin kullanımını iyice kısıtlandı. Birleşik Amerika'da, yapımında asbestin kullanıldığı kamu binaları yıkılmaya başlandı. Yıkım sırasında etrafa asbest tozu saçılmasını önlemek için yeni teknikler geliştirildi ve dolayısıyla çok büyük harcamalar yapıldı.

Türkiye'de başta Eskişehir'in Mihallıççık ilçesi olmak üzere, Sivas, Bursa ve diğer yörelerde ekonomik değeri fazla olmayan asbest yataklarının olduğunu MTA'da çalışan Jeolog A. Göktepeliden öğrendik. Klinik arkadaşlarımız Dr. M. Artvinli, Dr. M. Özesmi ve Dr. Ö. Gönen ile birlikte yanımıza jeolog arkadaşımızı da alarak 1973 ekiminde Mihallıççık'a gittik. Kaymakama amacımızı anlatırken odada bulunan, ilçe savcısı söze karıştı. **"Ben Anadolu'nun bir kaç yerinde görev yaptım. Adli vaka dolayısıyla otopsi yapılan kişilerin akciğerlerini gördüm. Burada yapılan otopsi-lerde akciğerlerin durumu çok değişik. Sanki betonla sıvanmış gibi, taşlaşmış. Merakımı otopsiyi yapan doktora ilettim. Vereme bağlıdır diye geçiştirdi. Pek inanmadım. İlçede bir çok asbest ocak ve değir-menleri var. Sanırım aradığınız hastalıktan burada çok bulacaksınız"** dedi. Müjdeyi aldıktan sonra hemen sağlık ocağına gittik. Bizi halinden pek memnun olmayan, bezgin bir doktor karşıladı. Durumu ona açıkladıktan sonra ilçede mezotelyoma veya asbeste bağlı diğer hastalıkların olup olmadığını sorduk. **"Burada bu türden hastalık yok. Ancak tüberküloz çok var"** dedi. Aslında bu soruya gerek yoktu. Mezotelyomayı biz yeni öğrendiğimize göre o nereden bilecekti!. **"Verem teşhisi almış hastaların filmlerine bakabilir miyiz?"**, dedik. Gördüğümüz hastaların filmlerinin hepsinde asbest tozu solunmasına bağlı, akciğer zarında kalınlaşma ve kireçlenme vardı. Onu asbestle ilgili hastalıklar hakkında bilgilendirdik.

Sağlık ocağından ayrıldıktan sonra ilçedeki asbest ve kil değirmenlerini görelim dedik. Bunların bacalarından koyu duman çıkmaktaydı. Değir-

menin içi toz duman içindeydi. İşçiler ağızlarında sigara, ellerinde kürekle habire değirmene maden atıyordu!. İlçeyi Eskişehir'e bağlayan yol başlangıcında, asbest ocaklarından çıkartılan madeni depolayan büyük bir bina dikkatimi çekti. Asbest yığınının üzerinde çocuklar güreşiyordu!. İlçe civarında yirmiyi aşkın köy mevcuttu ve çoğunun yakınında açık asbest ocakları vardı. Burada işçiler kazmalarla asbest içeren küçük kaya parçalarını çıkarıyorlardı. Ağızlarında maske yoktu. Dönüşte yolumuzun üzerindeki bir köye uğradık. Köylüler asbestli topraktan çanak çömlek yapıyorlardı. Bunun dışında içinde asbest bulunan "**Çeren Toprağı**" ismiyle bilinen toprağı damlara sererek kışın soğuktan, yazın sıcaktan korunduklarını söylüyorlardı. Ayrıca, asbestli beyaz toprağı (aktoprak) ıslatıp bulamaç halinde kireç yerine evlerinin iç ve dış duvarlarına sürerlermiş. Kireçten daha parlak görüntü veriyormuş. Biz hayret ettikçe onlar konuşmalarıyla şaşkınlığımızı daha da arttırdılar. Asbestli toprağı pekmezlerin içine kattıklarında hem pekmezin acılığı azalmış ve hem de daha koyu olurmuş. Tandırların içi asbestli çamurla sıvanırmış. Bu toprakla damatlar dişlerini parlatmak için ovarlarmış. Köy kadınları asbestli toprağı pudra gibi bebeklerin altına sürerlermiş. Köy camisinin avlusunda ölenlerin namazlarının kılınması sırasında cenazenin bulunduğu musalla taşının yapısı dikkatimi çekti. Ne taş benzeyordu ne de ağaca. Jeolog arkadaşşa sordum. "**Asbest**" dedi. "**Köy mezarlığındaki dikili taşlar da asbest olmalı, değil mi?**" dedim. "**Doğrudur**" dedi. "**O zaman buradaki köylüler, asbestle doğuyorlar, onunla iç içe yaşıyorlar, ölünce namazları asbestten yapılmış musalla taşının üstünde kılıyor ve nihayet mezarlarının başına da asbestli taş koyuyorlar**" dedim.

Mihallıççık'dan ayrılırken yanımıza birçok taş toprak örnekleri aldık. Bunların MTA'da analizleri yapıldı ve hepsinde asbest olduğu anlaşıldı. Tek teselli olduğumuz taraf, bulunan asbestin çoğunun mezotelyomadan çok, akciğer zarında kalınlaşma ve kireçlenme yapan türde olmasıydı. Sağlık Bakanlığı'nın Verem Savaş Dairesi'ne bağlı gezici verem tarama ekiplerinin Mihallıççık ve köylerinde çekmiş olduğu filmleri inceledik. Yirmi yaşın üstündeki her 100 kişinin 25'inde asbeste bağlı anormallikler vardı. Bunlar konuyu bilmeyen kişilerce kolaylıkla tüberküloz olarak değerlendirilebilirdi.

"Eceliyle Öldüler"

İç hastalıklarına acil servis kanalıyla İsmail Kara isminde, kırk yaşlarında tıpkı soyadı gibi kömür renginde bir hasta yatırmışlar. Adamcağız, yatağında oturarak duruyor. Belli ki solunum yetmezliği içinde. Devamlı oksijen almasına rağmen dudakları, burnunun, kulağının ve parmaklarının uçları simsiyah. Muayene bulguları aslında sünger gibi olması gereken akciğerlerin karaciğer gibi sertleştiğine işaret ediyordu. Hastalığın nedenine ulaşabilmek için detaylı bir soruşturma yapmak gerekiyor. Nefes darlığı o kadar şiddetli ki, konuşmıyor. Öğretmen olan kardeşi Tekin'den uzun yıllar dozer operatörü olarak tünellerde çalıştığını öğrendik. Maden işçilerinin ölümcül hastalığı olan Silikozis denilen toz hastalığı olabileceğini düşündük. Silikozis denilen hastalık, tünel işçilerinde, taş yontucularında, gemi raspa işleminde çalışanlarda görülmektedir. İşin ilginç yönü, son yayınlara göre bu hastalık, çölde kum fırtınasına yakalananlarda, buralarda su kuyusu ve mezar kazanlarda da görülüyormuş !

İsmail'in akciğer filmi tam olarak silikozis hastalığına uymuyor. Zira, asbeste bağlı akciğer zarında kireçlenmeler de var. Acaba bizim hastamızda ikisi bir arada olamaz mı? Ne demişler, **"Talihsiz hacıyı yılan deve üstünde sokarmış."** Neyse kesin tanıya varmak için, açık akciğer biyopsisine gerek gördük. Akciğerinden alınan silgi büyüklüğündeki parçayı ikiye böldük. Bir kısmını bizim patoloji bölümüne, diğer yarısını ise akciğerdeki maden veya minerali göstermeye yönelik çalışma için yurtdışında ilişkimiz olan bir bilim adamına gönderdik. Orada akciğer dokusu yakılarak organik kısım ortadan kaldırılmakta ve geriye kalan kül elektron mikroskopu ile incelenerek değerlendirilmektedir. Hastamızın akciğerinde, kil, kömür ve silikozis denilen hastalığı yapan silika yanında çok fazla miktarda asbest lifi bulunduğu rapor edildi. raporu yazan Fransız bilim adamı, Patrick Sebastian, akciğerin bir gram kuru ağırlığının içinde 300 milyon, evet yanlış okumuyorsunuz 300 milyon asbest lifi olduğuna işaret ederek hayretini ifade ediyordu.

İsmail'e doktor olarak ne yapabiliriz ki? Hiç. Sadece düşünce olarak belki başka nedenle ölen bir kişinin akciğerleri takılabilseydi kurtulabilirdi. Hasta tahminimizin aksine altı aydan fazla yaşadı. Yakınları ve bizler bir an

önce ölmesini çok istedik. Karşımızda havasızlıktan boğulma derecesinde çırpınan bir kişi vardı ve elimizden hiçbir şey gelmiyordu. Onun için geceler çok daha korkunç oluyordu. Uyuyunca soluğunun büsbütün duracağını düşünerek gözünü kırpıyordu. Zaman zaman nefes darlığını unutup, biraz olsun uyumak istiyordu. Bir tablet uyku ilacının onu öldürmeye yeteceğini bildiğimiz için bu konuda da ona yardımımız olamıyordu. Nihayet, yaşamak ile ölmek arasındaki zinciri kopardı. İsmail'e doktor olarak hiçbir yardımımız olmadı ama, hastalığının meslekten kaynaklandığını kesin bir ifade ile rapor etmekle, geride bıraktıklarına yardımımız olmuştur herhalde.

Öğretmen Tekin Kara ile dost olduk. Aslen Çankırı'nın Şabanözü ilçesinin Gürpınar köyünden olduklarını söyleyerek köyde bir araştırma yapmamızı istedi. Bir hafta sonunda araştırma ekibimizle köye vardık. Röntgen makinesini, akciğer fonksiyon testleri cihazlarını köy okulunun bir sınıfına kurduk. Kara tahtada "**Ali, elma al!**" yazısı vardı.

Araştırmamız sıkıntı ile başladı. Tam işe başlıyoruz elektrikler kesiliyor. Bir, iki, hatta üç saat bekliyorsun TEK'den haber yok. Gelecek mi? Gelmeyecek mi? Bilen de yok. Köylüler gece mutlaka gelir dediler. Gece vakti muayeneye gelmeleri de beklenemez. Tekin, "**Hocam. Ben onları gece toplarım, siz merak etmeyin**" dedi. Köyün davulcusunu çağırdı ve ona, gece elektrik gelir gelmez, "**Sayın Gürpınarlılar! Hacettepe Tıp Fakültesi'nin değerli hocaları Prof. Dr. İzzet Barış ve Doç. Dr. Mustafa Artvinli köyümüze geldiler, sizleri muayene edecekler ve filmlerinizi çekecekler. Muayene ücretsizdir ve gece sabaha kadar devam edecektir, hepinizden rica ediyoruz, bu fırsatı kaçırmayınız!**" şeklinde çağrı yapmasını söyledi. Davulcu bu görevi çok sevmiş olmalı, zira daha sınıfın içindeyken davulu çalmaya başlamıştı. Gerçekten köylüler gelmeye başladı ve muayene sabaha kadar, elektrikler kesilinceye kadar devam etti. O gece, en aşağı yirmi bardak çay içmiş olmalıyız. Tek eğlencemiz, el radyomuzdu. İş bitirmek üzereyiz. Saat yediye doğru, koltuklarında tezek bulunan, beyaz yakalı, siyah önlüklü, uzun örgülü saçlı iki kız öğrenci okula geldi. Ayaklarındaki siyah lastikleri, eşikte çıkartarak, yalınayak sınıfa girdiler. Sınıfın sobasını yakmak için epeyce uğraştılar. Islak bezleri kovaya batırıp yere çömelerek döşemeleri sildiler. Çok üşüdükleri belliydi. Sık sık, yanan sobanın yanına gelerek ellerini ısıttılar ve zaman zaman sızlayan parmaklarını üflediler. Saat dokuzaya doğru minübüsle ilçeden gelen öğretmenlerini kapıda karşıladılar ve ellerindeki çantaları aldılar.

Köyün civarını ve evlerini yakından görmek istedik. Buradaki köylüler de ak toprağı sıvada ve çatıda kullanıyorlardı. İsmail Kara'nın evine gittiğimizde duvarlar bembeyaz ve parlaktı. Tekin annesine çıkıştı. "**Ana ben sana ak toprağı badana için kullanmayın demedim mi? Bu çok tehlikeli bir madde. Akciğerleri kurutuyor, kanser yapıyor. Ağabeyimin hastalığı bundan.**" Kadın boynunu büktü ve sesini çıkartmadı.

Köydekiler, bize yakın zamanda ölenlerin listesini verdi. Dediklerine göre birkaçı kanserden ölmüştü. İşin aslını köydeki görevli hemşireden öğrenmek istedim. Hemşire önce köye yönelik bir dolu yakınmada bulundu. Sağı solu epey karıştırdıktan sonra, ölüm kayıtlarının bulunduğu defteri buldu.

– Bak bakalım 50 yaşındaki F.K. isimli kadın neden ölmüş.

Defterde sorduğumuz ismi buldu ve

– Eceliyle, dedi.

– Ya, 45 yaşındaki İ.K. neden ölmüş.

– O da eceliyle.

Tepem iyice atmaya başladı.

– Pekala, 14 yaşındaki erkek çocuk A.Ç. neden ölmüş?

– O da eceliyle.

Nihayet dayanamadım.

– A.Ç.'yi ahırdarken at tepmiş. Karnı ağrımış ve hastaneye getirilirken yolda fenalaşmış ve ölmüş. Küstahlaştı :

– Ben doktor değilim ki? Neden öldüğünü nasıl bileyim?

– İyi de, ölüm sebebi olarak "**Eceliyle**" yerine "**At tepmesi**" deseydin daha iyi bir iş yapmış olurdu.

Hemşireye nasihatlar buldum. Görevinin önemini anlatmaya çalıştım. Pek yararı olduğunu sanmıyorum

Gürpınar'dan ayrılmak üzereyiz. Okuldaki eşyalarımızı topluyoruz. Öğrenciler bize yardımcı olmaya çalışıyorlar. Öğretmenlerden tık yok. Üstelik bize soğuk bakıyorlar. Neden acaba? Bir hatamız mı oldu? Dayanamadım.

– Hoca hanım. Biz burada iki gündür köylüleri muayene ediyoruz, filmlerini çekiyoruz. Nedense hiç ilgilenmediniz. Öğrenciler size bu konuda bir şey sorarsa ne cevap vereceksiniz? Omuzunu silkerek :

– Ne bilelim biz sizin ne yaptığınızı? Bize bir şey söylenmedi ki! Sonra siz ne bizi ne de çocuklarımızı muayene etmediniz.

Suçumuzu anlamıştık. İnsanları anlamak ve memnun etmek ne kadar zormuş. Hiç olmazsa, okulda iki gün ders vermedikleri için bize teşekkür etmeleri gerekmez miydi? Sınıftan ayrılırken kara tahtada hala, "**Ali, elma al!**" yazılıydı.

Köyün çıkışında, orta yaşlı bir adam el kaldırarak arabamızı durdurdu. Yolumuz üzerinde bulunan bir köyün ismini vererek, oraya kadar bizim arabayla gelip gelemeyeceğini sordu. Biraz daha sıkışıp onu arabamıza aldık. Giyinişi köylülerinkine benzemiyordu. Ne iş yaptığını merak ettim.

– Ben Çankırı'daki Sıtma Savaş Merkezinde görevliyim. İşim, köyleri dolaşmak ve hasta olup da ateşi çıkmış olanların kanını almak ve bunları merkeze götürmek. Gideceğim köyde ateşli birisi varmış da..

– O köye gitmen şart mı? Bayağı da uzakmış, buradaki birisinden kan alsan kim bilecek?

– Olmaz öyle şey. Bu bana verilen bir görev, aldığım paranın hayrını görmem sonra, dedi.

Eski adı, Ereğez olan Gürpınar köyündeki araştırmada, yirmi yaşın üstündeki kadın ve erkeklerin yarısında, asbest tozlarına bağlı kireçlenme, kalınlaşma ve akciğer sertleşmesi vardı. Buna rağmen kansere yakalanmış hasta yoktu, zira hepsi "**ecelleriyle ölmüşlerdi!**"

MADEN / ELAZIĞ ARAŞTIRMASI

"Bana Paşa Muammer Derler"

Göz bölümünde görülen bir hastayı akciğer filmindeki anormalliğin değerlendirilmesi için bize göndermişlerdi. Karşımda, son derece şık giymiş, yumurta topuklu, orta yaşlı bir hasta vardı. Adını sordum. Kestirmeden cevapladı, "**Paşa**". Tuhafıma gitmişti. Önümdeki dosyada Muammer Coşkuner yazılıydı. "**Burada başka türlü yazılı**" deyince, "**Sen ona bakma doktor bey. Herkes beni Paşa olarak çağırır,**" dedi. Bu ismi kimin taktığını öğrenmek istedim. "**Ben kendim takmışımdır**" diye ilave etti. "**Olur mu öyle şey. Herkes istediği adı alırsa işler karışmaz mı?**" deyince, gevrek gevrek güldükten sonra, "**Ben bu Muammer ismini hiç seveмедim, zaten bana sormadan yazmışlar hani. Paşa ismi daha güzel değil mi?**"

Paşa ya çabuk ısındım. Aydınlık yüzlü, konuşma aksanı bir hoş ve sevecen bir kişiydi.

– Söyle bakalım Paşam, ne şikayetin var?

– Vallahi, sizle ilgili şikayetim yoktur hani.

– Öyleyse seni niçin gönderdiler buraya? Öksürük, göğüs ağrısı, nefes darlığı gibi bir şeyler yok mu yani?

– Benim sıkıntım gözdendir. Ameliyatlıkmışım. Çektiler filmimi ve sonra kendileri beğenmediler. Zaten eskiden de beğenmezdim naçiz kulu-nuzun filmini. Ne olduğunu da söylemezler. Hep bozuk çıkar. Benim akciğerden bir zorun yoktur dedim ama dinletemedim. Zat-ı aliniz bileceksiniz.

Filme bir göz attım. Tam resimlik. Akciğerlerin üstüne sanki beyaz çini mürekkebi ile çınar yaprağı çizmişler. Paşa asbest liflerini solumuş olabilir.

– Paşa, sen hiç duvarları beyaz toprakla sıvalı evde yaşadın mı?

– Yaşamış olabilirim yani.

– Ne demek, "**yaşamış olabilirim**" Kesin konuşsana!

– Vallahi doktor beyim, bizim Maden'de herkesin ciğerleri benimki gibidir. Zahir ben Paşa olduğum için en güzeli benimkidir!. Dicle Üniversitesinden Prof. Dr. Selahattin Yazıcıoğlu da bunun sebebi ak topraktır diyor

amma, bana sorarsanız neden Maden'deki bakır fabrikasıdır. Ne zaman ki o fabrika kuruldu, etrafta yeşil hiçbirşey kalmadı.

Dere suyunun rengi bile değişti. Belkim hayvanların ciğeri de bizimkiler gibidir.

Paşa'nın sözlerinde gerçek payı vardı. Bakır üreten fabrikalar tam bir çevre düşmanıdır. Bacalarından çıkan sarı renkli kükürt gazı, havada su buharı ile birleşerek asit yağmuruna sebep oluyor. Bu madde de bitkilerin akciğerleri olan yaprakların kurummasına neden oluyordu. Bilinen başka bir şey de kükürt gazının astımlı hastalara çok zararlı olması ve onları krize sokmasıdır. Gazın akciğerlerde kireçlenme yaptığını duymadım. Belki de fabrikada işlenen bakır cevheri asbestle karışık olabilir.

Paşa'nın Maden Bakır İşletmelerinde çalıştığını ve bölgede bu tip hastalıkların çok olduğunu öğrendim. Anadolu'nun Güneydoğu bölgesi hariç her yerinde çalışmamız olmuştuk. Bir de orasını görelim dedik. Klinikte bulunan Türkiye haritasında Maden'i aradım. Kendi kendime, "**Yandı Arap atı. Çok uzakmış,**"* diye söyledim.

Bizde intörnlüğünü yapan bir doktor, Toplum Hekimliği'nin Etimesut'daki hastanesinin önünde üzerinde röntgen makinesi yüklü bir taşıttan bahsetmişti. Araç köy taramaları için alınmasına rağmen pek kullanılmıyormuş. Toplum Hekimliği kürsü başkanına gidip durumu anlattım. Anlayışla karşıladı.

– İzzetçiğim, düşüncen doğru. Ancak bu arabadan sorumlu Niyazi diye birisi var. Çok bilgili ve becerikli bir çocuktur. Çektiği filmi, Hacettepe'de bile çeken olmaz. Fakat, onunla çalışmak çok zordur. İstekleri bitmez. İnsanı canından bezdirir. Gerçi biz onun amiriyiz amma, işine pek karışamayız. Kabul edeceğine pek sanmıyorum ama, sen gene de onunla bir görüş, dedi.

Ertesi gün Dr. Mustafa Artvinli ile Etimesut'a gittik. Hastanenin kapısında, üstünde "**Seyyar Röntgen Aracı**" yazılı otobüs gibi, takoza çekilmiş bir araç gördük. Başhekim Ahmet Bey'e konuyu anlattıktan sonra aracın sorumlusu Niyazi ile görüşmek istediğimizi ilettik. Yüzünü ekşitti ve hizmetliden onu bulmasını istedi. Biraz sonra, içeriye orta yaşlı, terbiyeli tavırlı birisi girdi. Başhekim ona dönerek :

(*) 41-AR-427 plakalı araba.

– Niyazi, arkadaşlar Hacettepe'den öğretim üyeleri. Seninle önemli bir memleket sorunu için görüşecekler. Kendilerine yardımcı olursan bizler de memnun oluruz, dedi.

– Hay hay efendim. Elimizden gelen olursa neden yardımcı olmayalım. Hepimiz bu ülkenin insanlarıyız.

Başhekimden izin isteyerek başka bir odada konuşmaya karar verdik. Ona, araştırma projesi hakkında bilgi verdikten sonra ne derece önemli bir sağlık sorunu olduğunu vurguladık. Bizi dikkatle dinledikten sonra :

– Efendim sizin çalışmalarınızı basından, televizyondan duyuyor ve sizlerle övünüyorum. Her zaman, keşke sizlerle birlikte çalışıp, kararınca katkıda bulunsam diye düşünmüşümdür, amma ne yazık ki çok istediğim halde sizlere yardımcı olamayacağım. Bunu söylerken de, bilirsiniz ki çok üzülüyorum.

Daha konuşmasının başında, bize olumsuz yanıt vereceğini bekliyorduk. Zira böyle tiplere gündelik hayatta ve özellikle bürokraside sık sık rastlıyorduk. Neden yardımcı olamayacağını öğrenmek istedik. Bize, "**kendisinden sadece iş istendiğini, kimsenin vasıtanın sorunlarıyla ilgilenmediğini, bu külüstür kamyonu nasıl sırtında taşıdığını anlamadıklarını, dört lastiğinin kabak olduğunu ve bu yüzden takoza aldığını, beş senedir doğru dürüst bakım görmediğini, yağını bile değiştiremediğini, bujilerin çakmadığını ve bu haliyle arabanın değil Maden'e, Sincan'a bile gidemeyeceğini,**" yana yakına anlattı. Biz, bu sorunların çoğunu halledebileceğimizi söyleyince, "**Nasıl halledersiniz? Hastanede tahsisat yok ki. Masrafları siz mi karşılayacaksınız?**" dedi.

– Evet biz halledeceğiz. Daha doğrusu tabldottan halledeceğiz.

Ona tabldot deyiminin ne anlama geldiğini açıklamak zorundaydık. "**Yani birazı kendi kesemizden, çoğu eş dostların yardımıyla demek istiyoruz**" dedik. Gerçekten o devirde, sanayi sitesinde iki tane can dostumuz vardı. İkisinin ismi de Zeki olduğu için, biz onlara "**Zekiler**" diyorduk. Tam anlamıyla kara gün dostuydular. Araba hususunda her türlü derdimize, çok düşük ücretle çare buluyorlardı. Karşılık olarak da gönderdikleri hastaları tabldottan bakıyorduk!

Niyazi isteklerinin yapılacağından emin değildi. Gene de,

– İyi öyleyse. Ben size yapılacakların listesini veririm.

İnşaaallah halledersiniz. Yalnız iş sadece bunlarla bitmiyor

– Başka ne sorun var?

– Ben bu arabanın hem sürücüsüyüm ve hem de röntgen teknisyeni. Arabayı kullanan ben, filmleri çeken ben, banyo eden, film kenarlarını kesen, isimleri yazan, kutulara koyan hep ben. Yani ben en az üç kişinin işini yapıyorum.

Hastanenin bana verdiği yolluk ve harcırahla bu işi yapamam. Bana yaptığım işe göre para vereceksiniz.

– İyi de Niyazi bu ülke işi. Hiçbirimiz kimseden para almıyoruz. Üstelik kimi yerde cepten harcıyoruz. Sen de bu seferlik biraz fedakarlık ediver. Bizim ne kazancımız var bu işten?

– Bizim sırtımızdan araştırma yapacaksınız. Bunu yayımlayacaksınız, kongrelerde takdim edeceksiniz. Ya biz?

Yan gözle Mustafa'ya baktım. Dişini gıcırdatıyordu. **"Tam dövülecek adam"** demek istiyordu ama biz bu işi yürütmeye kararlıydık. Açıktan ne kadar para istediğini sorduk. Geçmiş gün pek hatırlamıyorum, o günün şartlarında az para değildi.

– Daha bitmedi. Benim muavinim var. Onun da benimle gelmesi gerek. Tek başına o kadar yola gidemem. Ona da para lazım, demez mi!

– O devletten para almıyor mu? Niye ona para verelim ki?

– Ona harcırah ve yolluk çıkmıyor. Onun da çoluğu çocuğu var.

Bu isteğini de kabul ettik. Adam pazarlığı çok iyi biliyordu.

Dayanamadım.

– Amma ketempere adammışsın, Kayserili misin yoksa sen?

– Hayır İzmitliyim, demez mi! Katıla katıla gülmeye başladık. Tanrım şu hemşehrimin bize yaptığına bak !

Anlaşma tamamlandı ama bu kadar isteği hangi güçle karşılayacağım diye kara kara düşünmeye başladım. Niyazi bir aralık kulağıma eğilecek,

– Hocam bizim muavinin parasını peşin vererseniz iyi olur. Odun alacakmış da ! Benimkini sonradan verseniz de olur.

– Kaç günlük harcırah vereceğiz.

– On günlük yeter. Biz biraz yavaş fakat temiz çalışırız !

Niyazi ertesi gün 15 kalem tutarındaki istek listesini ilettili. Bunların içinde yeni akü ve fren balatalarının yenilenmesi de vardı. Hepsini bizim karşılamamız mümkün değildi. O devrede rektör vekilliği yapan Prof. Dr. Vural Bertan'a başvurduğum. Eksik olmasının bizi sıkıntıdan kurtaracak miktarda para yardımında bulundu.

İşler tamamlandıktan sonra hareket saatini görüşmek için kendisine haber saldı. İş ağırlandı alıyordu. Gelmedi. Biz ayağına kadar gitmek zorunda kaldık. Ancak 10 gün sonra yola çıkabileceğini ve bizden 7 gün önce hareket etmesi gerektiğini vurguladı. Bu uzun bir süre idi. Sebebini sorduğumuzda, **"saatte 70 km.'nin üstünde hız yapamayacağını, arada sırada mola verip motorun soğumasını bekleyeceğini ve bu suretle hem kendilerinin ve hem de motorun dinleneceğini"** belirtti. Sabrım tüendi.

– Senin için söylenenler azmış be Niyazi dedim.

– Ne söylemişler benim için?

– Sen daha iyi bilirsin.

– Boş ver hocam sen onların demesine. Ateş düştüğü yeri yakar. Onlar benim ne kadar şua aldığımı biliyorlar mı acaba? Adamın erkekliği gidiyor vallahi. Aslında benim senden şua parası da istemem lazımdı ya, haydi neyse. Unutmadan söyleyeyim. Siz benim hareketimden 5 veya 6 gün sonra kendi arabanızla gelirken, yolun sağına soluna bakınız. Dağılmış bir vasıta görebilirsiniz hani !

Niyazi'ler yola çıktıktan 5 gün sonra 41-AR-427 plakalı Renault 12 ile sabahın erken saatlerinde Ankara'dan yola çıktık. Arap atını devamlı olarak Mustafa kullanıyordu. Bizim hastanede en kıdemli şoför Mustafa idi. Bizim gibi sonradan ehliyet alanların hepsinin hocası sayılırdı. O arabada iken kimse değil arabayı kullanmak şoförlüğün sözünü bile edemezdi. Yolumuz çok uzundu. Bir kişinin devamlı araba kullanması doğru değildi. Mustafa da arabayı hızlı sürerdi hani. Bazen km. ibresine gözüm kayıyor ve inişli yollarda saatte 150 km.'yi buluyoruz. Akşama doğru Mustafa'ya,

– Yoruldun mu?, dedim.

– Yok, yok ağabey, iyiyim diyerek geçiştirdi.

Malatya'ya yaklaşıyoruz. Onun yorulduğunu farkediyorum. Tekrar,

– Mustafa sen yorulmuş olmalısın. Müsaade et, biraz da ben kullanayım. Sen biraz dinlenirsin, olmaz mı?

– Olmaz, İzzet Ağabey. Ben daha yorulmadım.

– İnat etme, yorulduğun belli.

– Ben varken siz araba kullanamazsınız. Kusura bakmayın.

Gece kararmak üzereyken Malatya'ya vardık. Geceyi bir otelde geçirdikten sonra, gene erkenden yola çıktık. Hava önce çiselemeye ve daha sonra bardaktan boşalırcasına yağmaya başladı. Arabanın silecekleri ön camı silmeye yetmiyordu. Güç bela Elazığ'a vardık. Hazır vakit varken, ilin Verem Savaş Dispanseri'ne uğrayıp doktordan bölge hakkında bilgi aldık. Eksik olmasın, bizi iyi ağırladı ve Maden, Palu, Ergani, Çermik ve Pertek ilçelerinin daha önce çekilmiş olan mikrofilmlerini bize verdi. Bunları hemen değerlendirip en kısa sürede iade edeceğimizi söyledik. Sohbet sırasında bir gün önceki yağmurun şiddetinden söz edildi. Aklımıza Elazığ-Maden yolunun durumunu karayollarından telefonla öğrenmek geldi. Yolun Maden ilçesine 10 km. yakın kısmında heyelan olmuş ve trafiğe kapanmış. Bu hiç aklımıza gelmemişti. Canımız çok sıkıldı. Tekrar sorulduğunda Dicle Nehrine uçan yol kısmının şimdilik tamirinin mümkün olmadığını fakat servis yolu için çalışmalar olduğunu öğrendik. Çaresiz beklemek zorundaydık. İşin kötü tarafı telefonlar da çalışmıyordu. Bizimkiler büyük bir ihtimal Maden'e varmış olmalıydılar, ama emin de değildik. Konuşabilsek, hiç olmazsa onlara talimat verebilirdik. Saatler geçiyor, yoldan haber alamıyorduk. Akşama doğru servis yolunun açıldığını söylediler ve hemen hareket ettik. Hazar Gölü'nün kenarından geçtikten sonra yolun 100 metrelik bir kısmının, Dicle nehrine uçtuğunu gördük. Servis yolu açılmıştı ama çok kötü idi. Araba güçlkle gidiyordu. Bir an geldi, beline kadar çamura saplandı ve durdu. Yağmur tekrar başladı. Sol tarafımızda Dicle'nin çamurlu azgın suları, sağ tarafta bizi meraklı gözlerle süzen çobanlar.

Bir an Arap atını orada bırakmayı ve yayan geri dönmeyi düşündüm. Ona nasıl kıyardım. Benim kader arkadaşım. Mustafa orada hünerini gösterdi. İleri, geri birçok manevra ile arabayı olduğu yerde geri çevirmeyi başardı. Kaçar gibi heyelan yerinden uzaklaştık. Ne olur ne olmaz diye, gece olmasına rağmen, Elazığ'da kalmadan Malatya yoluna vurduk. Yağmur pe-

şimizi hiç bırakmadı. Mustafa iyice yorulmuştu. "**İyiyim, iyiyim**" demesine rağmen zorla direksiyona geçtim. Yarım saatlik şoförlüğüm sırasında Mustafa'nın çok büyük stres içinde olduğunu gördüm.

Arabayı normal kullanmama rağmen devamlı olarak "**Aman ağabey dikkat et**", "**Yol kenarına çok yaklaşıyorsun**," "**Aman ne yapıyorsun**" demesi bitmedi. Bunları söylerken de arka kanepede korkudan sinmiş durumdaydı. Bu hali beni sinirlendiriyordu ama ona kıyamadım ve tekrar direksiyonu ona verdim.

Malatya'da aynı otelde geceledik. Sanki arkamızdan kovalayanlar varmış gibi, emanet aldığımız mikrofilmleri o gece okuduk ve ertesi günü Elazığ'a gönderdik.

Ankara'ya vardıkdan ancak bir hafta sonra bizimkilerle irtibat kurabildik. Heyelandan bir gün önce Maden'e varmışlar. Fabrikadaki bütün işçilerin büyük filmlerini çektikleri gibi, bizim yapacağımız işlerin bir kısmını da yapmışlar. Sonradan bize verdiği filmler pırıl pırıl ve resimlik gibiydi. Niyazi, bize kök söktürmüştü ama yaptığı iş de fevkalade idi. Yiğidin hakkını vermek lazımdı.

Arap atı Maden yolculuğundan yenik çıktı. Zira artık yağ eksiltmeye başlamıştı. Çocukluğumda, babam ile sık sık dağa gidip kaçak odun getirirdik. Bunlar, yeni yapılan evlerin çatı keresteleri olarak kullanılırdı. Ağaçlar büyük ve yaş olduğundan çok ağır olurdu. Güçlü bir doru atımız vardı ve bunların ancak dört tanesini taşıyabiliyordu. Zaman geldi, atımız durgunlaştı. Babam, hayvanın idrarının kırmızı geldiğini farketmiş. "**Bizim doru, kan işemeye başladı. Artık ondan hayır gelmez. Satmalıyız**" dediğinde ne kadar üzülmüştüm.

Maden ilçesindeki röntgen taraması, çevresel asbetle ilgili hastalıkların en yoğun olduğu bölgenin Güneydoğu Anadolu olduğunu gösterdi. Ancak bu yolculuktan bizim araba yenik düştü. "**Arap atı kan işemeye başlamıştı.**"

BEDİRLİ / YEŞİLOVA - BURDUR ARAŞTIRMASI

"Bu Ne Biçim Doktor"

Günlerden bir gün odamda son sınıf tıp öğrencileri ile hasta tartışıyoruz. Telefon çaldı. Karşımda sekreter Reyhan, telaşlı telaşlı konuşuyor. **"Efendim burada bir hasta var. Sizinle görüşmek istiyor. Kendisine hoca derste dedimse de dinlemiyor. İlle sizinle konuşmak istiyor. Bekleyemem. Ben ta Almanya'dan geldim"** diyor. Konuşmasına biraz ara verdikten sonra **"Hem de sizin hayranınızmiş efendim!"** Bizim sekreter de öyle tatlı tatlı insanla dalga geçer ki. Derse ara verdik. İçeriye kafasında siyah fötr şapka bulunan, uzun boylu, kırlaşmış favorili birisi girdi. Giyimine düşkün birisi olduğu belliydi. Kravatı uçurtma gibi renkli, elinde bond tipi siyah bir çanta var. Etrafı merakla şöyle bir süzdükten sonra tane tane ve nutuk atar gibi konuşmaya başladı.

– Sayın hocam ben ta Alamanya'dan, Kölin'den geldim. Orada çalışırken grip olmuşum, filmimi görünce şaşırıp galdı Alamanlar. Ne olduğunu da pek anlamadılar sanırım. Sen Türkiye'ye git ciğerlerini yıkat öyle gel. Seni bu halinle çalıştıramayız dediler. Sizin burada ciğerler temizleniyormuş. Neyse parası veririz. Ben bir an önce işime dönmek istiyorum, dedi.

Biz onun haline gülerken, o istifini hiç bozmadı ve çantasından bir tomar film çıkarttı. Masamın üstüne bir karton yabancı sigara bırakmayı da ihmal etmedi ! Artık havasını da atabilirdi.

– Bak hele şunlara !

Adam bana biraz uçuk gibi geldi. Bakışları da bir tuhaftı aslında.

– Bana bak delikanlı. Ciğer yıkanması diye bir şey yok. Öyle olsaydı, her sigara içenden bir kilo arapsabunu, bir kutu vim ve bir fırça ile hastaneye gelmesini isterdik ! Kim söyledi sana böyle saçma şeyleri?

– Bana bunu Alaman doktorların yanındaki tercüman söyledi. Kim bilir, belki söylenenleri anlamadı da uydurdu. Ben o kadar tahsilli birisi değilim. Okumuş olsaydık sizin gibi böyyük, kocaman pabuçlu, doktor, mühendis falan olurduk.

İşi uzatmadan bitirelim dedik. Muayene ettik, sağ akciğerin sesleri azalmıştı. Akciğer filminde, zarda kürek büyüklüğünde beton parçası gibi

kireçlenmeler ve az miktarda da su vardı. Bunlar, akciğere dışarıdan baskı yapıyor ve havalanmasını engelliyordu. Nereli olduğunu sorunca **"Göller bölgesinden"** dedi. Hastalığını, onun anlayacağı dille izah ettikten sonra ameliyat olmasını önerdik. Normal bir insan böyle bir öneri karşısında önce şaşalar, tereddüt eder, biraz düşünür, bu işin ilaçla tedavisi olup olmadığını sorar. Bizimki hemen kabul etti.

Veli Topçam isimli hastanın sağ akciğesindeki kaya parçası kolaylıkla çıkartıldı, kalınlaşmış akciğer zarı sıyrıldı ve güzel bir ameliyat sonu devresi geçirdi. Halinden memnun görünüyordu. Artık Almanya'daki işinin başına dönebilirdi. Son ziyaretimizde,

– Eh Veli efendi, artık iyileşmiş sayılırsın. Yalnız biz merak ediyoruz. Sen Almanya'ya işçi olarak giderken hiç filmini çektirmediler mi? dedim.

– Hayır. Ben oraya turist pasaportu ile gitmiştim. Hastaneden taburcu olurken bana, sağlamdır diye rapor vereceksiniz değil mi?

– Bizim raporla uğraşacak vaktimiz yok. Sen onlara tercüman kanıyla söylersin, akciğer zarının kaya gibi olduğunu bildir yeter.

– Olur mu öyle şey. Güldürmeyin beni. Kestiğiniz yerler hep öyle gü-lünce ağrıyacak mı? Yara yerime baktım şöyle, 30-40 dikiş var. Semer di-ker gibi dikmişsiniz. Daha ince ipliğiniz yok muydu? Bilseydim Alman-ya'dan gelirken getirirdim.

Veli'ye istediği raporu verdik. Onun hastalığı da asbestle ilgiliydi. Şimdiye kadar Göller bölgesinden hiç böyle hasta gelmemişti. Merak etme-ye başladık. Birkaç ay sonra, Burdur'da çalışmakta olan ve bizden radyoloji uzmanlığını alan bir doktordan mektup geldi. Yörede asbestle ilgili hastalık-ların olduğunu yazıyordu. Sağlık Bakanlığına bağlı Verem Savaş Tarama ekiplerinin daha önceden Göller yöresindeki köylerde çektiği filmleri bulup tekrar değerlendirdik. Bu bölgede de asbestle ilgili hastalıkların yoğun oldu-ğunu anladık. Yeşilova ilçesinin Bedirli köyü, hastalıkların en yoğun olduğu yerleşim yeri idi. Oraya gitmeye karar verdik. Sefer emri hazırlandı !

Uzun bir yolculuktan sonra köye vardık. Köyün öğretmeni candan bir çocuktü. Okulu karargah olarak seçtik. Çekilen filmlerin banyo edilmesi için karanlık bir odaya ihtiyaç vardı. Köylülerin getirdiği halı, kilim gibi eşyaları pencere ve kapıya çakarak bu işi hallettik. Şimdi rahmetli olan teknisyen

Hacı, portatif röntgen makinesi ile filmleri çekiyor ve banyo odasına aktarıyordu. Orada Ejder isimli doktor arkadaşım filmleri kasetten çıkartıp banyosunu yapıyordu. En sıkıntılı iş onunkiydi. Sıkılmasın diye tek eğlence kaynağımız olan pilli radyoyu ona verdik. İntörnlerden birisi ile öğretmen anket formlarını dolduruyor, baş teknisyen Turgut, akciğer fonksiyon testlerini ölçüyordu. Dr. Levent Erkan da muayeneleri yapıyordu. Ekibe, yöreyi tanıyan Acıpayamli Osman Zeki ile yanında bulunan iki kişi de katılmıştı. Birisini genel sekreter ötekini de Gök Hoca olarak tanıttı. Benim görevim çevreyi incelemek, köylülerle hastalıklar hakkında konuşmak ve yorulanları yedeklemek oluyordu.

Dr. Osman Zeki'nin Gök Hoca diye tanıştırdığı emekli bir köy öğretmeni idi. Gözleri mavi olduğu için bu isim verilmiş olmalıydı. Çok tatlı, hoş sohbet birisiydi. Genel sekreterin görevi köylülerle iletişim kurmaktı. Üçü bir araya gelince başlıyorlar Denizli aksanı ile konuşmaya, şakalaşmaya ve ortalığı kırıp geçirmeye.

Okuldaki çalışmamız saat gibi dakik gitti. Şansımıza elektrik de kesilmedi. Saat 21.00'e doğru işimiz bitmişti. Tamamı tamamına, 199 kişiye anket formu doldurulmuş, muayenesi yapılmış, akciğer fonksiyon testleri ve filmi alınmıştı. Arkadaşlar 200'ü bulamadık diye üzüldüler ! Bu süre içinde yemek molası verilmemiş, çay ile bir şeyler atıştırarak açlığımızı bastırmıştık. Geceyi Osman Zeki'nin Acıpayam'daki evinde geçirecek ve sabahleyin Ankara'ya hareket edecektik. Yolumuz üzerinde olan Salda Gölünün kenarında akşam yemeği için lokantaya girdik. Taze balık, çoban salata, beyaz peynir ve buzlu rakı yorgunluğumuzu giderdi. Bu sırada nereden bulmuşlarsa Gök Hoca'nın eline bir bağlama tutuşturdular ve o da başladı dımbırdatmaya. Hoca gittikçe ritmini hızlandırdı ve bize enfes bir saz konseri verdi. Ben ömrümde bu kadar hızlı ve ritmik saz çalan kişiyi ne görmüş ve ne de duymuştum. Arada sırada, "**Çözde al Mustafa Ali**" gibi yörenin türkülerini de söylüyordu. Sonradan öğrendiğimize göre, kendisinin birçok türkü derlemeleri varmış ve bunlar anlı şanlı okuyucuların malı olmuş. Hiç de hakkını aramamış. "**Canları sağ olsun**" diye geçiştiriyormuş.

Gök Hoca, çalarken, ortalıkta çıt yoktu. Masanın etrafı gittikçe kalabalıklaştı. Elinde ses kayıt cihazı olan kişiler dikkatimi çekmeye başladı. Meğer hoca, çok nadir saz çalarmış. Bu gün sırf bizim hatırımıza ve duyarak çaldığını anladık. Müzik ziyafeti bir saatten fazla sürdü. Bir aralık bana

dönüp, "Hocam kusura bakma. İstedığım gibi çalamıyorum. On gündür tarladayım. Kısa ektiğim için parmaklarımın uçları hassasiyetini kaybetmiş," dedi. Acaba bir de kısa ekmeseymiş nasıl olurmuş diye düşündük.

Dr. Osman Zeki, yöresinin halkına götürdüğümüz hizmetten çok mutluydu. Çoktandır görmediği yaşlı anne ve babasına da kavuşmuştu. Çocukluk günlerini yaşıyordu. Yatmadan önce yanıma sokularak, "İzzet Bey, siz çalışırken köylülerden birisi ne dedi biliyor musunuz?"

– Ne dedi?

– Yahu ben bu adamların nasıl doktor olduğunu anlamadım. O kadar doktor gördüm, hastanelere gittim, bunlar gibisine rastlamadım. Ne biçim çalışıyorlar arkadaş. Hastaya kızmak yok, azarlamak yok. Bir günde bu kadar insanı sorguya çek, muayene et, akciğerlerini ölç, filmlerini al. Görülmüş mü bu? Hastane bile bu kadar işi bir günde yapamaz yahu. Sonra anlamadım niye gelmişler buraya? Hükümet zoru da değilmiş. Kimse mecbur etmemiş. Para falan da aldıkları yok. Solcu desem değiller. Sağcı desem değiller. Gökten inmiş gibiler.

Köylünün dedikleri abartmalı değildi. Biz bir ekiptik. Yaptığımız işi seviyorduk. Türk köylüsüne hizmet etmek bizler için bir gurur vesilesiydi. Buralara gelmeseydik Gök Hoca'yı da tanıyamayacaktık.

HALKAPINAR / EREĞLİ - KONYA ARAŞTIRMASI

Akciğerleri Asbestle Dolu Kunduracı

Konya Ereğli'sinin, Ayrancı, İvriz ve Halkapınar yörelerinden gelen hastalar arasında asbestle ilgili hastalıkların çokluğu dikkatimizi çekmeye başlamıştı. Boncuklu harita, Ereğli çevresinde 12 adet akciğer zarı kanseri biriktiğini gösteriyordu. Yörede, bir çalışma yapmadan önce, Ereğli'de yıllarca Belediye Başkanlığı yapmış olan kıdemli bir meslekdaşımızla konuşmak istedik. Onu, Kızılay'daki bürosunda seçmenleriyle başbaşa bulduk ve amacımızı ilettik. Bizleri şüpheli gözlerle süzdükten sonra, Paris'de eğitim gördüğünü ve kimsenin tedavi edemediği hastaları nasıl iyileştirdiğini ballandıra ballandıra anlattı. İşin ilginç yanı, yıllar önce terkedilmiş ilaçları kullanıyordu. Bizim öğrenmek istediğimiz, Ereğli'de çalıştığı sürede, akciğerinde veya karnında su toplamış hastalarla karşılaşmış mıydı. Bu tür hastalıklardan ziyade, akciğer tüberkülozunun sık görüldüğünü söyledi. Ne kadar gariptir ki, Göreme bölgesindeki hastaların çoğu, gene parlamenter bir meslekdaşımız tarafından görülmesine rağmen bu tür hastalıklar dikkatlerini çekmemişti.

Verem Savaş Müdürlüğü'nün, Ereğli ve buna bağlı 15 köyünde yaptığı mikروفilm taramalarını tekrar değerlendirdik. Bunlar arasında, bilhassa Halkapınar (Zanapa) ve İvriz'de yoğun bir şekilde asbestle ilgili hastalıklar vardı. 2000 nüfuslu Halkapınar'da 64 hasta bulundu.

Bir sonbahar günü, 41-AR-427 plaka numaralı Arap atıyla Dr. Mustafa Artvinli ve Jeolog Asım Göktepeli ile birlikte Ereğli üzerinden önce Halkapınar ve sonra İvriz'e vardık. Buradaki köylüler, tarım ve hayvancılıkla geçiniyorlardı. Yörede, asbest fabrikası, değirmeni veya madeninin olmadığını öğrendik. Buna rağmen, köy meydanlarının, beyaz ve killi tozla kaplı olduğu dikkatimiz çekti. Asım, yerdeki tozu elleriyle oğuşturup inceledi ve içinde asbest olabileceğini söyledi. Köy meydanındaki kili beyaz tozun nereden geldiğini öğrenmek istedik. Yanımızdakiler, elleriyle Toros Dağlarının yamaçlarını göstererek, "**Oradan**" dediler. Anlaşılan asbestli topraklar dağlardan, yağmur ve sel sularıyla Halkapınar ve İvriz meydanlarına akmaktaydı.

Halkapınar ve İvriz'den topladığımız, şüpheli taş ve toprak analizleri

Tremolit asbest varlığını gösterdi. Köy meydanındaki asbestli toprak burada yaşayanlar için çok tehlikeliydi. Hepsini kanser için riskli hale getiriyordu. Ne yazık ki bunu, orada yaşayanlara ve yöneticilere bir türlü anlatamadık.

Yıllar sonra, yapı itibariyle Karadenizli olan 55 yaşlarında bir hastayı muayene ettim. Akciğer filminde asbest soluduğunu gösteren kireçlenme ile birlikte kanseri telkin eden bir anormallik vardı. Bu görünüm, hastanın Karadenizli olmasına ters düşüyordu. Nereli olduğunu sorduğumda, "**Aslen Rizeliyim ama, İvriz'de yaşıyorum**" dedi. Ne iş yaptığını sordum, "**Kundura tamircisiyim**" dedi. Birden İvriz köyü meydanındaki killi beyaz toprak aklıma geldi. Buranın tozuyla bulaşmış bir ayakkabının kunduracı örs'ü üzerinde çekiçlendiğini düşledim. Bu sırada yakın çevresine yayılan asbestli havayı solumuş olabilirdi. Beyrut'da yapılan bir çalışma, köpeklerden bulaşan hidatik kist hastalığının kundura tamircilerinde daha fazla görüldüğünü ortaya çıkartmıştı. Yani, bu şehirde, kundura tamirciliği hidatik kist hastalığı için bir risk oluyordu. Zira, sokakta, kırdada, bayırdada, ayakkabıya bulaşan parazit yumurtası, bunları tamir edenlerde hastalık yapabiliyordu.

Hasta kanser nedeniyle ameliyat oldu. Sağlam görülen akciğerden alınan dokunun 1 gramında 170 milyon asbest lifi bulundu. Bu sayı tıp raporlarına geçecek derecede yüksekti. Nitekim, vaka uluslararası bir dergide yayımlanmaya layık bulundu.

Avrupa'da çalışan Anadolu insanlarında, asbestle ilgili hastalık görüldüğünde, ilginç yanlarıyla tıp dergilerinde yayımlanmaktadır. Bunlardan birisinin başlığı, "*İthal edilmiş asbestle ilgili hastalık*" idi !.

KUREYŞLER KÖYÜ ARAŞTIRMASI

"Kahramanlık Yalnız Savaş Meydanlarında Olmaz"

Kütahya ilinin Aslanapa ilçesi, Kureyşler köyünden Mehmet oğlu, Ahmet Doğan, komando eri olarak Güneydoğu Anadolu'da askerlik görevini yaparken hastalanıyor. Bir eğitim hastanesinde, "**Akciğer Zarı Kanseri**" teşhisi konuyor ve bütün gayretlere rağmen hasta kurtarılamıyor. Ahmet'in Kütahya'daki dayısı Hüseyin meraklı birisi. Bizim bu hastalık üzerinde çalıştığımızı yeğenin doktorundan öğreniyor ve bize başvuruyor. Mektubunda kafasını kurcalayan birçok sorular var. Ahmet, güçlü, kuvvetli ve sıırım gibi, pek hastalanacak tipte birisi değilmiş. Nasıl olmuş da bir sene içinde yaşamını yitirmiş? Acaba hastalığının teşhisinde geç mi kalınmıştı? Hastalığın sebebi neydi?

Hüseyin'e hastalığının nedeninin asbest olabileceğini büyük bir ihtimal Ahmet'in bu kanser yapıcı maddeyi siva/badana toprağı olarak kullanmış olan beyaz topraktan solumuş olabileceğini ve bu tür hastalığın çok kötü bir kanser türü olduğunu, şimdiye kadar gördüğüm 500'ün üstünde hasta içinden kurtulanı görmediğimi yazdım.

Daha sonraki yazışmalar bizi Kureyşler köyünde araştırma yapmaya zorladı. "**Zorladı**" diyorum, zira artık yaş kemale erdi, 60'ı çoktan geçti. Eski enerjimiz kalmadı. Araştırma için bir miktar para gerekiyordu. Üniversite de her zamanki gibi, parasal sıkıntı içinde, ağlama duvarı. Bu tür araştırma için başvurduğunuzda, izin alabilmek için mutlaka, "**Üniversite Bütçesinden harcırah ve yolluk istemeyeceğimizi**" belirten şartlı bir başvuru yazısının yazılmasında ısrar ediliyordu. Böyle bir yazı yazmak gücümüze gidiyordu. Ne yapalım, hiç olmazsa, devletin onurunu zedelemeyelim diye, hafta sonlarını tercih edecektik.

Önce işi sağlama almak gerekiyordu. Gerçekten köyde kanser yapıcı bir madde, örneğin asbest ile karşılaşma var mıydı? Zira, aldığımız birçok ihbar mektuplarının aslı astarı yoktu. Araştırmalarımızda bizim elimiz ayağımız olan isimsiz kahramanlar vardı. Bursa Verem Savaş Derneği'nin Başkanı Necdet Erece ve onun sağ kolu Cenap Ünal, bunların önde gelenleriydi. Bu çocuklar, yıllarca sıtma ve verem mücadelesinin unutulmaz ismi Dr. Hamdi Açı'nın yanında geceli, gündüzlü, dağda, bayırda fedakarca ça-

lışarak, milyonlarca kişinin filmlerini çekip hasta olanların teşhis edilmesinde yardımcı olmuşlar ve elli milyona yakın kişiyi aşılıyarak verem hastalığına yakalanmalarını önlemişlerdir. İnsanlar yalnız savaş sırasında kahraman olmazlar. Bence günümüzde nesli tükenmiş olan bu tür insanlar **"Sağlıkçı kahramanlardır."**

Bursa ekibi ile irtibat kurduk ve yirmi yaşın üstündeki kadın ve erkekleri film taramasından geçirmelerini istedik. Cenap, seyyar röntgen makinesini alarak köye akşam üzeri varmiş, gün ağarmak üzereyken işini bitirmiş. İlk görüşünü bize bildirdi. **"İzzet Ağabey, bu köyde asbeste bağlı hastalık var. Öyle filmler var ki, resimlik, sanki ek amiş gibi."** Yıllarca bizim çalışmalarımıza katıldığı için, konuyu iyi öğrenmişti. Aldanma payı azdı. Aslında Şimdiye kadar yapmiş olduğu tahminlerde hiç aldanmamıştı. Kliniğin kıdemli asistanı Yalçın Karakoca, filmleri bir solukta okudu ve **"Evet hocam, var"** dedi. Filmler çok güzeldi. Cenap, yaptığı işin mükemmel olmasını ister, bazen bir kişinin birkaç kez filmini alırdı. Hastalık derecesinde titiz bir kişiliği vardı.

150 filmin, kırkında asbestle ilgili, akciğer zarında kalınlaşma ve ki-relenme tespit ettik. Hele Münire isimli yaşlı bir kadının akciğer filmi vardı ki, kitaplara geçecek kadar ilginçti. Filmin üstüne sanki beyaz mürekkeple figürler yapılmış gibiydi. Köyde asbest fabrikası olmadığına göre, bu öldürücü tozu soluma çevreden kaynaklanıyor olmalıydı.

Kureyşler'de araştırma yapmaya karar verdik. Gününü tespit ettik ve Kütahya'daki Hüseyin'e ve muhtara yazı ile geleceğimiz tarihi bildirdik. Ancak, çalışmanın planlanması için bizimle telefon veya bizzat gelerek irtibat kurmalarını istedik. Beklentimizin aksine yanıt gelmedi. Neden cevap vermediler? İki mektup yazılmıştı. İlk giden mektubu almasalar, ikincisini almış olmalılardı. Acaba 12 kişi ile geleceğimizi bildirmemiz onları ürkütmüş olabilir miydi? Yoksa, Karain gibi, adlarının **"Kanserli Köy"** olarak çıkmasından endişe mi ediyorlardı? Birkaç gün daha bekleyip köye telefon ettim. Kesin bir tarih vererek Ankara'ya gelip bizlerle görüşmelerini tembih ettim. Gelmedikleri takdirde araştırmadan vazgeeceğimizi bildirdim. Geldiler, telefon hatlarının bozuk olduğunu, irtibat kurmada güçlük çektiklerini söyleyerek özür dilediler. Doğrusu sözleri, kafamdaki nedenleri gidermek için yeterli değildi.

Kureyşler köyü araştırması için 6 Mayıs 1994 günü saat 17.30 oto-

büsü ile Ankara'dan Kütahya'ya hareket ettik ve 23.00'de ile vardık. Bizi ölen askerin babası Mehmet, dayısı Hüseyin, eski ve yeni muhtarlar, – Ahmet ve Süleyman – ve daha bir kaç kişi karşıladı. Sonradan öğrendiğimize göre, sırf bizi karşılamak için traktörle 40 km.'lik dağ yolunu aşmışlar. Önceden, vilayet kanalıyla Azot Sanayii Sosyal tesislerinde bir gecelik yer ayırtmıştık. Konaklama formlarını doldurup oraya yerleştik.

Ekip sabah 07.00'ye hazır oldu. Tesisten ayrılırken ne olur ne olmaz diye, görevliye **"Borcumuz olup olmadığını"** sorduk. Bir şeyler karaladıktan sonra önümüze bir makbuz uzattı. Kişi başına 285.000 lira olmak üzere, bizden toplam olarak 3.420.000 lira istiyordu ! Keşke sormasaydık. Gözümüz faltaşı gibi açıldı. Basit, sıradan ismi üstünde sosyal bir tesiste bu kadar para istenmesi bizi hayrete düşürdü. Karşımızdaki görevlinin de boynu büküktü ama, onun yapacağı bir şey de yoktu. Çocuklardan birisi, **"Hocam, bilseydik arabalarımızla geldik ve arabaların içinde yatar-dık"** dedi. **"İnsanlık halidir, olur böyle şeyler"** deyip sineye çekti. Köylülerin tutmuş olduğu büyük bir minibüse dolduk ve bir saatlik bir zaman diliminde, kenarında ırmakların aktığı ve sıra sıra yeşil ağaçların bulunduğu hoş manzaralı yollardan geçerek köye vardık.

Kureyşler, bir dağ yamacına yerleşmiş, kenarından ırmak geçen, 40-50 hanelik bir yerleşim birimi. Bizi karşılayanlar, köy odasında, kaynamış süt, çay, bal, kaymak, beyaz peynir, yumurtalı enfes bir kahvaltı ikram ettiler. Köyün tek öğretmenli okulunda düzenimizi kurduk. Duvara asılı bir yazı hepimizin dikkatini çekti.

Kureyş Köyünden İzlenimler :

Ders : Hayat Bilgisi

Konu : Köyümüzdeki Hastalıklar

Her yerde olduğu gibi, köyümüzde de nezle, grip, bronşit, verem, zatlire, ishal gibi bulaşıcı hastalıklar görülmektedir. Çocuklar genellikle çiçek, kızamık gibi hastalıklara yakalanırlar. Bu bulaşıcı hastalıklara mikroplar neden olur. Mikroplar çok küçüktür. Onları gözümüzle göremeyiz. Mikroskop denilen araçla görebiliriz. Hastalıkların çoğunun mikrobu solunum yoluyla vücudumuza girer. Köyümüzde en çok görülen akciğer kanseridir. Köyümüzde son yıllarda ölen 10 kişiden dokuzu bu hastalıktan ölmüştür. Bu nedenle bir sağlık ekibi köyümüze gelip akciğer filmlerini çekmiştir. Hastalık

birçok kişide bulunmuştur. Bu hastalığın nedeni olarak **Evlerde kullandığımız sıva toprağı gösterilmektedir.**

Sınıf : III

No : 13

Adı : Faruk Turgut.

Aynı sınıftan Muammer Durmuş isimli bir ğrenci, bir yerden aldığı şiiri kağıda aktarmış.

Sıtma, iek, verem, frengi

Var mıdır bunların dengi

Vücuda girince

Solar insanın rengi

Gün geçtikçe zayıflatır

Sağlamlığı arzulatır

Nihayet lm gelince

Yreğimizi sızlatır

Öyle ise ne yapalım

Ki bu ömrü uzatalım

Sayılı günlerimize

Neşe, sevinç katalım

Temizliktir işin başı

Ondan sonra gelir açı

Doktor, ilaç en son çare

Onlar hastanın yoldaşı

Daha sonra akciğer filmi çekilen, 18 yaşın üstündeki 150 kişi üzerinde araştırma yapmayı planlamıştık. nce herkes için, içinde 40'a yakın soru bulunan anket formu dolduruluyor, sonra muayeden geçiriliyor, akciğer fonksiyon testleri llyor ve kanları alınıyordu.

Arkadaşlar okulda köylüleri muayene ederken, ben eski muhtar Ahmet'in kullandığı traktörle çevreyi dolaşıp, jeolojik yapıyı değerlendirmek istedim. Kırsal bölgedeki çalışmalar beni ister istemez yarı jeolog durumuna getirmişti. Tepede, serin ve temiz bahar havasını solurken, etraftaki s-

rüde annelerini arayan kuzuların melemeleri geliyordu. Köyün yaslandığı tepede gezinirken, yer yer taze kazılmış, içinde kirli gri-beyaz renkte toprak birikintileri dikkatimizi çekti. Köydeki evlerin tümü, bu toprakla sıvanmış. Toprağı elime aldığımda, yağlı bir kıvamda ve lifsel yapıda olduğunu anladım. Bu yapıdaki bir toprakta çok büyük ihtimalle asbest vardı. Asbestli toprağın çıkarıldığı bölgenin yakınında, beyaz renkte ve sert kıvamda, mıcıır görüntüsünde başka bir tür birikinti dikkatimizi çekti. Ahmet bunun eski talk madeni ocağının kalıntıları olduğunu söyledi. Eskiden buradan çıkartılan maden, büyük şehirlerde öğütülerek pudra yapımında kullanılmış. Kozmetik sanayisinde büyük değeri olan talk mineralinin bazen asbest tozu ile karıştığını ve bu tür karışık talkın kullanılmasıyla kanser olgularının meydana geldiği yayımlanmıştı. Kadınlardaki yumurtalık kanserinin oluşmasında asbestle karışık talkın kullanılmasının ilişkisi olduğu sanılıyordu.

Civardaki gözlemler sırasında şüpheli topraklardan örnekler aldıktan sonra ölen askerin evini görmek istedim. Bir yılı aşkın süre geçmesine rağmen evdeki matem havası silinmemişti. Üstelik bizler acının tazelenmesine de sebep oluyorduk. Avluya açılan geniş kapıdan girince, ikinci kata dayalı merdivenin hemen yanında, naylon bir çuvalın içindeki asbestli ak toprak dikkatimi çekti. Baba Mehmet bu toprakla evin dışının ve içerdeki odaların tümünün sıvanmış olduğunu söyledi. İkinci katta, askerin bomboş odasına girdik. Duvarlar ilik gibi bembeyaz ve parlaktı. Beyaz toprak yalnız duvarlara sürülmekle kalmamış, tavan tahtaları da bununla sıvanmıştı. Tahta üzerine sürülen ak topraktan asbest çok daha kolay odaya yayılabiliyordu. Ev sahibi, **"Bu Toprağın Kanser Yapacağını Nereden Bilebilirdik ki?"** diye mırıldandı.

Akciğer filmi çiçekli olan altmış yaşlarındaki Münire'nin baba evine gittik. Orada da aynı manzara vardı. Köyün ileri gelenleri bütün evlerin bu toprakla sıvanmış olduğunu söylediler. Ahmet ve Münire'nin evlerindeki sıva toprağından da muayene için parçalar aldık. Bunun dışında, İSGÜM Başkanlığından ödünç aldığımız, havadan solunabilir, toz örnekleri alabilen pompalı cihazlarla örnekler topladık.

Okula döndüğümüzde Aslanapa ilçesinin kaymakam vekili ve sağlık ocağı doktoru ve savcısının bizi beklediğini gördük. İlk ikisinin ziyaretini anlıyorduk da acaba savcı niye gelmişti? Konuşmanın başında, kaymakam vekili gayet nazik bir ifade ile gelişimizden memnun olduğunu, ancak daha

önceden haberleri olsaydı hazırlıklı olabileceklerini söyleyerek hafif serzenişte bulundu. Bizler bu tip konuşmalarla aşağı yukarı her gittiğimiz yerde karşılaştığımız için fazla önem vermiyorduk. Aradan henüz yarım saat geçmemişti ki, iki resmi araba okulun bahçesine girdi. Gelenler, Kütahya vali vekili ve il sağlık müdürüydü. Onlar da aynı tarzda konuştular. Açıklama yapma zorunluluğu doğdu. Kendilerine, bu tip çalışmaların kısa sürede yapılabilmesi için mümkün olduğu kadar resmi kuruluşlara haber vermemeye çalıştığımızı zira bürokratik engeller dolayısıyla istediğimiz anlamda yardım görmediğimizi, aksine çalışmaların engellendiğini söyledik. Önce Dahili Bölümler Başkanlığına yazı yazacaksınız. O, yazıyı dekanlığa bildirecek, yönetim kurulundan karar çıkacak. Rektörlüğe gidecek, oradan onay alındıktan sonra Sağlık Bakanlığına bildirilecek ve bakanlık İçişleri Bakanlığı kanalıyla Kütahya Valiliğine, Aslanapa Kaymakamlığına ve nihayet Kureyşler Köyü muhtarlığına dileğimiz ulaşacak. En taze örnek olan Azot Sanayii sosyal tesislerindeki olaylı ayrılmamızdan bahsettim. Onların iyi niyetlerinden hiç şüphemiz yoktu. Ancak devlet çarkının ağır ve hantal işleyiş mekanizması da ortadaydı. Yıllar önce Ankara'dan 650 km. uzaklıktaki Beyşehir'in Aşağı Eğlence köyünde köpeklerden geçen kist hastalığı üzerinde araştırma yapmıştık. İlçenin kaymakamı da aynı buruk ifadede bulunmuştu. Köyden ayrılırken, köy korucusuna, çöp kovasında duran enjektör gibi kullanılmış malzemeyi yakmasını tembihlemiş. Ertesi günü çalışmaya başlarken, ultrasonografi için kullanılan krem tüplerinin de yakıldığını anladık. Yakılan krem yerine, köy bakkalından aldığımız zeytinyağını kullanmıştık. Bu köydeki çalışma sırasında, elektrikler kesildi. Sorduk. TEK'den kesilmiş. Ne zaman geleceğini kimse bilmiyor. Elimiz, kolumuz bağlı. Kaymakamı aradık, yerinde değildi. Konya'dan bize katılıp köylülerin akciğer filmlerini çeken, Verem Savaş Derneği'nin vasıtalarında bulunan jeneratöre benzin bularak hem köye elektrik verdik, hem de işimizi tamamladık.

Okul içindeki arkadaşların çalışmalarını gördükten sonra, ziyaretçilerin yüzleri gülmeye başladı. İyi niyetimizden şüpheleri kalmamıştı. Sağlık müdürü, Kütahya ili içinde daha birçok köyün benzer sorunları olduğunu ve bu yörelerde de çalışma yapmamızı istedi. Aramızda olumlu bir iletişim kurulmuştu. Onlara yardımcı olacağımızı söyledik. Kendilerine köydeki kanser türü ve nedenleri hakkında bilgi verdik. Hayret ettiler. Birçok köyde aynı tür toprağın kullanıldığını dile getirdiler. Çözüm yolunun, beyaz toprakla sivan-

mış her yerin plastik boya ile örtülmesi olduğunu ve bu iş için köyün yaklaşık 200 kg. boyaya ihtiyacı olduğunu söyledim. Sağlık müdürü hemen yerinden atıldı, "**Ben bunun parasını dernekten hemen öderim**" dedi. Çok sevindik. Köydeki sağlık sorunu kısa zamanda çözülmüştü.

Biz hastalık hakkında konuşurken, eski muhtar Ahmet'in vali muavini ve kaymakama gizli gizli bir şeyler söylediğini farkettim. "**Köyde yapılacak baraj işi ne oldu?**", diyordu. Sonradan öğrendim ki, devlet burada köyü içine alacak bir baraj planlamış. Bu baraj yapıldığı takdirde, köy başka bir yere, ilçeye yakın bölgeye kalkacaktı. Jeton o zaman düştü. Adamlar cin gibi. Bizim çalışmamızı ve raporumuzu da kullanarak, hükümete yüklenecekler ve baraj işinin hemen halledilmesini isteyecekler. Yani bir taşla iki kuş vuracaklar.

Kısa bir süre sonra Kütahya'da yayın yapan TV ekibi geldi. Onlarla bir saate yakın söyleşi yapıp, köydeki sorunu hem dile getirdik, hem de görüntüledik.

Öğleden sonra saat 4'e doğru işimiz bitti. Önce Kütahya'ya ve oradan da Ankara'ya otobüsle gidecektik. Kafile başkanı olarak beni düşündüren, adam başına 175.000 lira olan 12 kişilik bilet ücretiydi. Paramız tükenmişti. Birilerinden borç almamız gerekiyordu. Gerçi ilde tanıdıklarımız vardı ama, bu kadar yüksek enflasyon döneminde borç para istemek kolay değildi. Bunları düşünürken. İl sağlık müdürü'nün makam şoförünün bana doğru geldiğini farkettim. "**Efendim, Dr. Naci Kurtkaya, bilet ücretlerinizi ödedi**" dedi. Hızır gibi yetişmişti. Boynuna sarılasım geldi. Bütün yorgunluğumuz gitti. Mutluluklar içinde neşe ile gün bitiminde Ankara'ya vardık.

HASTANIN MEMLEKETİNE BAKIP

TEŞHİS KONABİLİR Mİ?

"Koşun Ayol ! İzzet Bey, Hastanın Memleketine Göre Teşhis Koyuyor"

Asbest ya da amyant isimli lifsel yapıdaki mineral, yer kabuğunda bol miktarda bulunan; ısıya, sürtünmeye ve kimyasal etkenlere dayanıklılığı nedeniyle eski çağlardan beri değişik alanlarda insanlara yararlı olmuş bir maddedir. Endüstride 3000'den fazla işkolunda kullanıldığı için **"sihirli mineral"** olarak anılırken; 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra akciğerlerde sertleşme ve kanser yaptığının saptanmasıyla birlikte **"öldürücü toz"** olarak anılmaya başlamıştır. Bunlardan bilhassa mezotelyoma denilen, akciğer ve karın zarı kanseri asbest işçilerinin korkulu rüyasıdır.

Bir işçi hastalığı olan mezotelyoma ve diğer asbeste bağlı hastalıkların, Eskişehir'in Mihallıççık ilçesi ve köylerinde de yaygın şekilde görüldüğünü bundan önceki yazımızda dile getirmiştik. Araştırma sonuçları, basın, yayın organlarında ilgi gördü ve adımız **"kanser araştırmacı"** olarak anılmaya başladı. İç Anadolu'nun bir çok köyünden kanser ihbarları almaya başladık. Kendimizi bu isteklere olumlu cevap vermeye zorunlu gördük. Öte yandan kliniğe mezotelyomalı hasta akını başladı. Her hastanın köyünü kaydediyor ve en kısa zamanda oraya gitmeyi amaçlıyorduk. İç Anadolu'daki illerde yirmiye yakın köyde çalışmalarımızı sürdürdük. Yaptığımız işten sonsuz kıvanç duyuyorduk. Köylülerin konukseverliği, etrafımızı saran çocukların candan ilgisi ve her türlü sorunlarını bize aktaran, çözüm isteyen Anadolu insanının davranışları bizi duygulandırdı. Kliniğin dar çevresinden dışa açılmakla gerçekleri daha iyi gördüğümüzü anladık. Arkadaşlara **"Bu hafta .... köyüne gidiyoruz"** dediğimde, hepsinin gözleri parlıyor ve sevinçten adeta uçuyorlardı. Araştırmalar süresince 100.000 km.'den fazla yol katettik. Daha serbest ve çabuk hareket etmek için araştırmalarımızda hiç bir kuruluştan parasal destek istemedik. Çünkü, bürokratik yazışmalar ve engeller insanı canından bezdirir dereceydi. Ayrıca, attığımız taş, ürkütüğümüz kurbağaya değmezdi.

Kırsal yöredeki çalışmalarımız sırasında ilginç anılarımız oldu. Kliniğimizde yatan 37 yaşındaki mezotelyomalı R. Sungur isimli hastamızın öyküsü de bunlardan biri.

R. Sungur Yozgat'ın Sorgun ilçesi, Garipler Köyündendi. Köye gitmeye karar verdik. Mevsim kış olduğu için, çamurlara bata çıka güçlkle köye vardık. bizi karşılayanlar, genellikle sarışın ve çakır gözlüydü. Sorduğumuzda, 1920'li yıllarda göçmen değişimi anlaşmasıyla Selanik'in Kırımsen köyünden önce gemiyle İstanbul'a ve oradan Samsun'a geldiklerini öğrendik. Kendilerine Anadolu'da istedikleri yerde yerleşebilecekleri söylenmiş. Samsun'da sıtma hastalığı çok diye beğenmemişler. Arabalarla günlerce yolculuk yapmışlar, bir türlü yer beğenememişler. Bir ailenin beğendiği, burada kalalım dediği yeri diğerleri istememiş. Sorgun'un kuzeyinde Rumlar tarafından terkedilmiş bir köye geldiklerinde artık kıyıdayacak halleri kalmamış. Büyük bir kilise, gürül gürül akan bir çeşme ve çevredeki terkedilmiş birçok evi gördüklerinde artık karar kılmışlar. Köye "**Garipler**" ismini uygun bulmuşlar. Onlar kiliseyi cami haline getirirken; herhalde Kırımsen'deki camilerini de Yunanlılar kilise haline getirmişlerdir! Rumlardan kalan evlerin içi ve dışı, beyaz renkli, kirece benzeyen bir toprakla sıvalı durumdaymış. Böylece göçmenler ilk kez asbestle tanışmış olmuşlar. Sungur ailesinin reisi köydeki bir kavgada cinayete kurban gitmiş ve geriye genç yaşta dul bir kadın ve hepsi küçük 5 çocuk bırakmış. Yıllar sonra solunan asbest etkisini göstermeye başlamış. Önce en küçük kardeş, Arzu 37 yaşında, sonra anne Hayriye 65 yaşında ve nihayet bizim hastamız R.Sungur mezotelyoma ya, yani amansız hastalığa yakalanmışlar. Geriye kalan üç erkek kardeşte bizim araştırma yaptığımız devrede mezotelyoma hastalığına rastlanmamıştı fakat akciğer zarlarında kireçlenme ve kalınlaşma görülmüştü. Şimdi ne durumda olduklarını bilemiyorum. Sungur ailesinin trajedisi ister istemez insana bazı şeyleri hatırlatıyor. Kader bu ailenin Yunanistan'dan yüzlerce km. ötede Yunanlılardan miras kalmış bir cami ve duvarları asbestle kaplı evde barınmalarına yol açıyor. Asbestli soluyan insanlarda hastalık aradan 20-40 yıl geçtikten sonra kendisini gösteriyor. Anne asbesti Garipler'de alıyor ve 65 yaşında hastalanıyor. Çocuklar doğar doğmaz aldıkları için daha erken kanser oluyorlar. Kurşunla ölmek, mezotelyoma sonucu ölmekten daha iyi olacağı için baba daha şanslı sayılır! Şimdilik diğer kardeşler şanslı görünüyor. Neden onlarda kanser yok da asbestle ilgili iyi tabiatlı sayılacak hastalık var? İleride durumları ne olacak? Akciğerlerinde Türkiye'den aldıkları asbest bulunan ve Selanik'e göç etmiş Rumlardan ne haber? İçinde asbest bulunan beyaz toprağın (ak toprak) Yanya'nın (Ionnina) köylerinde, örneğin Metsova'da kullanıldığı ve yörede çevresel mezo-

telyoma bulunduğu bizim araştırmalarımızdan yıllar sonra rapor edildi.

Yetmişli yılların ikinci yarısındayız. Ülkenin her yerinde terör olayları var. Tokat'ın Almus kazasındaki eski ismi Mohat yeni ismi Çevreli olan köyden bir mezotelyomalı hastamız var. Hastanın oğlu öğretmen. Israrla köye gelmemizi araştırma yapmamızı istiyor. Haritaya baktık, 400 km'den fazla yol var. Öğretmeni kıramadık ve bir hafta sonunu da orada geçirdik. Köy belediyelik ve başkanı eski Dünya Güreş Şampiyonumuz Hüseyin Akbaş. Sakat insan sayısı dikkati çekecek derecede fazla görünüyor. Devlet yeni bir sağlık ocağı yapmış. Bomboş duruyor. Röntgen makinasını ve diğer aletleri oraya yerleştirdik. Bir buçuk gün içinde 20 yaşın üstünde 169 kişinin filmi çekildi, muayenesi yapıldı ve akciğer fonksiyonları ölçüldü. En zorlandığımız an, film çekerken kadınların nefesini tutamamalarıydı. Biz ne kadar **"Nefesini al ve tut. Sakın geri verme"** desek de, onlar tam film çekilirken nefeslerini veriyorlardı. Vakit kaybettiğimiz gibi filmler de iyi çıkmıyordu. Bir aralık iyice yorulduk ve sinirlenmeye başladık. Güleç yüzlü bir köylü yanıma yaklaştı ve fısıldayarak **"Doktor bey kadınlara iyi tarif etmiyorsun. Onlar nefesini al ve tut demekten anlamazlar. Sen onlara; nefesini al ve karnında tut de"** dedi. Bundan sonra kadınlara bu şekilde hitap etmeye başladık ve sorun çözüldü. İşimiz pazar akşamına doğru bitti. Eşyalarımızı toplamaya başladık. İster istemez iki köylünün konuşmasına kulak misafiri oldum. Birincisi; **"Hükümet bize bu sağlık ocağını yaptı. Aylarca ne doktor gönderdiler, ne ebe ne hemşire. Hazır bu adamlar ayağımıza gelmişken bunları rehin alalım ve hükümete haber salalım. Bize personel vermezseniz, biz de bunları göndermeyiz diyelim."** dedi. Öteki ona daha ilginç bir cevap verdi. **"Oğlum doktoru görmüyor musun ne biçim yemek yiyor. Bunlar bizi batırır. Nasıl besleriz bunları?"**

Köylerdeki çalışmalarımızın neticeleri, Hacettepe'deki derslerde ve kongrelerde anlatıldı. Asbest solumuş olan köylülerin akciğerlerindeki kireçlenme, filmlerde sanki beyaz bir boya ile yapılmış çınar yaprağı görünümündeydi. Böyle bir filmi gören kişi bir daha unutamazdı. Bu tür derslerden birisinin sonunda slide'ları gösteren teknisyen yanıma gelerek, **"Sizin derslerinizi ilgi ile takip ediyorum. Artık ben de asbestin ne olduğunu ve yaptığı hastalıkları öğrendim. Biz de ak toprağı sıva, badana ve çatı toprağı olarak kullanıyoruz. Geçenlerde..... hastanesinde yatan bir arkadaşımı ziyaret ettim. Uzun süredir oraya yatıyor. Akciğerinde su**

varmış. Bir türlü teşhis koyamıyorlarmış. Asbeste bağlı mezotelyoma olabileceğini söylemişim. Arkadaşım sonradan yararı olabilir diye bunu doktoruna iletmış. Doktor bey çok kızmış. "O ne bilir!" diyerek terslemiş." Ben bu hastayı da sonradan gördüm. Çankırı'nın Gümerdiğin köyündendi ve mezotelyoma tanısını koyduk. Yani teknisyen haklı çıkmıştı.

Anadolu'daki köylerde yaptığımız çalışmalar üniversite çevresinde bilgi birikimine sebep oldu. Hastaların çoğu Hacettepe'ye akmaya başladı. Eline ilginç film geçiren kliniğe uğruyordu. Biz artık asbeste bağlı akciğer zarı kireçlenmesi gösteren filme bakıp hastanın nereli olabileceğini söylemeye başladık. "İzzet Bey akciğer filmine bakıp, hastanın memleketini söylüyor!" diye adımız çıktı. Bir gün sınıf arkadaşlarımdan birisi elinde filmle odama geldi. "Bakıyorum artık sen falcılık yapıyormuşsun. Söyle bakalım bu hasta nereli?" dedi. Filmde asbest için karakteristik kireçlenmeler vardı. Bilinen yöreleri sıralamaya başladım. Bütün gayretime rağmen hastanın nereli olduğunu bilemedim. Arkadaşım, "Bu adam Yugoslavya'nın Üsküp ilinin köylerinden" dedi, çok bozuldum. Sonradan öğrendim ki, benzer jeolojik yapı Balkanlar'da da varmış. Dolayısıyla kırsal bölgelerde yaşayanlar da çevresel olarak asbestle temaslılarmış.

Bizim öğrencilerden birisinin teyzesine komşu bir üniversitenin göğüs hastalıkları kliniğinde mezotelyoma teşhisi konmuş. Hasta yakınlarının talebi üzerine konsültasyon yapılmasına karar verilmiş. Bu arada mezotelyomayı iyi bilen birisi olarak benim de çağırılmam istenmiş. Bu davete istemeyerek gittim. Zira, hastanın sorumlu doktoru hanım profesör benden daha kıdemli ve üstelik Hacettepeliler'i sevmediğini sık sık dile getiren bir öğretim üyesiydi. Buna rağmen kendisine hiçbir zaman saygıda kusur etmedik. Bir kanser uzmanı arkadaşım ve hoca hanım ile konsültasyon için toplandık. Hasta hakkında bilgi verildikten sonra, "Hastanın teşhisi belli: Mezo-telyoma. Bu hastalığın tedavisinin olmadığını biliyoruz amma; gene de yakınlarının hatırı için böyle bir toplantıyı uygun bulduk" gibi sözlerle gönülsüzlüğünü belli etti. Soğuk hava esmeye başladı. "Hastayı görebilir miyim?" dedim. İstemeye istemeye kabul etti. Hasta elli yaşlarında, Giresun doğumlu, emekli bir subay eşiydi. Anlattıkları, zatürre sonunda görülebilen akciğerlerde su toplanmasına benziyordu. Bu tip sıvı toplanması halinde, sıvıda bulunan normal hücrelerin zamanla şişmesinin kanser hü-

resi görünümünü verdiğini ve bu nedenle hatalı olarak kanser tanısı konulabileceğini biliyordum. Hastadaki mezotelyoma teşhisi de bu yolla yani akciğerden alınan suyun mikroskopik incelenmesiyle konulmuştu. Muayenemi bitirdikten sonra kanaatimi bildirmek üzere konsültasyon odasına girdim. Hoca hanım kızgın bir ifade ile **"Farklı bir şey buldun mu?"** diye sordu. Ben de biraz yüksek sesle **"Evet"** dedim. Alaylı bir ifade ile. **"Nedir bu. Söyle, biz de bilelim!"** dedi. **"Ben bu hastada mezotelyoma düşünmüyorum. Bana göre bu hastada zatürre sonu gelişmiş olan iltihabi sıvı birikimi var"** dedim. **"Ah canım, nasıl vardın bu kanaate?"** dedi. Hemen sıraladım;

"1) Hasta zatürre geçirmiş ve sıvı birikimi bundan sonra başlamış.

2) Hastada mezotelyoma için karakteristik olan nefes darlığı ve göğüs ağrısı gibi şikayetler yok.

3) Bu tip sıvı toplanmasının mikroskopik incelenmesinde, hatalı olarak kanser tanısı konulabilir. Sadece mikroskopik incelenmeye güvenmek aldattıcıdır. Mezotelyoma teşhisi sıvıda hücre aranmasıyla konamaz. Mutlaka biyopsi alınması gerekir.

4) Hasta Giresun'lu. Benim gördüğüm mezotelyomalı 500 hastanın hiçbirisi Giresun'lu değil".

Sözümü bitirir bitirmez, hoca hışımla odadan dışarı çıktı ve avazı çıktığı kadar bağırımaya başladı. **"Koşun ayol! İzzet Bey, hastanın memleketine bakıp teşhis koyuyor. Bir yaşıma daha bastım. Tanrım daha ne-ler göreceğim!"**

Konsültasyon kanlı bitti. Canım çok sıkıldı ama rahatlamıştım. Hacetepe'ye geldikten bir saat sonra öğrenciyi teyzesi ile birlikte kapıda gördüm. Hoca hanım konsültasyondan sonra ikisini de iyice azarlamış. **"Nereden buldunuz bu doktoru? Keşke, Samanpazarı'ndan bir doktor getirseydiniz daha iyi olurdu. Hastanızı taburcu ediyorum. Ne yaparsanız yapın"** demiş.

Hastayı kliniğe yatırdık. Önbeş günlük penisillin tedavisinden sonra akciğeriindeki su tamamen kayboldu. Bir kaç gün sonra hastanın New York'daki bir üniversitede çalışan kız kardeşi geldi. Güçlkle kanser teşhisi konan camları, preparatları tekrar incelemek üzere aldı ve Amerika'ya götürdü. Sonradan sonucu bana mektupla bildirdi. Preparatların boyası iyi değilmiş, tekrar boyamışlar ve kanser görülmemiş!

KARAIN FACIASI

"Karain'lilerin Önce Göğsü Ağırır. Sonra Omuzu Düşer ve Ölür".

İç Anadolu'nun yirmiye yakın köyünde yaptığımız çalışmalar kliniğimizin adının kanser araştırmacı olarak çıkmasına sebep oldu. Yurdun çeşitli yörelerinden mektuplar almaya başladık. Bunların dışında bir gün Dr. K. Özerkan ilginç bir teklif getirdi. 1960'lı yıllarda bir başka hastanede çalışırken, Sağlık Bakanlığı onunla birlikte iki arkadaşını Nevşehir'in Ürgüp ilçesinin Karain köyüne inceleme için göndermiş. Köyün muhtarı, bakanlığa bir dilekçe ile başvurarak köylerinde çok kanser vakası olduğunu bildirerek yardım istemiş. Karain'e vardıklarında, beldenin havasını, suyunu temiz bulmuşlar ve köylülerin konuyu abarttıklarını ve hükümetten daha fazla yardım ve ilgi görmek için bu yola saptıklarını sanmışlar. İddianın asılsız olduğunu raporla bildirmişler amma gönülleri rahat değilmiş. Dr. Korkut, Karain'e gitmemizi önerdi.

Karain köyü muhtarına mektup yazarak, hastaneye davet ettim ve gelirken de iddiasını destekleyecek rapor, evrak, film gibi şeyleri de birlikte getirmesini istedim. Aradan çok geçmemişti ki muhtar çıkageldi. Uzun boylu, yanıt tenli, kemer burunlu, sert bakışlı biriydi. O anda yıllar önce görmüş olduğum Elia Kazan'ın "**Viva Zapata**" isimli filmdeki Emiliano Zapata aklıma geldi. Muhtar isminin İlyas Yiğit olduğunu söyledikten sonra, köyünde çok kanser olduğunu bildirdi ve. "**Siz de bize inanmayabilirsiniz diye, sağlık memuru ile birlikte bir de hasta getirdim.**" dedi. Sonra gözüyle sağlık memuruna durumu anlatmasını işaret etti. Mehmet Türkkkan, isimli sağlık memuru, dersini iyi ezberlemiş bir öğrenci gibi olayları anlattı. Köyde sağlık ocağı 1970 yılında kurulmuş. Bu tarihten sonra, sağlık ocağına bağlı ölüm, doğum kayıtlarını gayet düzenli bir şekilde anlattı. 800 nüfuslu köyde her yıl ortalama 12-15 kişinin öldüğünü, buna karşın 3-5-7 km. uzaklıktaki Karacaören, Boyalı, Karlık köylerinden ölenlerin çok az olduğunu dile getirdi. Hasta olanların çoğunun komşu il Kayseri'deki verem hastanesinde, bir kaç tanesinin Ankara'daki Sanatoryum'da veremden tedavi gördüklerini, ancak verem ilaçlarını düzenli almalarına rağmen öldüklerini, şahsen teşhislere inanmadığını söyledi. Bir kadın hastanın da Hacettepe'de yattığını ilave etti. Birlikte gelen 40 yaşlarında B.K'yı muayene ettik. Sağ tarafındaki

akciğerinde su vardı. O da verem tedavisi altında olmasına rağmen iyileşmemişti. Hastayı yatırdık ve kısa zamanda teşhis edildi. Akciğer zarı kanseri, yani mezotelyoması vardı. Bu hastalık, bize köylülerin asbest ile teması olabilecekleri fikrini verdi. Daha önce bizde yatmış olan Karainli kadının dosyasını çıkarıp inceledik. Orta yaşlı bir kadın olan hasta, hikayesinde, baba ve amcasının akciğer, bir kardeşinin de mesane kanserinden öldüğünü söylemesine rağmen kimse üzerinde durmamış. Sanatoryum'da yatan hastaların dosyalarını bulup inceledik. Hepsinin akciğerlerinde su varmış ve başlangıçta tüberküloz teşhisi ile tedavi görmüşler.

Esas sorun Kayseri'deki tüberküloz hastanesinde yatan hastaların dosyalarını incelemektir. Onun da kolayını bulduk. Klinikte staj gören öğrencilerin içinde, sinsiz tavırlı, kliniğe gelip gelmediği belli olmayan sarışın bir öğrenci vardı. Sabahları daima geç gelirdi ve akşamdan kalma hali vardı. Mazereti her zaman hazır. Ya annesini garda beklemiş, tren geç gelmiştir ya da buna benzer bir şey. Kolay baş edilecek birisi değildi. Onu kliniğe zincirle bağlamak lazım geliyor. Adamın tıpla ilgisi yok. Belli ki mezun olduktan sonra başka iş yapacak. Cinliği dolayısıyla arkadaşları "**Komser Colombo**" diye isim takmışlar. Onu odama çağırdım. "**Bana bak Colombo. Senin durumun kritik. Stajın yanabilir. Ancak bu vereceğim görevi yaparsan kurtulursun. Yarın otobüsle Kayseri'ye gideceksin. Görevin Verem Hastanesindeki şu listede isimleri yazılı olan hastaların dosya, film ne varsa geçici bir süre için alıp bize getireceksin. Bu dökümanları alırken senden senet, nüfus kağıdı, ehliyet vs. isteyebilirler. Bu senin sorunun. Sana üç gün süre tanıyorum. Bir işe yara!**" dedim. Hemen kaybıldı ve bir gün sonra elinde bir çok dosya ile geldi. Bu işi nasıl yaptığını sordum. Gittiği zaman hastanede hiç doktor görememiş. Doğrudan arşiv memurunu görüp ona benim selamımı söylemiş. Memur beni tanıyormuş ve onu çok sevmiş. Hastalara ilgisi dolayısıyla çok da takdir etmiş. "**Aferin hep böyle hastalara yakınlık göster.**" demiş.

"**Dosyalarına bakabildin mi?**" diye sordum. "**Baktım**" dedi. "**Teşhisleri neymiş?**" "**Tüberküloz**" dedi. "**Bu devirde tüberkülozdan adam ölür mü?**" dediğimde. "**İyi bakılmazsa tabii ki ölür.**" dedi. Yol ve yemek parası gibi masraflarını ve geriye kalan iki günlük izinini istemeyi de unutmamış.

Gelen yirmiye yakın dosyayı hemen inceledik. Hastaların yarısı kadın, yarısı erkek, orta yaşlı ve akciğerlerinde su birikmesinden yatırılmıştı. Tüberküloz tedavisi uygulanmasına rağmen su birikiminde azalma olmamış, aksine artmıştı. Hiçbirine de kesin olarak verem teşhisi konulmamıştı. Sağlık ocağı kayıtlarına göre, taburcu olduktan ortalama bir yıl sonra ölmüşlerdi. Görünüş bu hastaların veremden ölmedikleri yönündeydi. Zira, akciğerde su birikmesi ile seyreden verem hastalığı çeşidinin yarısından fazlası hiç tedavi görmese bile kendiliğinden iyi olabilirdi. Karain'e mutlaka gitmemiz gerekiyordu. Haritaya baktık, köy Ankaradan 320 km. kadar bir uzaklıktaydı.

1975 yılının Ekim ayında, 3 uzman arkadaşım, 3 teknisyen ve MTA. dan Jeolog A. Göktepeli ile birlikte hareket ettik. Yolculuğumuz çok neşeli geçti. Köyde mezotelyoma denilen akciğer zarı kanseri olduğuna göre yörede asbest bulunmalı diye düşünüyorduk. Saat onbir sularında Karain yoluna saptık. Girişte, solda patates ve soğan tarlaları ve en arkada süzülerek akan bir dere vardı. Tarlalarda kamburu çıkmış vaziyette çalışan kadınlar zaman zaman başlarını kaldırıp bize bakıyorlardı. Belli ki bizi bekliyorlardı. Sağ tarafa rastgele yığılmış beyaz taş kümeleri bulunuyordu. Köyün hemen girişinde, kerpiç gibi kayaçlardan yapılmış eski binalar başlıyor. Bunların çoğu genişçe bir tepenin yamacındaki oyuklarla irtibatlıydı. Biraz daha ileride, içinde siyah renkli oyukların da bulunduğu peri bacaları görülüyor. Köy, ana bir yolla ikiye ayrılmış durumda, evlerin çoğu sağ tarafta. Solda, okul, büyük bir camii, mezarlık, sağlık ocağı ve kooperatif binası bulunuyor.

Karain, alıştığımız Anadolu köyleri gibi yoksul değil. Hali vakti yerinde bir görünüşü vardı. Köy meydanında iki tane binek otomobil, iki minibus, bir tane otobüs ve iki tane de kamyon vardı. Köyün orta yerinde büyükçe bir kahve, onun biraz ilerisinde Atatürk büstü ve kütüphane görülüyor.

Köylüler kahvenin önünde bekliyorlardı. Biraz sonra caminin hoperlöründen geldiğimiz duyuruldu. Anadolu köylülerinin kendine has herkese ayrı ayrı hoş geldiniz merasiminden sonra çaylarımız söylendi. Etrafımızı saran insanların çoğu orta yaşlardaydılar. Yaşlı sayısı belirgin derecede azdı. Delikanlılar ise biraz ötede ayakta, ayrı bir grup halinde bizleri seyrediyorlardı. Köyün adının nereden geldiğini sorduğumuzda bir kısmı, köyün yas-

landığı tepenin içindeki **siyah renkli oyuklardan geldiğini**, bir kısmı ise, **"Karın ağrısının kısala kısala Karain'e dönüştüğünü"** söyledi. Bir kısmına göre de, köy aslında **Rumlardan kalmıştı ve "Karen" ismindeki bir kadından geliyordu**. Köydeki sağlık sorununu bir de köylülerin ağzından dinlemek istedik. Herkes sırası gelince bildiklerini çekinmeden dile getiriyordu. Bunların hemen hemen tümü hastalıkla ilgili çok ilginç gözlemlere dayanıyordu. Öğretmen **"Karain'lilerin önce göğsü ve sonra karnı ağırır, omuzu düşer ve ölür"** dedi. Yaşlı bir köylü, **"Babasının karnının su ile dolu olduğunu ve bunun için yaylı bir at arabası ile 70 km. uzaklıktaki Kayseri'den çok meşhur bir doktor çağırdıklarını, bu doktorun hastanın karnından yarım teneke su aldığını ve bunun için de 10 altın istediğini ve bu parayla o devirde bir tarla alınabileceğini söyledi. Suyun kısa bir sürede tekrar biriktiğini ve amcasının bir ibrik ucunu sivirilerek suyu tekrar aldığını"** söyledi. Bir başkası, övünerek **"Benim emmim kendi suyunu kendisi alırdı"** dedi. Yakında eşini kaybeden bir köylü **"Kayseri'li doktorlar bizim sayemizde zengin oldular"** diyerek doktorlara öfkesini belli etti. Herkesin Takalak diye seslendiği birisi, **"Bu hastalık azgın bir kurt gibi. Her sene köye gelir, 10-15 kişiyi götürür, geriye kalanlar sırasını bekler"** dedi. Bir başkası sosyal sorunu dile getirdi. **"Başka köyler ne bize kız veriyorlar ve ne de kız alıyorlar"**.

Konuşmalar içimizi kararttı. Hastalığın mezotelyoma, olduğu aşikar. Muhtarla şöyle bir köyü dolaşalım dedik. Bu arada jeolog arkadaşımız, elinde özel çekici ile köyün içinden ve civarından taş, toprak örnekleri alıp bunları incelemek isteyerek bizden ayrıldı. Köyün mezarlığı büyük ve bakımlıydı. Mezar taşlarındaki yazılardan, en çok **"Can"**, **"Gürbüz"**, **"Süllü"**, **"Doğan"** ailesinin kayıp verdiği belli oluyordu. Bir de komşu köylerin durumunu görelim dedik. Karlık köyü, Karain'den 4 km. kadar uzaklıktaydı. Veyssel öğretmenden köyde kanser hastalığı olmadığını öğrendik. Köyün mezarlığının küçük olması da onun bu sözlerini doğruluyordu. Karain köyünün bulunduğu vadinin sonunda, ondan birkaç km. uzaklıkta Yeşilöz köyüne gittik. Köy muhtarı Şerife isimli bir hastaları olduğunu söyledi. İlyas, şaka ile söze karıştı. **"O Karain'lidir. Bizim köyün delikanlılarını beğenmeyip buraya gelin geldi!"** dedi.

Karain'e döndüğümüzde kahvede Jeolog Asım ile karşılaştık. **"İzzet Ağabey bu köyde Asbest yok"** dedi. **"Emin misin?"** dedim. **"Çok eminim. Zaten böyle bir jeolojik yapıda asbest bulunmaz. Bölge tüf deni-**

len volkanik kayaçlarla örtülü". **"İyi de mezotelyoma nasıl meydana geliyor? Ya bizim teşhisimiz yanlış ya da seninki"** dedim.

Hacettepe'den gelen ekip hemen sağlık ocağında çalışmaya başlamıştı. Teknisyenler, portatif röntgen makinasını kurmuş ve yirmi yaşın üstündeki herkesin filmi çekmekteydiler. Filmler, sağlık ocağının bahçesine gerilmiş çamaşır iplerine asılarak kurutuluyordu. Filmlere şöyle bir göz attım, içlerinde bazılarının hastalıklı olduğu belli oluyordu. Dr. Mustafa Özemi'ye durumu sordum. **"Ağabey, burada bu hastalıktan var. Şimdiye kadar üç tane gördüm"** dedi. Onun kadar, hastasını seven, hasta bakmaktan yılmayan ve ani ve sağlam teşhis koyma yeteneği olan bir doktora şimdiye kadar rastlamadım. **"Kesin teşhis için biyopsi alalım"** dedim. Yandaki odada başka bir uzman arkadaşım Dr. Figen Batman, kadınlar tarafından ablukaya alınmış durumda. **"İşler nasıl gidiyor Figen?"**, dedim. **"İyi gidiyor. Kadınların hepsi 'Dallarım ağrıyor diye yakınıyorlar.' "** dedi. Ona **"Tarlada sabah akşam çalışan kadınların kolları ağırır."** dedim.

Asım'la durumu tekrar değerlendirdik. Köylüler asbesti, uzaktan ve asbestli kayaların altından köye gelen sudan almış olamazlar mıydı? Yer altı suları, derindeki asbestli kayaların üzerinden geçerken asbesti de beraberinde getirebilir diye düşündüm. Ancak suda asbest bulunması sorunu çözemezdi. Zira, asbest ancak solunum yoluyla alındığında hastalık yapabiliyor; sindirim sistemi ile bedene girdiğinde hastalık yapmamaktadır. İçinde asbest bulunan su ile yıkanan çamaşırlarda takılı kalan asbest lifleri dolaylı yollarla akciğerlere gidebilirler. Ancak açıklamada güçlük çektiğimiz başka bir durum da vardı. Biz şimdiye kadar yirmiye yakın köyde araştırma yapmıştık. Köylüler asbestle iç içe yaşadıkları halde bu kadar yoğun kanser göremiyorduk. Kansere neden olan başka etkenler de var mı?, diye düşünmek zorundaydık.

Köylüler genel olarak kanser hastalığına sebep olan etkenin içtikleri su olduğuna inanırlar. Kullandıkları su kaynaklarını yerinde görmek istedik. Yaşlı bir köylünün refakatinde yola çıktık. Tarlaların alt kısmındaki dereye indiğimizde bir çok yerlerden kaynak sularının, pınarların olduğunu gördük. Yaşlı köylü, pınarın birisinden kana kana su içen genci işaret ederek, **"İşte bizi kanser yapan budur. Tarlada çalışırken terliyoruz. Terli, terli su içilince tabii insan hasta olur"**, diye fikir yürüttü. Nedense, hastanede bi-

bize başvuran hastaların çoğu, hastalığın bir üşütme ile başladığını söylerler. Köyün alt ucunda büyük bir su kuyusu vardı. Buradan Karain'in üç ana çeşmesine su dağıtılmış ve bu su kap, kaçak ve çamaşır yıkamak için kullanılmış. Kuyunun demir kapağı açılınca, içinde bir metreye yakın bir yılanın keyifli keyili yüzmekte olduğunu gördük. Demirci Osman bize birlikte olan genç bir çocuğa **"Yeğenim, bizim eve git ve benim çiftmeyi al getir. Şunu vuralım da doktorlarımıza akşam yemeğinde ziyafet verelim!"** dedi. Yılan Latin dilinde **"Serpentine"** diye anılır. Beyaz asbest kayaları da yılanı benzediği için **"Serpentine"** minerali olarak anılır. Düşmanı bulmuştuk! Osman da çifte ile onu öldürecekti.

Sağlık ocağındaki çalışma akşamın geç saatlerine kadar sürdü. Akşam yemeği için muhtarın evine davet edildik. İlyas'ın eşi, Zehra eskilerin **"Osmanlı Kadını"** deyimine uyuyordu. Bize enfes bir ziyafet verdi. Sofrada herşey vardı. Ev sahibinin kızı, gelini etrafımızda pervane gibi döndüler. Yemeklerin güzelliği yanında, masanın düzeni, ortalığın temizliğine diyecek yoktu. Kahvelerimizi içip evden çıkarken, Zehra kulağıma eğildi ve eliyle sırtının sağ tarafını göstererek, **"Ne zamandan beri burası ağrıyor. Beni sen muayene edeceksin. Bizim Süllü sülalesinde de çok hasta var."** diye tembihledi.

Yemekten sonra sağlık ocağının sekreteri olan bize gerçekten çok yardımcı dokunan Mustafa Kuş'un evinde toplandık. Mustafa sazını konuşturdu, Takalak'ın oğlu Pitirgen Mehmet türküler söyledi. Toplantı neşe içinde geç vakitlere kadar devam etti ve yörenin **"Cemalım, Cemalım, Aslan Cemalım"** türküsüyle bitti.

Sağlık ocağındaki çalışma ertesi günü de aynı hızla devam etti. 200'e yakın kişi muayene edildi, filmleri çekildi. Revirin önündeki çamaşır ipini filmler doldurmuş durumda. Pitirgen Mehmet, sevecen fakat herkese takılan, laf atan bir delikanlı. Laf altında kalmıyor ve espiri-küfür karışımı cevaplarla karşısındakini müşkül duruma sokuyor ve bu etrafın hoşuna gidiyor. Büyük, küçük aldırıldığı yok. Bir aralık bahçedeki filmlerin üzerindeki isimleri okuyarak yanındakilere bilgi verdiğini gördüm!. **"Behiye Tezye'nin işi bitik!. Demirci Osman'ın sağ tarafı gitmiş!. Mehmet Emmi'nin sol kanadı gitmiş. Babamın filmi bomba gibi!"**. Onunla en çok çekişen Demirci Osman **"Şuna bir doktorluk numarası yap da sustur"** dedi.

Mehmet'in yanına giderek, **"Bana bak Mehmet filmlere dokunma"** dedim. **"Ne olur dokunursak? Yemiyoruz ya"**. **"Sen ne anlarsın film-den."** **"Siz doktor oldunuz da ne oldunuz yani! Şimdiye kadar kime yardım ettiniz? Bizim köyde kim doktora muayene olmuşsa hepsi gitti. İşiniz gücünüz para kazanmak"** Onunla baş etmek zor. Bir söylüyorsun, beş işitiyorsun. Cebinde taşı hazır!. Üstelik köylüler de onun söylediklerini beğeniyorlar ve destekler görünümde. Sağlık ocağına girdim ve Mehmet'in henüz muayene olmadığını öğrendim. Odaların birisine geçip, hasta bakar gibi yaptım ve bir müddet sonra onun sırasının geldiğini bildirdim. Kollarını sallaya sallaya odaya girdi. **"Beni niye çağırдың? Görmüyor musun aslan gibiyim"** dedi. **"Uzatmadan masaya çık ve soyun"** dedim. Muayene bittikten sonra, **"Yahu sen hiç görüdüğün gibi değilsin. Ciğerlerinin birisi bitmiş!. Şimdiye kadar neredeydin? Ona, buna laf yetiştirmekten zaman bulamadın herhalde"**. **"Benim bir şeyim yok. Sen önce kulaklarını temizlet ondan sonra doktorluk yap"**. **"Kimin haklı olduğu biraz sonra ortaya çıkar"** deyip film odasına gönderdim. Röntgeni çeken teknisyen Hacı'ya Mehmet'in filminin sadece yarısını banyo etmesini ve bu şekilde bir tarafın beyaz çıkmasını sağlamasını tembih ettim. Bir süre sonra Pitirgenin'in filmi de çamaşır ipine asıldı. Teknisyen Hacı görevini çok iyi yapmıştı, filmin bir tarafı sanki akciğerde su varmış gibi bembeyazdı. Mehmet çaktırmadan filmleri tekrar incelemeye gitti. Kendi filmini bulup bakınca, rengi soldu ve birden irkildi. Eğildi ve filmdeki isime dikkatli dikkatli tek-rar baktı. Hemen oradan sıvışıp köyün öte ucundaki evine doğru hızla adımlarla yürümeye başladı. Bizler gizlice onu takip ediyorduk. Bir müddet sonra arkadaşlarından birisini evine gönderip, neler olduğunu öğrenmesini istedik. Mehmet eve girer gitmez kendisini yatağa atıp hüngür hüngür ağlamaya başlamış. Eşine ve annesine artık işinin bittiğini, ciğerinin sağ tarafının su topladığını söyleyip hıçkırı hıçkıra ağlamış. Gönderdiğimiz köylü ona işin aslını anlatınca, bize çok kızmışlar. **"Böyle şaka yapılırmı?"** demişler. Bana yakıştıramamışlar. **"Ben de onu adam zannemiş-tim. Yaptığı işe bak. Bu Osman Emmi'nin domuzluğu!"**, diye sunturlu bir küfür etmiş. Mehmet'le dostluğumuz devam etti. Eski huyunu hiç değiştirmede ve beni görünce çenesi daha da çok açılmaya başladı.

Hastaların biteceği yok. Civar köylerden de gelmeye başladılar. En son Zehra'yı muayene ettim, filmini çektik. Anormal bir şey bulamadık. Köye ikinci gelişimizde, yani iki ay kadar sonra şikayetlerinin geçmediğini söyledi. Bu seferki muayenesinde sağ tarafının su topladığını tespit ettik. Durumunu hemen anladı. **"Sana iki ay önce o tarafımın ağrıdığını söylemiştim. Bir şey yok dedin. Profesör olmuşsun amma, daha öğreneceğin çok şey var"** diye serzenişte bulundu. **"Hastaneye yatıralım"** dedim. Kabul etmedi. **"Yatanlara ne oldu ki!"** diye acı acı güldü.

İki gün içinde yirmi yaşın üstünde 200 kişi muayene oldu, filmleri çekildi. Tam 12 tane akciğer zarı kanseri, yani mezotelyoma tespit ettik. Karain'de, beklenenin bin misli fazla mezotelyoma vardı.

KARAIN, ÖLÜMÜN DİĞER ADI

"Anne Bana Kerpeteni Getir!"

Karain'deki akciğer zarı kanserinin (mezotelyoma) çok uzun yıllar boyu mevcut olduğunu gösteren deliller var. Köy imamının **"Ben babamı bilmem, babam da babasını bilmezmiş"** demesi, bunun en güzel ifadesidir. Karain Anadolu Selçuklularının kurduğu bir yerleşim yeri olarak biliniyor. Hastalık yalnız Karain'li kişilerde görüldüğüne göre, ya kalıtımla geçen bir hastalık vardır, veya köyün yapı taşlarında kanser yapıcı bir madde vardır diye düşündük. Bildiğimiz kadarıyla mezotelyoma hastalığı kalıtsal bir hastalık değildi. Asbeste bağlı ailesel mezotelyoma vakaları bildirilmişse de, bu aynı ortamda asbest bulunmasıyla açıklanabiliyordu. Asbest, solunduktan ancak 20-40 yıl geçtikten sonra mezotelyoma geliştiği göz önüne alınırsa, Karain köyü kuruluşundan yirmi yıl geçtikten sonra köylüler hastalanmaya başlamıştır diye düşünebiliriz.

Yüzyıllar boyu süregelen kanser hastalığı, köylülerde ilginç karakter ve davranış değişikliklerine yol açmış durumda. Köylülerin hepsinin korkulu bekleme devresinde oldukları kesindir. Herkes, **"Acaba benim sırım ne zaman gelecek?"** diye düşünecek. Acaba su akciğerim de mi toplanacak, yoksa karnım da mı? diye merak edecekler. Onlar için en kritik yaş 40-50 arasıymış. Bu bizim çalışmalarımızda da görülmektedir. Kırk yaşın altındaki hasta sayısı az. Hastalığın görüldüğü yaş ortalaması ise 50'dir.

Hacettepe'de muayene ettiğim bir yaşlı hastaya sormuştum. **"Yaşlılık nasıl bir şey"** diye. Karamsar bir tavırla **"Kötü, elinden geldiği kadar kapına koymamaya çalış. Bütün organların tükrükle yapışmış gibi. Hepsi veriştiriyor,"** demişti. En büyük korkumuz olan ölümün iyisi olamaz. Ancak kötünün de iyisi vardır. Örneğin koma doğanın insanı rahatça ölüme götürme yoludur. Zatürre, en acısız ölüm olduğu için **"İhtiyar dostu"** olarak bilinir. Karainlilerin korktukları hastalık ise belli. Bu hastalıktan kurtuluş yok. Öldürücü olduğu kesin. Şimdiye kadar, değil Türkiye'de Avrupa'da mezotelyoma tanısı alıp da kurtulan hasta yoktur. Kanserde bilinen en güvenilir tedavi şekli olan ameliyatın da faydası olmadığı ortada. Bu tedavi şeklinin, hastalığın seyrini hızlandırdığı herkesce kabul ediliyor. Karain'lilerin kalb hastalığından ölmeyi çok sevdikleri ortada. Köylüler bu tip ölüm,

"**Tarlada Kaldı**" şeklinde tarif ediyorlar. Kalb krizinden birisi öldüğü zaman neredeyse bayram ediyorlar. "**Demek ki, Karain'lilerin içinde kalb hastalığından da ölen olurmuş. İzzet Bey gelsin de görsün**" diye görüş bildirilenler de olduğuna göre. Bunda haksız da değillerdi hani. Bize köyden gelen her hastada kanser bulundu.

Köylüleri kanser korkusuna iten hastalığın iki belirtisi olan; nefes darlığı ve göğüs ağrısıdır. Bu iki belirti mezotelyomalı hastaların hepsinde mevcuttur. Nefes darlığı demek, insanın nefes alıp vermesini hissetmesi, yaşaması demek. Dakikada ortalama 20 defa soluk alıp verildiğine göre, bir saatte 1200 defa nefes darlığı hissini duymak anlamında. Hastalık ortalama iki yıl sürer. Köylülerin çektiklerini varın siz düşünün. Ağrı, nefes darlığının da ötesinde bir ıstırap şekli. Hastalara duyduğu ağrıyı tarif etmelerini sordüğümüzda, "**Sanki bir köpek sırtıma dişlerini geçirmiş devamlı çekiyor gibi**" diye anlatmışlardır. Genç hastalar, yaşlılara göre ağrıya karşı daha tahammülsüz oluyorlar. Acaba onların ağrı eşiği daha mı düşük oluyor? Bana göre mezotelyoma'daki ağrının şiddetini en iyi tarif eden Hacı Mehmet isimli 30 yaşlarındaki Karainli hasta. Mehmet'in ağrısı başladığı zaman, yeri göğü inletirmiş. Komşuları annesine yakınmaya başlamışlar. "**Mehmet'e söyle biraz az bağırsın, geceleri uyuyamıyoruz**" demişler. Bunda, uyuyamanın ötesinde, mezotelyomayı hatırlamış olmalarının da etkisi olmalı. Mehmet'in yanındaki, annesi ne düşünmektedir bunu bilemiyiz amma, bir aralık oğluna komşuların şikayetlerini iletme zorunda kalır. Hasta, "**Anne. Çok ağrım olmasa ben bağırır mıyım!**" diye cevap verir. Anne, "**Çok mu ağrıyor? Ne bileyim oğlum. Baban da bu hastalığa yakalanmıştı ama o bu kadar bağırmamıştı.**" diyor. Bu sözler Mehmet'i çılgına çeviriyor. Birden "**Anne bana kerpeteni getir!**" diyor. Şaşkına dönen kadın, arayıp kerpeteni oğluna veriyor. "**Uzat ellerini anne**" diyor. Kadın oğlunun maksadının ne olduğunu kestiremiyor ve ellerini uzatıyor. Mehmet kerpeten ile anasının parmaklarını kısırtıyor ve "**Anne işte benim ağrım böyle. Var git, komşulara söyle. Benim üstüme varmasınlar**" diyor.

"**Ateş düştüğü yeri yakar**" deyimini doğrudur. Ancak, bu tip hastaları tedavi eden doktorların da sıkıntılarını göz ardı etmemek lazımdır. Karşınızdaki ölümcül hastalığı olan bir kişi var. Onun ağrısını durdurmak sizin göreviniz. Eğer siz bu görevinizi, bulunduğunuz ülkede yapamıyor durumdaysanız rahat olamazsınız. Mezotelyomalı hastalardaki kanser dokusunun

dört ilerleme yolu var. Akciğer zarından göğüs duvarına doğru yayılarak, oradaki kemik dokusuna, kaslara, sinirlere atlamak; diafraqma denilen göğüsle karın arasındaki kas bölmesini delip karın organlarına geçmek; kalb ve büyük damarları istila etmek ve nihayet kana geçiş. Böylesine azgın bir hastalığın sebep olacağı ağrı ile baş edilebilmesi için, modern tıbbın bütün imkanlarına sahip olmak zorundasınız. Bizde de bu olmadığına göre, hasta ve hasta yakını ile birlikte sorunları yaşamak zorunda kalıyoruz.

Hastanede mezotelyomalı Tuzköylü bir hastanın karısı benimle özel olarak konuşmak istediğini bildirdi. Kocasının çok sancısı olduğunu, buna katlanmaya çalıştığını, ancak komşularının şikayetlerinden çok rahatsız olduğunu, kendisini "**Kocanı niçin bağırtıyorsun? Niçin hastanede yatırmıyorsun?**", diye taciz ettiklerini söyledi. "**Benim kocam ölecek bunu biliyorum. Tek isteğim onun ağrı çekmeden ölmesi. Eğer onun sancısını durdurursan, yemin ediyorum, gece kondumu satıp parasını sana vereceğim**" dedi. İçim karardı. İnsanlarımız bazen ne kadar acımasız olurlar.

Hastalar beni o kadar etkilemişlerdir ki, hepsinin isimlerini hatırlarım. Onların ızdıraplarına yardımcı olmak için yetkili kuruluşlara devamlı baş vurularımız oldu. En iyi ağrı dindirici ilaçlar afyondan üretilmektedir. Afyon üreten bir ülkede insanların ağrı çekmesi ne kadar gariptir. Bu uğraşilar sonunda, uzun etkili morfin tabletlerinin satışa çıkması bir nebze olsun hastalara faydalı oldu. Bu ilaçlar, sudan sebeplerle eczanelerde bulunmuyor. Bu konuya burada değinmek istemiyorum.

Kanserli hastaların en çok korktukları, hastalık nedeniyle bedensel çirkinleşme, yok olma, terkedilme hissi ve bilinmeyenlerle karşılaşma korkusudur. Bunlara ilaveten terkedilme, ağrı çekme ve boğulma, tıkanma korkuları da vardır. Bu hastalığa yakalanmış kişilerin davranışları değişik evreleri gösterir. Başlangıçta **inkar devresi** vardır. Bende bu hastalık olamaz derler. Doktorlara inanmazlar, yanlış teşhis konduğunu sanırlar. Yalnız kaldıklarında karamsar olurlar. Bu devre geçtikten sonra, **öfke devresi** başlar. Yakınlarına, doktorlara kızarlar. Teşhiste geç kalındığına inanırlar. Hastalık erkenden bilinseydi kurtulabileceklerini sanırlar. Verilen ilaçların yan etkileri onları iyice huysuz yapar. Kendilerinin deneme tahtasına çevrildiğine inanırlar. Bundan sonra **Adak devresi** başlar. Kurtulduğu takdirde, kurban kese-

ceğini, fakirleri sevindireceğini, herkese yardım edeceğini söyler. **Ölüm** **kabullenme** son devredir. Artık gerçeği kabul etme zamanı, sırasının geldiğini anlar. Karain'li kanserlilerde bu dönemlerin hepsini onlarla birlikte yaşadım. Hastalık bütün köyü ilgilendirdiği için alışlagelmişliğin dışında davranışları vardır. Örneğin onlar kendilerini "**Tıp Şehitleri**" olarak kabul ederler. Kanser hastalığı onların inançlarını daha da sağlamlaştırmış durumda. Başka sığınacakları da yoktur. Şimdiki halde nüfusu 400'ün altında olmasına rağmen köyde üç tane cami olması bunun en güzel göstergesidir. Ancak korktukları başka bir durum var. O da ağıri nedeniyle yaradana isyan etme durumuna düşmeleridir ki bu onlar için korkunç birşeydir. Diğer taraftan acımasız hastalıkla yaşamak onları, katı, acımasız, bencil, kıskanç ve çok hırslı yapmıştır. Bütün bunlara rağmen, ölüm karşısında sıkılmış bir yumruk gibidirler. Eğer ölüm, kanserden ise, en kısa zamanda cenaze merasimini yapıp işi bitirirler ve hemen işlerine dönerler. Bu şekilde mümkün olduğu kadar olayı unutmak isterler. Bunu daha iyi yapabilmek için de kendilerini işe verirler. Tarlalarına gidip kazma, kürekten hırslarını alırlar. Komşu köylülerin gözlerinden Karain'lilerin bu hırslı hali kaçmamıştır. **"Onları bu hırsları kanser yapıyor"** diye hüküm verirler. Ölenlere fazla üzüldüklerini de sanmıyorum. Niye üzülünler ki, iki yıla yakın ızdırap dinmiştir. Hasta da kurtulmuştur, kendileri de. Yakın bir zamanda eşini kaybetmiş olan bir köylüye, zorlanarak baş sağlığı dilemek istedim. O, gayet soğuk bir ifade ile **"Dostlar sağ olsun"** dedi. Eğer ölüm kanser dışı bir sebepten ise, onun cenaze merasimi daha uzundur!

Arkadaşlarım, hastanede mezotelyomadan yatıp da vefat eden kadın hastaların eşlerinin şaşılacak bir şekilde hemen evlendiklerini söylerler. Bunu nasıl izah edebiliriz? Acaba, iki yıllık sürenin kadın erkek seks ilişkisini sekteye uğrattığı için midir? Kimbilir. Buna karşılık ölen erkek ise, ortada bunun tam tersi vardır. Ölen eşinin arkasından kadının hemen evlenmesi toplumumuzda hoş karşılanmadığından dolayı, dul kalan kadın, köyde hem analığını ve hem de erkek işini beraber yapmak durumunda kalır. Konuşmalarımda bunun köylü kadınlar için ne kadar zor olduğunu söylemişim. Bazı köylüler, bu tür kadınların daha rahat olduklarını bildirdiler. Nedenini sorduğumda, **"Bir defa biz, dul kalmış kadınlara tarla sulama süresini gündüz saatlarında veriyoruz. İkincisi, kendilerine nereye gittin, neden bunu giydin diyen bağırın, çığırın da yok". "Ya geçim derdi?"**

diye sorduğumda, köylüler **"Onu geç, olan ölene oluyor. Nasıl olsa bir yolu bulunur"** dediler.

Karain'liler hastalıklarını saklamak eğilimdedirler. Erkekler her akşam kahveye çıkmak ve ortada görünmek zorundadır. Eğer birisi bir kaç gün kahveye gelememişse, onu merak ederler. Sık sık birbirlerine takılırlar **"Görülüyorsun. Neredeydin? Rengin biraz soluk,"** öteki hemen cevap verir, **"Ben aslan gibiyim sen kendine bak"**. Hasta olanlar, ilçe dışında, uzak yerlerde muayene olmayı tercih ederler. Nerede oldukları sorulduğunda, Tapu, vergi, askerlik işi gibi gerekçeleri gösterirler. Ancak iş eninde sonunda ortaya çıkar. Hastalığa yakalanmış olan yürüyüşünden, görünüşünden bellidir. Rengi soluktur, toprağa bakar. Ne kadar inkar etse de ağrısının olduğu yüzünden bellidir. Omuzun düşmesi sonunun yaklaştığını gösterir.

Karain'liler köylerinin adının kanserli olarak bilinmesinden çok şikayetçidirler. Bunda da son derece haklıdırlar. Bu isim nedeniyle ürünlerini pazarlamakta güçlük çekmektedirler. Orta yaşlı Karainli bir köylünün bana övünerek anlattığı bir olay vardı. Dizindeki ortopedik bir durum nedeniyle Kayseri'de bir hastanede yatıyor. Yanına yeni yatırılmış olan hastanın muayenesini genç bir doktor yapmakta. Muayenesi bittikten sonra, hastasına **"Sen Karain'li misin?"** diye soruyor. Hasta **"Hayır"** diye cevap verir. Bunun üzerine bizim çavuş sinirlenip doktora. **"Ona niye Karain'li misin diye sordun?"** Doktor, **"Akciğerinde su var. Bu tür hastalık Karain'lilerde çok görülüyor da ondan"** deyince. **"Ben de Karain'liyim. Bende su yok. Sadece dizimde ağrım var. Ayıptır, ayıp. Karain'li olmuş da ne olmuş yani!"** diye doktora çıkıştığını gerine gerine anlattı!

Köye her gelişimde kahve önünde toplanır sohbet ederdik. Onlara, **"Köyünüzde kanser olduğu herkesce biliniyor. Size göre sebebi nedir?"** diye sorduğumda değişik cevaplar alırdım. Yaşlıların genellikle **"Allahtan"** demesine karşın, diğerleri **"üzüntüden"** **"kederden"**, **"Biz hırslıyız, çok çalışıyoruz, terli terli soğuk su içiyoruz da ondan"** gibi eften püften cevaplar verirdi. En çok üzerinde durdukları konu ise; patates, soğan, kıska gibi binbir emekle ürettikleri mahsüllerin para etmediği yıllardaki kanser ölümlerinin fazlalığıdır. **"Hükümet ürünlerimize gerekli parayı versin. Bak o zaman kanser olur muyuz?"** diyerek olayı basitleştiriyorlar.

Onlara; **"İnsan bile bile kanserli köyde oturur mu? Niye bile bile burada kalıyorsunuz?"** dediğimde, **"Terkedenler kurtuluyor mu ki? Köyden erken yaşta ayrılıp da Türkiye'nin başka şehirlerinde veya Avrupa'da yaşayanlarda kanser bizden daha çok var"** diye yanıt veriyorlardı. Dedikleri gerçekten doğru. İlkokulu bitirdikten sonra köyden ayrılmış olan, subay, öğretmen, polis bir çok hastalarımız vardı. Köyde, 10 sene yaşamak yetiyordu. **"Madem kendinizi düşünmüyorsunuz. Hiç olmazsa çocukları düşünün"** dediğimde. **"Biz zaten ölmüşüz. Onları hükümet düşünsün, yatılı okula alsın"** deyip sözü noktıyorlardı.

Hastalık bazı ailelerde daha yaygın. **Can, Kara, Kılıç, Gürbüz** ailesi bunlardan bir kaç tanesi. Tamamen tükenmiş, evleri terkedilmiş aileler var. Buna karşın, bazılarında hiç hastalık yok. **Özyürek** ailesi buna bir örnek. Şaka yoluyla, bu ailenin yaşlı birisine, nedenini, sorduğumda, **"Onlar çürük de ondan. Biz sağlamız"** diye gururlanarak elleriyle göğsüne vurdu.

Köye başka yörelerden gelin gelmiş kadınların durumu da merak konusu. Dışarıdan gelenlerde mezotelyoma son derece az ve hastalık ancak 60 yaşın üstünde görülüyor. Bu durum, kadınlar arası konuşmalarda birbirlerini kızdırma konusuydu.

DENEYSEL ÇALIŞMA

"Dövize İndeksli Köstebek Satışı"

Karain'deki mevcut kanser salgınının sebebini bir an önce çıkarmamız gerekiyordu. Acaba biz bunu yapabilir miyiz? Bizim yabancılardan ne farkımız var? Bir deneyelim belki başarabiliriz diye düşündük. Köyde yaptığımız toplumsal nitelikteki çalışma bize bazı ip uçlarını veriyordu. Hastalık, kadın ve erkekte aynı oranda görülüyordu. Yaş ortalaması 50 civarındaydı. Orada 10 yıl bulunmak hastalığa yakalamak için yeterliydi. Sigara içip içmemenin önemi yoktu. Hastalık, akciğer ve karın zarının kanseri olan mezotelyoma idi. Bunun şimdiye kadar bilinen bir tek nedeni vardı o da asbest denilen lifsel mineralin solunmasıydı. Bizim köyde bu mineral şimdilik görülüyor. Ayrıca, asbestli Anadolu köylerine göre Karain'de bu hastalık bin kat daha fazla görülmekteydi. Sağlık ocağı kayıtlarına göre, Karain'e 3-4-7 km. uzaklıktaki Boyalı, Karlık, Yeşilöz köylerinde bu hastalık yok gibiydi. Komşu köylerin ırksal yapıları, kültürleri, çalışma şekilleri, yedikleri ve içtikleri şeyler Karain'de yaşayanlardan farklı değildi. O halde, büyük bir ihtimalle hastalık yapan etken asbest gibi lifsel yapıda olmalı ve onun gibi akciğerlerde uzun yıllar hiç değişmeden kalabilmeli ki, vücut bunu dışarıya atamamalı. Ayrıca, daha başka özellikleri veya ek etkenler olmalı ki asbestten çok daha güçlü kanser yapıcılığını açıklasın.

Hastalık etkeninin en kolay ve kestirme yolu, mezotelyomadan ölen kişilere otopsi yapmak ve vücudun çeşitli organlarını, çıplak göz veya mikroskopla incelemektir. Bir ülkede tıbbın gelişmişliği üniversitelerdeki eğitim düzeyi, üniversite hastanelerinde yapılan otopsi sayısı ile belli olmaktadır. Biz bu bakımdan çok geriyiz. Dokuda mineralojik çalışma bizde yapılmadığına göre, alınan dokuların bu işi yapan ülkelerdeki eksperlere gönderilmesi gerekiyordu. Türkiye'de otopsi yapabilmek, hasta yakınlarını ikna etmek çok zor. Değil otopsi yapmak, bunu teklif etmek bile cesaret işidir. Öfkeli olan hasta yakını, "**Hastamı yaramazsınız. Başınıza iş açarım**" şeklindeki tehditkar sözlerle karşınıza dikilir. Sizi koruyacak bir merci de yoktur. Mevcut kanunlarımıza göre, toplum için bulaşıcı hastalık (kuduz, kolera, veba gibi) şüphesi olduğu zaman hasta yakınları istemese bile otopsi yapabilirsiniz. Buna rağmen, meslektaşlarımız arasında, ölümle tehdit edilen, dövülenler olmuştur.

Ameliyat olan hastalardan, operasyon sırasında yalnız akciğerinden biyopsi denilen, doku parçaları alınabilir. Ancak, bu eksik sonuç verebilir. Köylüler, ameliyat olmuş hastaların durumlarının daha kötüleştiğini, operasyonun yarar yerine zarar verdiğini deneyimleri ile bildikleri için bunu da kabul etmezler.

O zaman iş köyde yaşayan hayvanlar üzerinde araştırmaya dayanıyor. Böyle çalışmaların yurt dışında da yapıldığını biliyoruz. Güney Afrika Cumhuriyeti'ndeki, asbest maden ocaklarında çalışan yerlilerde mezotelyoma bulunduğu zaman, aynı ortamda yaşayan hayvanları da incelemişler. Asbest cevherini küfe veya çuvalarla taşıyan eşeklerde, bekçi köpeklerinde ve hatta tarla farelerinde de asbestle ilgili hastalığın varlığı ortaya çıkartılmış. Biz hiç olmazsa bu yönde bir girişimde bulunalım diye düşündük. Böyle bir çalışma da tavuk, koyun, keçi, inek, köpek ve at gibi köyde bulunan hayvanlar işimize yaramazdı. Çünkü bu tür hayvanlar kolay el değiştiren, ömürleri kısa ve yaşamaları tesadüfe bağlı olan canlılardı.

Köyün girişimde, tüyleri kırılmış, devamlı orada bağlı duran uyuşuk bir katır dikkatimizi çekti. Bu hayvanın yirmi yaş üstünde olduğu için artık iş göremez hale geldiğini öğrendik. Onu aldığımız takdirde, otopsi yapabilir ve köyün hastalığı hakkında fikir sahibi olabilirdik. Sahibi olduğunu öğrendiğimiz kişiden kocamış olan katırını isteyelim dedik. **"Neden olmasın! Yeterli ücreti verirsiniz alırsınız"** dedi. **"Bu kocamış katırın ücreti ne olabilir ki!"**, dedik. Eliyle benim Renault 12 binek arabamı göstererek, **"Senin arabanın değeri ne ise, benim katırın değeri de o kadar eder"** demez mi? Hayret ettik. Adam bizim arabaya göz koymuş. Hiç bir işe yaramayan, faydadan ziyade zararı olan bu hayvanı almakla onu kurtaracağımız için bize dua etmesi gerekirken, katırını bizim arabayla takas yapmak istiyor. Ona, katırının çok kocamış olduğunu, dişlerinin dökülmüş olduğunu, otları bile doğru dürüst çiğneyemediğini, yakında ölebileceğini söyleyerek onu ikna etmeye çalıştım. **"Onun beni görür görmez bir bakışı vardır ki benim için dünyaya değer"** demez mi? Biz bu hayvan için ne hayaller kurmuş-tuk amma arabayı verecek halimiz de yoktu. **"İzzet bey arabasını geberik bir katırla değiştirmiş!"** diye milletin diline düşerdik. Pazarlığa ara veremeyi uygun bulduk ilgimizi tamamen kesemedik çünkü hayvan bizim için çok önemliydi. Ne yapıp yapmalı, araya hatırlı kişileri koymalı ve bu hayvanı mutlaka almalıydık.

Ankara'ya dönüşte katır işini daha detaylı olarak düşündük. Bu arada katırların yaşamları hakkında bilgi topladık. Bu hayvanların ortalama ömrü yirmi yıl kadarmış. Katırın yaşlanmış olduğu, tüyelerinin tıpkı insanlar gibi beyazlamasından ve dişlerinin dökülmesinden belli olurmuş. Gençlik dönemlerinde aksi, zaptedilmesi zor olan bu hayvan, yaşlanınca uysallaşmış. Katırlar, kolay kolay bulaşıcı bir hastalığa tutulmazlarmış. Ölümleri, çoğu kez, ani olarak kalb hastalığından olurmuş.

Sahibi, katırın bizler için ne kadar önemli olduğunu bildiği için, fiatını yüksek tutuyor ve bu pazarlıkta sonuna kadar dayatmak istiyordu. Hayvanın bizce önemi yokmuş gibi davranalım. Bir müddet ilgisiz kalalım. Bu hayvanı bizden başka kimse almak istemez ki. Nasılsa o bizi arar, fiatını indirir diye düşündük. **"Bu hayvan günün birinde nasıl olsa ölecektir. Postacı Hayrettin'e söyleriz o da bize haber verir ve otopsiyi orada yaparız olmaz mı!"** diye fikir belirtenimiz oldu. Her zaman olumsuz fikir yürüten bir arkadaşımız, **"Adam bize kızdığı için hayvanı ne kadar uzağa taşıyabilirdi ki. Nasıl olsa köylülerden birisi bize bilgi verir."** **"İşimiz zorlaşırsa, fet-hi kabir yapmamız gerekir. Bu çok zor bir iştir"**. Fethi kabir adli nedenlerle, mezar açılarak kokmuş, çürümüş bir ölüye otopsi yapılması anlamına geliyordu. **"Köy, pastırma yapılan yöreye yakın. Buradan biri gelip hayvanı almak istemez mi?"** **"Yok devenin nalı!"** **"Televizyonda, gazetelerde okuyoruz"**. Bu son görüş bizi karamsarlığa soktu.

Diyelim ki adam katırını uygun fiatla satmaya razı oldu. Biz bu parayı nereden bulacaktık. Üniversitenin her zaman olduğu gibi parası yoktu. Olsa bile hangi fasıldan para vereceğiz diye soru sorarlar adama. Zorlama ile, sağdan soldan yardım aldık parayı denk düşürdük diyelim, katır köyden Ankara'ya nasıl getirecektik? En azından bir pikap bulmak gerekiyordu. Bunun parasını nereden bulurduk? Haydi bu sorunu da çözdük. Hayvanı Ankara'da evde tutamayacağımıza göre, şehir civarında bahçesi, çiftliği olan arkadaşlarımız vardı. Bunlardan en güvendiğime durumu açıklayarak, katır çiftliğinde bir müddet misafir edip edemeyeceğini sordum. Yüzüme tuhaf tuhaf baktı. Kendisiyle dalga geçtiğimi zannetti. İşin önemini tekrar anlattık. Ne düşündüyse **"Senin başka işin yok mu oğlum?"** diyerek kestirip attı.

Acaba Veteriner Fakültesi'nden yardım görebilir miyiz. Sorduk, so-ruşturduk onların hayvan hastanesi varmış. Orada hayvanı tutup tutamaya-

cağımızı öğrenmek üzere bir asistanımızı görevlendirdik. Asistan bir müdet sonra telefon etti, "**Hocam katırı ancak özel olarak yatırdığımız takdirde yerleri varmış**" ücretini sordum. İstenilen ücret Hacettepe'deki özel hasta odalarının ücretine yakındı. Sonradan öğrendik ki, hayvanın yeme, içme giderleri de bizden isteniyormuş. Otopsi ücreti de bayağı yüksekmiş. Ayrıca, otopside artan parçaların konacağı çukurun kazılması, dezenfekte edilmesi için gerekli malzemeleri de bizim karşılamamız isteniyormuş! Katırı bizim hayvan laboratuvarında barındıramaz mıyız? Mümkünü yok. Onu asansöre sokamayız. Merdivenlerden yürütüp dört kat yukarıya nasıl çıkarabiliriz?

Sonunda anladık ki büyük ümitler bağladığımız katır işinde görünürde hayat yoktu. Beklemeye başladık. Hayvanın da inadı tuttu. Yaşadıkça yaşadı. Belki de sahibi onu daha fazla yaşatmak için elinden geleni yaptı. Katır 5 yıl sonra, yakın bir şehirden gelen tüccara satılmış! Bu şekilde hayallerimiz sona erdi.

Karain'in sorunu bizi devamlı düşünmeye zorluyordu. Bir defasında köyün girişinde yolun ortasında yavaş yavaş yürüyen kaplumbağa dikkatimizi çekti. Bu hayvanın çok yaşadığını ve yavaş hareket etmesi nedeniyle köyün dışına çıkma şansının az olduğunu biliyorduk. Üstelik kaplumbağalar pek su içmezmiş. Suyu ve gıdasını körpe yeşil yapraklardan aldığını kitaplar yazıyor. En iyisi köyün en yaşlı kaplumbağasını bularak onda otopsi yapmaktı. Bu şekilde bir taşla iki kuş vurmuş olacaktık. Köyün suyunda asbest var mı? Kanseri sebebi nedir? Köylüler, kaplumbağalara, çiftleşme sırasında erkeğin dişiye tos vurması nedeniyle, "**Tosbağa**" diyorlar. Köylülerden birisi tosbağa bulmanın kolay olduğunu, öğlen vakti, çalıların arasında erkeğin tos vuruşundan yerlerini kolayca bulunabileceğini söyledi. Görevi ona verdik. Kısa bir süre içinde, kabuklarının üzerindeki halka-daki çizgilerden oldukça yaşlı olduğu belli olan büyük bir kablumbağa ile geldi. Çekine rek "**Borcumuz var mı?**" diye sorduk. "**Şimdilik yok**" dedi. Köylüler, tosbağaların nasıl öldürüldüğünü bilip bilmediğimizi sordu. Bilmiyorduk. Hayvanı eline alır almaz, kablumbağa kafasını evinin içine soktu. Köylü onu ters çevirdi ve karnını gıdıklamaya başladı. Hayvan hemen başını çıkardı. Sonra elini makas gibi yaparak "**İşte bu anda kafasını keseriz**" dedi. Herşeyin bir inceliği varmış! Bunu nereden bildiğini sorduğumda, "**Eti çok lezzetlidir, ömrü uzatır, bir çok hastalığa iyi gelir. Gavurların onu çok sevmelerinin bir sebebi olması lazım değil mi?**" dedi. Avımızı, arabanın bağıjı-

na koyup Ankara'ya hareket ettik. Yolda kaplumbağayı nerede misafir edeceğimizi düşünmeye başladık. Evin içinde, dolaşmasına eşlerimiz razı olmazlardı. Bizde rotasyon yapan Sait isimli bir asistan, bahçeli bir evde oturduğunu, hayvanın orada kalabileceğini söyledi. Bizim menfi arkadaş hemen lafa atladı, **"Sen onun yavaş hareket ettiğine fazla güvenme, kaçabilir"**. **"Nereye kaçacak ağabey, bahçe duvarını nasıl geçsin?"** diyerek yanıt verdi. Ertesi gün Sait üzgün bir ifade ile, **"Hocam kaplumbağayı kaçırdık"** dedi. Kafamdan kaynar sular boşandı. Bu hayvan bahçeden nasıl kaçır? Acaba, başka birileri acıyıp, onu saklamış olmasın? Hayvandan kimseye bahsetmediğini yemin billah söyledi. **"O zaman yarın kendi arabarla köye gidip başka bir kaplumbağa bulup getireceksin. Unutmadan söyleyeyim, sakın köye gitmeyip başka yerden getirme. Anlarsam senin canına okurum!"** dedim. **"Merak etmeyin"** deyip odamdan kaçır gibi çıktı. Ertesi gün Sait elinde iki büyük kaplumbağa ile geldi. Bizim köylü, **"Benim işim var. Hem de günah"** diye yanaşmamış. O da, köyün bahçelerinde dolaşırken, **"tos, tos"** sesinin geldiği bir yere yönelmiş ve hayvanların suç üstü yakalamış! Kaplumbağalara otopsi yapıldı, ancak hiç bir sonuç alamadık. Aslında, akciğerlerde asbest veya benzeri bir maddeyi göstermek için özel bir teknik ve yetişmiş insana gerek vardı. Bizde bunlar olmadığı halde, **"Baktık, bir şey bulamadık"**, diye rapor verdiler. Yazık oldu hayvanlara.

Acaba en çok hasta çıkan evin yapı taşlarından aldığımız taşlarla farelerde deney yapamaz mıydık? Asbest çözeltilisinin hayvanların akciğer veya karın zarına zerkedilerek hayvanlarda kanser yaptığı gösterilmiştir. Bir Sovyet bilim adamı, özel olarak yaptırdığı deney odasını kullanarak farelere asbest tozu solutup onlarda kanser geliştirdiğini yazıyordu. Hemen ona mektup yazdım, bu deney odasının planını istedim. Aylar sonra, üzerinde bir çok yazıların bulunduğu bir mektup geldi. Mektupta, kötü bir İngilizce ile, böyle bir deney odasının kullanılmadığı yazıyordu. Onun sayesinde Rusya'da insanlara ne kadar güvenilebileceğini öğrendim. Projeden vazgeçmedik. Üniversitede çalışan bir makina mühendisiyle görüştüm. Bana, hurdaya çıkmış bir çamaşır makinasının, motorundan ve bir bisiklet zincirinden yararlanılarak toz karıştırma makinası yapabileceğini ve bunu tahtadan yapılmış bir kutuya yerleştirebileceğini söyledi. Hemen uygulamaya geçti ve kısa zamanda enfes bir deney odası yaptı. Kanserli evin duvarından ge-

tirdiğimiz kayaçları, MTA da çok ince toz haline getirdikten sonra, içinde fare bulunan deney odasına koyduk. Yapma makinenin motoru çalışır çalışmaz, deney odasının toz duman içinde olduğunu ve farelerin sağa sola panik içinde kaçıştıklarını zevkle seyrettik. Deney hayvanı laboratuvarında çalışan teknisyenlere, yaptığımız işin önemini anlattım. Motor zaman zaman durdurulmalı, hayvanların yemi ve suyu düzenli bir şekilde verilmeliydi. Fareler en az üç ay yaşatılmalı ve ölen olunca bize haber vermeleri lazımdı. Bir hafta sonra hayvanları kontrole gittim. Motor çalışmıyordu. Deney odasında ne fare vardı ne de toz. Çok canım sıkıldı. Nedenini sordum, **"Elektrik kesildi" "Motor stop etti", "Bilmiyoruz"** gibi sudan cevaplar verdiler. Birisi daha erkekçe konuştu, **"Bu toz kanser yapıyormuş. Biz de kanser mi olalım yani?"** dedi.

İşin ucunu bırakmadık. Bir defa inadımız tutmuştu. Elimizde nasılsa Karain'den getirdiğimiz kayaçların öğütülmüş tozları vardı. Bundan hazırladığımız çözeltileri, farelerin karın zarına zerkederek, onlarda kanser yapabilir miyiz diye düşündük. Bize 100 kadar fare lazımdı. Yarisına Karain kayası toz çözeltilisinden ve kontrol olsun diye yarisına da sadece tuzlu su zerkedecektik. Bu işi, o sırada yanımda çalışan, çok güvendiğim Dr. Mahmut Bayık'a tez olarak verdik. Ona teknisyenlerin davranışlarına dikkat etmesini, her gün hayvanları kontrol etmesini tembihledim. Mahmut her odama gelişinde kötü haber getiriyordu. **"Elektrikler kesildiği için, hayvanlar soğuktan zatürre olup ölmüşler" "Fareleri kediler yemiştir". "İshalden şu kadar hayvan ölmüş"**. Çok canım sıkıldı. Yalnız bizim gayretimiz ile bu iş olmuyordu. Bu bir ekip işidi. Bir kadro gerekiyordu. Peki amma, madem ki bu ekip yok. Buraya niçin hayvan laboratuvarını kurmuşlardı? Harcanan emeklere yazık değil mi?, diyerek öfkemi boşalttım.

Deneysel çalışmaların Türkiye'de yapılamayacağına kesin olarak inanmıştım. Bundan sonraki çalışmalarımızda mutlaka dışarıdan bir ekiple işbirliği yapmalıydık. Sonra bizler, klinisyeniz. Görevimiz, hasta muayene etmek, varsa tedavilerini yapmaktı. Hayvan deneyi yapmak bizim işimiz değildi ki. Bu iş, deneysel araştırmalar için eğitim görmüş, bilgisi olan araştırmacı bilim adamları ve teknisyenlerle yapılabilirdi. Onların laboratuvarlarında, su ve elektrik kesintisi olamazdı. Hayvanlar, aç bırakılmaz. Herkes bilinçlidir. İşini yapmayan adamı orada tutmazlardı.

Yurt dışında yapılan bir toplantı akşamında, asbest üzerinde akciğer-

lerde mineralojik çalışmaları ile ünlü olan, Patrick Sebastien ile konuşuyorduk. Patrick, Türkiye'ye bir kaç kez gelmiş ve ülkemizin özellikle kırsal yörelerindeki insanların sevecenliğini çok beğenmiş bir kişi idi. Onunla, Karain gibi mezotelyomanın çok yaygın olduğu Tuzköy ve Sarıhıdır'da birlikte araştırma yapmıştık. Bütün sıkıntımız, mineralojik çalışma yapılacak akciğer dokusu bulamayışımızdı. Köylüler ameliyatı kabul etmiyorlar, otopsi vermiyorlar. Köyde uzun süre yaşamış hayvanı bulmak da zordu. Tuzköy'ün tarlalarında dolaşırken, yerlerde küçük öbek öbek toprak yığınları onun dikkatini çekti. **"Bunlar köstebeklerin işi"** dedim. Hemen aklıma bu hayvanlarla bir çalışma yapma fikri doğdu. Köstebek, soğan, patates gibi köklü bitkilerin bulunduğu kıraç yerlerde çok bulunur. Yer altında metro işletir gibi çalışır, istasyon yerlerini aşırıldığı patates ve soğanları depoladığı yer olarak kullanır. Toprağın altında gizli bir örgüt kurmuş olan bu hayvanları yakalamak çok zordur. İş devamlı tünel açmak olduğu için, köyün toprağını soluyor olmalıydı. Zaman zaman baca deliği gibi toprak üstünde delikler açıyor ve ışıktan çok rahatsız olduğu için buraları toprakla örtüyordu. Patrick bana **"Sen köstebekleri bul. Akciğerlerine bakma işini bana bırak"** dedi. İyi de köstebekleri nasıl yakalayacaktık? Tuttuğumuz hayvanları, Patrick'in çalıştığı Paris'deki laboratuvara nasıl gönderecektik?

"Canım, ben senden köstebeğin tümünü istemiyorum, sadece akciğerlerini ufak şişelere koy. Birer, ikişer, Fransa'ya gelen arkadaşlarınla veya Türk işçilerle gönderebilirsin. Gümrükte onları kim görecektik!", dedi. İş hiç de onun sandığı gibi kolay değildi. Dışarıda adamlar, bavulları köpeklere koklatıyorlar. Köpek köstebek kokusunu alamaz mı?

Tuzköy Belediye Başkanı Emin Bey'le aram iyi sayılır. Konuyu ona açtım. Köyde, köstebek yakalama uzmanı birisi varmış. **"Bu iş onun işi, şimdi evindedir, çağırılım gelsin"** dedi. Köstebek avcısı, yanık tenli, insanın gözlerine dikine bakan birisiydi. Durumu anlattık. **"Size yardımcı olurum amma, bu hayvanı her mevsim yakalayamazsınız. Çok kurnaz bir hayvandır. Onun zamanını ben bilirim."** diyerek devam etti, **"Size kaç tane lazım?". "Ne kadar tutabilirsen o kadar makbule geçer"** dedim. **"Bilmem biliyor musunuz? Köstü yakalamak kolay bir iş değildir"**. Bilmediğimi söyledim. **"Bu hayvan hep toprak altında çalışır. Devamlı tünel kazar. En çok çalıştığı tarlayı göz altında tutmak lazımdır. Köstünün baca deliğinden çıkarttığı, küçük öbek öbek topraklar vardır"**

amma, sen bunların en taze olanını bulacaksın. Bu taze eşilmiş toprağı ayağınla dağıtıp oraya ufak bir çubuk dikersin. İçeriye ışık girdiği için hayvan rahatsız olur ve hemen yeniden toprak yığmak için gelir. Çalışmaya başladığını, çubuğun sallanmasından anlarsın. Elindeki beli hemen toprağa daldırıp, köstüyü toprakla birlikte dışarı çıkartırsın. Artık kaçamaz ve yakalamak kolaydır". Avcının hakkı varmış. "Seninle anlaşalım. Köstebek başına ne istersin" "Şimdilik 10 bin lira" dedi. Anlaştık. Birinci ayda tam beş köstebek tutmuştu ve o zamanın parası ile iyi para aldı. Arkası kesildi. Herhalde mevsimi değil diye düşündüm. Tuzköy'e tekrar uğradığımda, nedenini sordum, "Kolay tutulmuyorlar. Akıllandılar herhalde" dedi. "Yani dedim", "Yanisi tanesi 20 binden ancak olur" dedi. Köstebek avcısı, enflasyona ezilmemek için, devamlı fiat arttırdı. Onu en son gördüğümde, köstü başına 100.000 TL. istiyordu. "10 dolar para mı?" dediğine göre, işini döviz kurlarına bağlamıştı.

AMERİKALININ YAPTIKLARI

"Bunu Benim Patronuma Söyleme! Beni İştten Atar."

Yabancıların Cappadocia, bizim Göreme dediğimiz yöre, yüzyıllar önce iki volkanik dağ olan, Erciyes ve Hasandağ'ın lavları ile örtülmüştür. Lavlar, zamanla, rüzgar, yağmur ısı gibi meteorolojik etkilerle değişik sertlikte tuf denilen volkanik yapıya dönmüşlerdir. Sonunda bölge eşsiz bir doğa harikası haline gelmiştir. Tüfler kanserli köylerde, su ve tuz ile kimyasal reaksiyona girerek kristalize olmuş ve sonuçta değişik jeolojik yapıda kayalar ortaya çıkmıştır. Bunlardan bizi ilgilendiren, köylerdeki kanser nedeni olan zeolit denilen kayalardır. Zeolit, eski Yunancada "**zein**" kaynayan ve "**Lithos**" taş kelimelerinden gelmektedir. Zeolitli ufak bir taşı, deney tüpüne koyup ısıttığımız takdirde onun fokur fokur kaynadığını görürüz. Yumuşak olduğu için kolay şekillendirilmesi ve güzel görünümü dolayısıyla, Romalılar devrinde hükümet binalarının ve yolların yapımında kullanılmıştır. Avanos yöresinde bulunan eski bir kervansaray olan Sarıhan'ın yapısında da zeolit taşları kullanılmıştır. Bu mineralin, sünger gibi, değişik büyüklükte boşluklar içeren çok geniş bir iç yapısı vardır. Doğada, 30'a yakın zeolit türü bulunmaktadır. Bunlar, sanayi atıklarının temizlenmesinde; kömür, petrol, doğal gaz gibi enerji kaynaklarının arıtılması veya daha ekonomik kullanılmasında; tarımda gübre ve yemlere katılarak hayvanların beslenmesinde; oksijen üretilmesinde ve daha bir çok iş dallarında kullanılmaktadır.

Biz zeolitlerle ilgili bilgileri, dünyaca meşhur Prof. F.A. Mumpton'dan öğrendik. Mumpton, kitabının bir yerinde "**Lifsel yapılı, iğne gibi, bir zeolit türü olan erionitin asbeste benzediği için, zeolitli yemlerle beslenen hayvanlarda kanser yapabilir**" diye dikkat çekmekteydi. Hacettepe Üniversitesi Yer Bilimleri Fakültesi'nden rahmetli Prof. Gürol Ataman, Türkiye'de zeolitler hakkında en iyi bilgiye sahip kişilerden biriydi. Bizim Göreme bölgesinde Akciğer ve karın zarı kanseri olan mezotelyoma hastalığını çok bulmamız, buna karşın bu tür hastalığı yapan asbest yerine, buna karşın zeolit bulunması Ataman ve arkadaşlarının da dikkatini çekti. Bunlar hemen Göreme bölgesinde jeolojik çalışmalar yapmaya giriştiler ve elde ettikleri bilgileri bizimkilerle birlikte Paris'de bir kongrede takdim ettiler. Bir müddet sonra Gürol bana telefonda, "**F.A. Mumpton isimli bir Amerikalının Tür-**

kiye'ye geleceğini, pek makbul bir adam olmadığını, ona ilgi göstermememi" istedi. Neden böyle konuştuğunu bilmiyordum. Kısa bir süre sonra, Dışişleri Bakanlığından bir yazı geldi. Yazıda, Mumpton isimli bir Amerikalı profesörün Türkiye'ye gelip, Cappadocia bölgesinde bilimsel çalışma yapacağını ve kendisine her türlü yardımın gösterilmesi isteniyordu. Davetsiz misafir umulandan çabuk geldi. Orta boylu, güleç yüzlü şişman birisiydi. Göreme bölgesinde jeolojik araştırma yapmak için bir proje aldığını söyledikten sonra, benden hastalıklı köyler hakkında bilgi aldı. Onunla yöreye gidip gidemeyeceğimi sordu. Olumsuz cevap verdim. Mumpton, bir haftalık çalışmadan sonra Ankara'ya döndü ve tekrar beni görmeye geldi. Yetkililerden büyük yardım gördüğünü, kendisine bir jeep ile birlikte mihamandar da verildiğini söyledi! Doğrusu buna çok canım sıkıldı ve biraz da hayret ettim. Kimse, ona arkadaş sen buraya niçin geldin, amacın nedir diye sormamış. Acaba bizde bir eksiklik mi vardı da böylesine sıcak ilgi görmüyorduk. **"Biz Türkler böyleyiz, böylesine konukseveriz de, batılılara bir türlü yaranamayız"** dedim. Bir aralık bana dönerek, **"Siz yörede yalnız Karain, Tuzköy ve Sarıhıdır'da kanser bulmuşsunuz bu doğru mu?"** **"Doğru"** dedim. **"Siz kanser fazlalığını fibröz zeolite mi bağlıyorsunuz?"** **"Şimdilik ondan başka, bu işi yapacak başka bir mineral bulunamadı"** dedim. **"Sizin bu görüşünüz doğru olamaz. Zeolit Cappadocia bölgesinin her yerinde var. Eğer bu madde kanser yapsaydı, yörede 200'e yakın köyde hastalık görülmesi gerekirdi"** dedi. **"Biz şimdiki halde böyle düşünüyoruz ve bu köylerin yerlerinin değiştirilerek bir an önce çözüme varmak istiyoruz"** dedim.

Göreme yöresindeki üç köyde mezotelyoma denilen nadir bir kanser türünün beklenenden 1.000 kat daha fazla bulunması ve bu tip hastalığın bilinen tek nedeni olan asbestten başka bir mineralin gösterilmiş olması, bizi birdenbire uluslararası kongrelerin içine itmişti. Yurtdışında yapılan, meslek hastalıklarıyla, asbestle ilgili bütün kongrelere davet edilir hale geldik. Uçak bileti, konaklama masraflarını hep onlar karşılıyordu. Sonraki davetlerde en zorlandığımız konu, **"Konut fonu"** için yatırılan 100 dolarlık ücret oluyordu! Futbol maçları için yurt dışına çıkanlardan alınmadığı halde, ülkesini bilimsel bir toplantıda temsil eden kişilerden bu paranın alınması nasıl açıklanabilirdi ki?.

New York'da Mount Sinai Tıp Fakültesi'nde dünyaca ünlü Dr. I. J. Selikoff isminde bir bilim adamı vardı. Çalışmalarımız onun da dikkatini çekmiş olmalı ki, 1978 yılında, New York'da tertip ettiği meslek hastalıkları kongresine beni davet etmişti. Kongre salonunun düzeni, genişliği alışılmışın üstündeydi. Konuşmacıların tümü asbest üzerinde bilimsel çalışmaları olan saygın kişilerdi. Büyük bir heyecanla, konuşma sıramı bekliyordum. Yanımda Tuzköylü Doğan'ın akciğerinde zeolit liflerini gösteren F.Pooley oturuyordu. Benim sıram yakalaşırken, salonda belirgin bir hareketlenme dikkatimi çekti. İki tane televizyon kamerası salona girdi. Dinleyicilerin sayısı görünür şekilde artmaya başladı. Pooley kolumu dürterek, **"Bunlar senin için geliyorlar, haberin olsun"** dedi. Heyecanım daha da arttı. Nedenini sordum. **"Sizin araştırmalarınız işçi sağlığı için çok önemli. Zeolit endüstrisi yeni başladı. Bu sanayii dalında çalışan işçilerdeki kanser ancak 40 sene sonra kendisini gösterecekti. Siz işçi ve sanayii kesimini erkenden uyarıyor durumundasınız. Ayrıca zeolit endüstrisi darbe yiyecek"** dedi.

İngilizcem hiç iyi değildi. Hayatım boyunca bu kadar heyecanlandığımı hatırlamıyorum. Konuşmam iyi geçti. Sanki gizli bir kuvvet bana yardım etmişti. Sözlerimi bitirince salondan büyük bir alkış koptu. Tartışma bölümünde söz alan herkes çalışmalarımızı takdir etti, buluşumuzun önemini vurguladı. O zaman ülkem için iyi bir iş yaptığım aklıma geldi ve gözlerim sulandı. Kürsüden inerken yanımda Mumpton belirdi. Benden, kendisinin yöneteceği bir toplantıya gelmemi ısrarla istedi. Kabul ettim. Bu toplantı, küçük bir salonda, yabancıların workshop dediği cinstendi. Mumpton, Türkiye'de yaptığı araştırmayı renkli, çekici slaytlarla anlattı. Konuşmasında, Türklerin kendisine göstermiş olduğu misafirperverlik ve yardımlardan hiç bahsetmedi!. Sonra sözü bana vererek kendi araştırmalarımızı anlatmamı istedi. Benden sonra zeolit sanayinden bir kaç kişi daha konuştu. Konuşmalar bitince, Mumpton, zeolit endüstrinin kıymetli bir minerali olduğunu, henüz ortada kesin bir şey yokken, bu mineralin kötülenmesinin doğru olmadığını ve Türkiye'de bizim yaptığımız çalışmalara inanmadığını, zira Cappadocia bölgesinde her yerde zeolit olduğunu sözcüklerin üzerine basa basa vurguladı. Oraya niçin çağırılmış olduğumu o zaman anladım. Ona kızgınlığım, öfkem doğru dürüst cevap vermeme engelliyordu. Normal seyreden bir bilimsel toplantıda konuşmak kolay olduğu halde, kandaki adre-

nalin seviyesini attıran, öfke durumunda insanın dili dolaşüyor. Zaten doğru dürüst lisan da yok. Bir Amerikalı imdadıma yetişti. **"Bu salondaki herkesin Dr. Barış'a teşekkür etmesi gerekirdi; ancak görüyorum ki, bunun tersi yapılıyor. O zeolit de asbest gibi kanser yapabileceğine işaret ediyor. Ne yani, asbestteki gibi 20-40 sene bekleyelim mi!"**, kabilinden konuşma yaptı. Toplantıdan sonra Mumpton hiçbirşey olmamış gibi koluma girerek, arkadaşları ile birlikte öğle yemeğine katılmamı istedi. Teklifi kabul ettim. İçimden geçip de söyleyemediklerimi anlatmak fırsatı olur diye düşündüm. Yemekte aynı konu üzerinde konuşmalar devam etti. Bir aralık Mumpton tekrar, **"Fibröz zeolit mezotelyoma yaptığını nereden çıkarıyorsunuz?"**, mealinde iğneli bir soru sordu. **"Senin yazılarından"** dedim. **"Ben böyle bir şey yazmadım"** dedi. 100 dolarına iddiaya gireceğini söyledi. Kabul ettim ve hemen ayaklarımın arasında bulunan çantamı açıp, içinden Mumpton'un kitabında altı kalın çizgiyle çizilmiş zeolitli hayvan yemlerindeki uyarısını yazan paragrafı gösterdim. Dondu kaldı. Kulağıma eğilerek, **"Bunu patronuma söyleme! Beni işten atar"** dedi. İddiyayı kaybetmesine rağmen borcunu ödemedi!

Sonradan Pooley'den işin aslını öğrendim. Mumpton, kitabını üniversitede hocalık yaptığı sırada yazmış. Sonradan oradan ayrılıp zeolit endüstrisinin adamı olmuş.

Türkiye'ye döndüğümde Amerikalı başka bir jeologdan çok ağır bir mektup aldım. Araştırmalarımızın bilimsel olmadığını, bir nevi **"Kara Tıp"** özelliği taşıdığını, bunların zeolit endüstrisi gibi yeni gelişmekte olan bir sanayi dalına büyük darbe vuracağını yazıyordu. Sonradan öğrendim ki o da Mumpton gibi iş değişikliği ile birlikte fikir değiştirenlerdenmiş!

TUZKÖY DEVREYE GİRİYOR

"Köyde Şu Anda Ölümü Bekleyen 4 Hasta Var"

Karain'de film taraması yaparken, çekilen filmlerin teknik olarak yeterli olup olmadığının anlaşılması için, buradan 30 km. kadar uzaklıkta olan Nevşehir'deki Verem Savaş Dispanserinde banyo yaptırmak zorundayız. Dispanserde görevli çocuklar bize yardımcı oldular. Banyo sonuçlarını beklerken, konu kanserden açıldı. Onlar, benzer hastalıkların eski adı Arapsun olan Gülşehir'in Tuzköy isimli yerleşim yerinde de olabileceğini söylediler. İşin ilginç yönü yönetici durumda olan doktorlardan böyle bir uyarı almamış olmamızdı. Ne il sağlık müdürlüğü, ne de Nevşehir Devlet Hastanesi yetkililerinden bize bu yönden bir uyarı gelmemişti. Dr. Hamdi Açı'nın askerleri olan çocuklardan, daha önceki yıllarda verem taraması amacıyla çekilen filmleri istedim. Söyledikleri gerçektir. Mikrofilmler, Karainlilerin filmlerine benziyordu. Orada da benzer bir çalışma yapmak şarttı.

Haritaya baktığımızda Tuzköy, Karain'den 40 km. kadar kuzey-batı istikametindeydi. Dr. Mustafa Artvinli ile köyü yakında bir görelim dedik. Bir akşamüstü Arap atı dediğimiz 41-AR-427 plakalı arabaya atladık, önce Ürgüp, oradan Nevşehir ve nihayet Gülşehir'e ulaştık. İlçeye girişte, "**Tuzköy 12. km.**" levhasını gördük ve hemen oraya saptık. Yol çok bozuk, taşlı, topraklı ve kasisli olduğundan içimiz dışımıza çıktı. Yarım saatte köye vardık. Köy, düz bir alanda kurulu. Karain gibi yanında, etrafında peribacaları, sivri tepeler yok. Tuzköy'ün alt başından büyükçe bir dere geçiyor. Köye gelmeden, Kızılırmak, kırmızı renkli yatağı ile dikkatimizi çekmişti. Türkiye'nin en uzun nehrine bu ismin neden verildiğini daha iyi anladık. Köyün ana yolunun sağ tarafında büyükçe bir kahvenin önüne arabayı park ettik. Bizi ilk karşılayanlara kendimizi tanıttıktan sonra konuya girdik. "**Siz bu işi bizim reis ile konuşsanız daha iyi olur**" dediler ve hemen ona haber iletildi. Belediye başkanı, orta boylu tıknazca, temiz giyimli ve konuşmasına dikkat eden birisi. İsminin Emin Tuzdelen olduğunu söyledikten sonra bize yöre hakkında bilgi verdi Tuzköy'ün nüfusu 2.500 ile 3.000 arasında değişiyormuş. Geçim kaynakları, hayvancılık ve çiftçilik. Köy yakınındaki tuz madeninde kaya tuzu üretiliyormuş ve orada da çalışanlar varmış. Köyde Cumhuriyet, Yenimahalle ve Hürriyet olmak üzere üç mahalle bulunuyormuş. Yanındaki genci işaret ederek,

– Tanıştırıyım efendim. Doğan Kılıç, Cumhuriyet mahallesi muhtarı-
Jır, dedi.

Emin, köyde kanser hastalığının yaygın olduğunu söyledi. Özellikle bazı ailelerde daha fazlaymış. ismi Hikmet Katran olan zabıta memuru, **"Bizim ailede en az 7 kişi kanserden öldü doktor bey"** dedi. İnanılır gibi değildi. Hastalar genel olarak Nevşehir, Kayseri ve Ankara'daki hastanelerde tedavi görürlermiş. Yalnız Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Gastroenteroloji ve Göğüs Hastalıkları kliniklerinde 15'e yakın kişi akciğerlerde ve karında su toplanması nedeniyle yatırılmış ve bunlara önce verem ve siroz tanıları konmuşsa da sonradan kanser oldukları anlaşılmış. Belediye başkanını bizi inandırmak için,

– Hocam şu anda ölümü bekleyen 4 hastamız var. İsterseniz onları birlikte görelim. Morallerini yükseltmiş olursunuz, dedi.

Cumhuriyet mahallesinin, daracık, tozlu sokaklarından geçiyoruz. Yaşlı bir kadın duvara dayanmış, ağlıyor ve ağıt okuyordu. Başkan **"İki gün önce oğlunu kanserden kaybetmişti"** dedi. Bir başka evde, rengi solmuş, avutları çökük, kırk yaşlarında bir erkek gördük. Ankara'da akciğerden ameliyat olmuş. İlaç vermemişler, **"Köyüne git. Oranın güneşli havası seni iyi eder"** demişler. Köyün karşı yakasında bir eve uğradık. Altmış yaşlarında bir kadın, yer döşeginde yatıyor. Karnı davul gibi şişmiş. Aynı odada karyolada genç bir kadın, Konya'da akciğer ameliyatı olmuş. Sırtında büyük bir ameliyat izi var ve dikişleri daha yeni alınmış. Akciğerlerinden su almışlar ve kalınlaşmış akciğer zarını sıyırmışlar. İkisinin de ağrısı var. Yerdeki yaşlı kadın, **"Beni bırakın. Kızıma bakın. O daha çok genç. Bebeleri var"** dedi. İçimiz karardı. Bu kadar korkunç bir tablo ile karşılaşacağımızı hiç sanmamıştık.

Tuzköylüleri araştırmaya candan istekliydi. Henüz araştırma görevlisi olan Dr. Mustafa Artvinli bu köydeki çalışmayı doçentlik tezi yapmak istiyordu. Köy kahvesinde çaylarımızı içerken, onlara neler yapabileceğimizi ve kendilerinden ne beklediğimizi bildirdik. Her konuda anlaşmıştık. Karşılıklı, kartlar verildi, adresler ve telefon numaraları kaydedildi.

Tuzköy araştırması bilimsel kriterlerde olmalıydı ki doçentlik tezi olarak kabul edilebilsin. Önce köyün bağlı olduğu Gülşehir ilçesindeki seçim tutanaklarından, köyde 25 yaşın üstündeki kadın ve erkeklerin listesi çıkar-

tılacak, bunların üçte biri rastgele örnekleme yöntemiyle ayrılacak ve araştırma bu grupta yapılacaktır. Bunların hepsine ahiret suali gibi sorular içeren anket formu doldurulacak, muayenesi yapılacak, akciğer filmleri çekilecek ve akciğer fonksiyon testleri ölçülecekti. Bu iş birkaç günde yapılacak gibi değildi. Mustafa ve teknisyen Turgut köydeki sağlık ocağına postu serdiler. Uzun süre onlardan haber alamadık. Zaten onlardan pek yakınma gelmez. Kolay kolay işten yılmazlar. On beş gün sonra nihayet gelebildiler. Tam 322 kişiyi incelemişler. Bu yetmiyormuş gibi, araştırma dışı olup da köyde hasta olan, kadın, erkek, çoluk çocuk hepsini muayene etmişler. Yanlarında götürdükleri ilaçları vermişler. Müşterileri her gün biraz daha artmış. Komşu köylerden de gelenler varmış. Yaralıların dikişlerini, pansumanlarını da yapmaktan geri kalmamışlar. Turgut,

– Hocam, Mustafa Ağabey sağ olsun neredeyse sünnet bile yapacaktı, dedi.

Dr. Artvinli yaptığı araştırmanın dökümanlarını, altı aylık titiz bir uğraştan sonra topladı, istatistiksel değerlendirmeleri yaptı. İlginç filmlerin resimlerini çekti. Kanseri şüpheli kişileri hastanede yatırarak kesin tanıya gitti. Akciğer zarı kanseri (mezotelyoma) teşhisi almış hastaların mikroskopik görüntülerini fotoğraflarla belgeledi. Kanserin yoğun görüldüğü ailelerin soy ağacını çıkarttı. Ortaya mükemmel bir tez çıktı.

Beş kişilik doçentlik tezi jürisinde ben de vardım. Sonuçtan en ufak bir kuşku yoktu. O kadar ki, jüriden böyle bir tez hazırlayan doktorun hocası olarak onurlandırılmayı bekliyordum. Ancak, daha başlangıçta ters rüzgarlar esmeye başladı. Yıllarca bağlı bulunduğu fakültenin kliniklerinde kanserli Tuzköylü hastalar yatmasına rağmen konuya hiç eğilmeyen, merak dahi etmeyen bir öğretim üyesinin davranışı beni hayretler içinde bıraktı. Davranışından kesin olarak tezi çevirmeye kararlı olduğu belliydi. Film sonuçlarına itimat etmediğini söylüyor, filmleri gösterelim deyince, "**Hayır efendim artık çok geç**" deyip kestiriyor. İşin ilginç tarafı İstanbul'dan gelen bir başka öğretim üyesi de onun etkisi altında kalmıştı. Şükürler olsun ki jüride, Sezar'ın hakkını Sezar'a veren öğretim üyeleri de vardı. Mustafa'nın tezi ekseriyetle kabul edildi. Amma sonuçta ne Mustafa sevindi ne de ben. Tam bir düş kırıklığına uğramıştık. Ne bekliyorduk, ne bulduk.

Tuzköylülerle ilişkimiz aralıksız devam etti. Bize hastalarını gönderiyorlar, bizler de sık sık köye gidiyorduk. Köy, yapı olarak Karain'e benzediği için orada da mineralojik çalışma yapılması gerekiyordu. Bundan ayrı olarak, elimizde akciğer dokusu olmalıydı ki onda da mineralojik çalışma yapılabilirdi. Kanseri dokü, sonradan gelişmiş ve yabancı bir dokü olduğu için sorumlu madde orada gösterilemezdi. Aklımıza Cumhuriyet Mahallesi Muhtarı Doğan Kılıç geldi. Onun sağ akciğerini saran zarda aşırı derecede kalınlaşma vardı. Gerçi bunun ona pek zararı olmuyordu ama, yaşlandığında soluğunu engelleyebilirdi. Konuyu klinikte tartışırken, Doğan birden ayağa kalktı,

– Hazır Ankara'ya gelmişken sıcaklığına bu işi halledelim, dedi.

– Yani ne zaman?.

– Benim için farketmez, bugün, yarın olabilir.

Onu gözlerinden öpesim geldi. Ertesi gün ameliyat oldu. Kalınlaşmış akciğer zarı, portakal kabuğu gibi kolaylıkla soyuldu. Altındaki akciğerden küçük bir parça alındı ve filtre edilmiş formolin bulunan özel şişelerle, Cardiff kentinde çalışan F. Pooley isimli bilim adamına gönderildi. Pooley, Doğan'ın akciğerinde fiziksel olarak mavi asbeste benzeyen fakat kimyasal yapı olarak ondan tamamen farklı "**Fibröz Zeolit = Erionit**" olduğunu bildirmişti.

Tuzköylüler, Doğan'ı bilime bu katkısından dolayı bir kahraman gibi karşıladılar. Onunla dostluğumuz yıllarca devam etti. Bakanlar Kurulundan, Tuzköy ve Karain köylerindeki kanser salgınını doğal bir afet kabul ederek 1978 yılında başka yerlere nakledilmesi için çıkan kanun için en çok Tuzköylüler sevinmişti. Dünyanın neresinde olursa olsun, köylülerin doğup büyüdükleri köylerini değiştirmesi kolay olmamaktadır. Emin ve Doğan kendi köylülerini bilinçlendirmiş ve onları en doğru yolun bilim yolu olduğunu konusunda yönlendirmişlerdir. Zaman, zaman kendi köyünden olan kişilerin sırf siyasi amaçla karşı koymalarını göğüslemek zorunda kalmışlardır. Bu yetmiyormuş gibi, kanuna karşı gelmeleri için Karain'den gelen gruplarla da mücadele etmişlerdir. Ne kadar yazık ki, Karain'de hali vakti yerinde olanlar, bu kanuna karşı çıkmışlar ve yörenin milletvekilleri kanalıyla yasanın kaldırılması yönünde büyük gayret göstermişlerdir. Maalesef bunda da başarılı olmuşlardır.

12 Eylül 1980'den sonra yönetim Emin'i başkanlıktan aldı ve onun yerine başka siyasi görüşlü birisini atadılar. Yeni gelen, köyün yerinin değiştirilmemesi için elinden gelen her şeyi bilinçsizce yaptı. İşler geri geri gitmeye başladı. Böyle karanlık günlerden birisinde Emin kliniğe geldi. Aramızda şöyle bir konuşma oldu.

- Köyden ne haberler var, Emin?
- Haberler iyi hocam.
- Çok sevindim. Ne gibi iyi haberler?
- Köylüler artık kalpten ölmeye başladılar da!
- Bunun neresi iyi? Dalga mı geçiyorsun benle?
- Estağfurullah hocam. Size saygımız sonsuz. Gerçekten son haftada üç kişi aniden kalpten öldüler.
- Ölümün iyisi olur mu, Emin?
- Siz doktorsunuz. Kansere yerine, aniden kalpten ölmek daha iyi değil midir efendim?

Doğru söze ne denebilir ki. Yarınından endişeli kişiler, çalışmak istemezler, karamsardırlar. Bilim bu tür davranışı olan kişilerde kalp hastalığından ölümlerin daha sık olduğunu kabul etmektedir.

Yıllar geçti. Tekrar seçim zamanı geldi ve gene Emin kazandı. Buna en çok sevinen de biz olduk. Onunla, Sağlık, Bayındırlık, Turizm ve Köy İşleri Bakanlıklarının kapılarını aşındırdık. Hele bir bakan ile konuşmamız var ki, yazılmadan geçilemez. Müsteşarı ile birlikte bizi dikkatle dinledi. Köyün hali onu o kadar etkiledi ki, derhal özel kalem müdürünü çağırarak Tuzköy'e elli milyon para verilmesini söyledi. Emin, kendi gayretiyle köyün taşınması için briket yapımı gibi girişimlerde bulunuyordu. Bu para onun için çok gerekliydi. Bakanın bu hareketi bizi çok duygulandırdı. Aylar sonra Emin'e bakanın verdiği para ile neler yaptığını sorduğumda,

- Ne parası, hocam? Adam benim kendi partisinden olmadığını öğrenince para vermekten vazgeçti!

Tuzköy'ü her ziyaretimizde Emin ve Doğan bizi sıcak bir ilgi ile karşılamışlardır. Köyde yapılan bilimsel araştırmalarda daima öncülük etmişlerdir. Yıllar sonra Doğan'ın kardeşi Şahin de kansere yakalandı. Ötekilerinde olduğu gibi ona da yardımcı olamadık. Kendisine başsağlığına gittiğimde, **"Gayretlerimiz boşa gidiyor. Artık gençler de ölmeye başladı. Mezarlığa gitmekten usandık. Ne yapılacaksa yapılsın artık!"** diye isyan etmişti.

KARAIN VE TUZKÖY'DEN SONRA SARIHIDIR

"Göreme'nin Bermuda Üçgeni Tamamlanıyor"

Nevşehir'deki yerleşim birimlerinde yaşayanları kapsayan elli binin üstündeki mikrofilm taramaları, Ürgüp'ün kuzeyine düşen ve Kızılırmak Nehri kenarındaki Sarıhıdır köyünde de benzer türde hastalık olacağını işaret ediyordu. Prof. Dr. Gürol Ataman'ın yaptığı çalışmalar da burada zeolit yataklarının varlığını göstermişti. Bu iki nokta, Sarıhıdır köyünde de aynı türde bir çalışma yapılmasını şart koşmuştu.

Köye Ürgüp üzerinden gitmeye karar verdik. Tozlu ve virajlı yollardan geçtikten sonra nehrin güney yakasına bakan yamacına vardığımızda bizi ilk önce dev gibi bir kangal köpeği karşıladı. Demek ki köyde koyunculuk ön planda. Hayvan bir türlü peşimizi bırakmadı. Neredeyse arabanın kapısını açıp bizi dışarı alacak. Sonuçta, biraz onda, biraz da bizim arabada hasarla kendimizi kurtarabildik. Nehrin güney yakasında bulunan eski köyde, terkedilmiş evler vardı. Köprüden geçerek yeni yerleşim yerine vardık, adet gereği köy kütüphanesinin yanındaki kahveye yerleşip herkesle ayrı ayrı selamlaştık. Bizleri basından ve televizyondan tanıyorlarmış. Hem karşılıklı sohbet ettik ve hem de çaylarımızı içtik. Köyde kanser olup olmadığını sorduk. Yaşlılar olmadığını, gençler ise aksini söylediler. Kütüphane memuru olduğunu söyleyen Yaşar, bize **"Siz en iyisi bunu Avanos'da bulunan sağlık ocağından öğrenin"**, dedi.

Kuzeye doğru yol aldıktan sonra, Kayseri-Avanos yolunu yakaladık ve onu takip ederek ilçeye vardık. Tekrar köprüden geçerek nehrin güneyindeki sağlık ocağına vardık. Ocak, oldukça geniş bir alana kurulmuş bir kaç evden ibaret. Bahçede gezinen birkaç tavuk ve otlayan iki koyun gördük. Orta yaşlı bir kadın çamaşır asıyor ve arada sırada merakla bize bakıyordu. Ocakta, genç bir hemşire ile karşılaştık. Utanmış bir hali var. Ürkek ürkek bakıyor. Ankara'dan geldiğimizi söyleyerek doktor ile görüşmek istediğimizi ilettik. Ankara sözünü duyunca iyice korktu. **"Doktor izine gitti efendim"** dedi. Yerine kim bakıyorsa onunla görüşelim dedik. **"Sağlık Memuru Hasan Bey Nevşehir'e gitti"** diye yanıt verdi. **"Ne zaman gelir acaba?"**, diye sorduğumuzda, **"Bilemem efendim. Motorsikletini tamir ettirecekti,"** dedi. Canımız sıkılmaya başladı. **"Kızım burada ebe falan"**

yok mu?". "Ebe hanım doğum izinine gitti" demez mi? Tepemiz iyice atmıştı. Burada hayat yoktu amma gene de bazı bilgiler alabilirdik.

- Madem ki burada senden başka kimse yok. Sen bize yardım edeceksin. Sarıhıdır. köyünde son 5 yıl içinde ölenlerin listesini çıkart bize bakalım.
- Ben buraya yeni tayin edildim efendim. Kayıt defterlerinin nerede olduğunu bilmiyorum.
- Kızım adamı deli etme. Bunca yol tepip buraya geldik. Sizin dolabınız, arşiviniz yok mu?
- Aşağı katta depo gibi bir yer var. Orada olabilir.
- Aç orayı bir bakalım.
- Anahtarı bende değil efendim. Davut Efendi yanında taşıyor.
- Onu bulamaz mıyız?
- O da izinli efendim.

Bir sağlık ocağı düşünün. Devlet elinden geleni yapmış. İş günü içinde, doktor, sağlık memuru, ebe, memur hiçbirisi yok. Bu kadar kişinin hepsine birden kim izin verebilir ki? Merak ettim.

- Davut Efendi'ye kim izin verdi?
- Ben!

Bu arada koridordaki kanepede yüzünü saklar gibi başı öne eğik bir genç gözüme ilişti. Onu da merak ettim.

- Bu delikanlı kim?
- Sözlüm efendim !

Daha sonraki aylarda Avanos Sağlık Ocağından gerekli bilgileri almak için yazışmalar yaptık. Ölüm yılları karmakarışıkta. 1980 yılında ölen 1975 yılında gösteriliyor. Ölüm sebebi çoğunda belli değil, Kızılırmak'da balık tutarken boğulanlar bile "**Eceliyle**" diye kayda geçiyordu!

Sağlık Bakanlığı Müsteşarlığı döneminde, sosyalizasyon yasasını, çıkarıp, sağlık ocaklarını kurulmasına sebep olan Prof. Dr. Nusret Fişek aklıma geldi. "**Gel de güvendiğin sağlık ocakların halini gör**" dedim. Öyle bina yapmakla, doktor atamakla sorun çözülmüyor. Önce kadronu kuracaksınız. Sonra onları kontrol edecek örgütün olacak. Çalışanı kucaklayacak,

gerektiğinde ödüllendirecek, çalışmayanlara ise maaşına zam, işine son vereceksin! Dr. Hamdi Açıan, Türkiye'de verem savaşı mucizesini böyle yaratmıştı.

Sarıhıdır'da bir karara varmak için, köyde araştırma yapmak şart. O sırada Dünya Sağlık Teşkilatının Uluslararası Kanseri Araştırma Kurumunda, asbest gibi mineraller üzerinde toz ölçüm eksperisi olan John Skidmore isimli bir fizik mühendisi de bizimle birlikte çalışıyordu. Son derece sevimli, alçakgönüllü, devamlı gülen ve büyük, küçük herkes tarafından sevilen biriydi. Köylüler onu "**Joe**" diye çağırıyorlardı. Joe'nun bir kusuru vardı. İçkiyi seviyordu ve bu nedenle viski şişesini yanından eksik etmiyordu! Araştırmaya, klinikte ihtisas yapan Dr. Temel Savaş, teknisyenler Hacı Demirci ve Turgut Tatarhan ve Bursa Verem Savaşı Teşkilatından Röntgen Teknisyeni Cenap Ünal da katıldı. Joe saatlerce toz ölçme aletlerinin ayarını yaptı. Sabır gerektiren, sinir bir işti bu yaptığı. Bu sırada film işinde aksama dikkatimizi çekti. Bu da röntgen teknisyeninin titizliğinden kaynaklanıyordu. Cenap, çektiği filmleri yanında getirdiği leğenlerin içinde banyo ediyor ve kurutmaya alıyordu. Bazılarını beğenmiyor, tekrar köylüyü çağırıp filmi alıyor. İşler yavaş gidiyor ama, elde edilen filmler Hacettepe'de çekilenlerden daha güzel oluyordu.

Joe toz makinasının ayarını tamamladıktan sonra, kulağıma eğilerek İngilizce, "**İçkiyi hak ettik değil mi, Dr. Barış?**" dedi. Ona, köylülerin içki içilmesine iyi gözle bakmayacaklarını söyledim. "**no problem,**" dedi. "**Yani nasıl olacak**" dediğimde, "**Bize nasıl olsa sık sık çay veriyorlar. Çayı içtikten sonra, bardağa viskiyi koyarak, çay rengini alıncıya kadar sulandırırız. Olur biter.**" "**İyi de, ya şüphelenip ne içiyorsunuz diye sorarlarsa?**" gülererek, "**O zaman soğuk çay = cold tea**" içtiğimizi söyleriz, dedi. Ona uymaktan başka çare yoktu. Birkaç tane soğuk çay içtikten sonra, kendisinde pek değişiklik olmadı ama benim yüzümün kızarmasından ve aşırı neşelenmemden köylüler durumu farkettiler. Gene de durumu hoşgörü ile karşılayarak ayıbımızı yüzümüze vurmadılar.

Üç gün süren Sarıhıdır araştırmasında 320 kişi incelendi. Havadan toz, çevreden jeolojik örnekleri aldı. Dört tane kanser şüphesi olan hasta çıktı. Bunların hiçbir sosyal güvencesi olmadığı için hepsini Hacettepe'ye yatırmamız mümkün değildi. Keçiören'deki Atatürk Göğüs Hastalıkları ve Cerrahisi Merkezinde, Dr. Güven Çetin isminde çok takdir ettiğim ve sevdi-

ğim bir operatöre gönderdim. İkisi orada başarılı bir şekilde ameliyat oldu. Mehmet Gökmen isimli üçüncü hasta ortalıktan kayboldu, yani kaçtı. Dördüncü hastamız Rasime Peker isimli 50 yaşlarında genç yaşta dul kalmış bir kadındı. Yıllarca evin yükünü tek başına çekmiş ve çocuklarını yetiştirmiş tam bir Anadolu kadını. Sağ akciğer alanı tamamen su ile dolu. **"Şimdiye kadar yüzüm hiç gülmedi. İnşallah beni bu illetten kurtarılırsınız, şırıngalarla defalarca su aldılar, amma bir türlü bitmedi,"** dedi. Düşündük, bizim için Karain'de Osman Demir, Tuzköy'de Doğan Kılıç ne ise Sarıhıdır için de Rasime Peker aynıydı. Ancak arada önemli bir fark vardı. Rasime'nin hastalığı kötü huylu gibiydi. Böyle hastalarda ameliyatın pek faydası olmadığı gibi, operasyon sonrasında hastalık daha hızlı seyrediyordu. Çok düşündük. Onun ameliyat olması bizim için faydalı olacaktı. Zira, akciğerinden parça alınacak ve Sarıhıdır'daki hastalığın nedeni anlaşılacaktı. Hastaya yararı olabilir miydi? Evet belki, ameliyatla hasta akciğer, göğüs duvarındaki zarıyla birlikte çıkartıldığı takdirde bir daha su birikmesi olmazdı, fakat bu çok büyük ve kanlı bir ameliyattı. Kararı hasta kendisi versin dedik. Durumu bütün açıklığı ile ona bildirdik. Rasime bizim kadar düşünmedi. Eliyle alnını işaret ederek, **"Burada ne yazılmışsa o olur. Sizler benim için uğraşıyorsunuz değil mi!"** dedi. Operasyon saatlerce sürdü. Operatörler zaman zaman, ümitsizliğe kapılıp, ameliyatı yarıda bırakmak istediler. Onlara moral verdik. Dayanın dedik. Sonuç başarılı oldu. Rasime Peker'in de akciğerinde milyonlarca zeolit lifi bulundu. Bunları, genç kızlığının geçtiği, eski köyündeki evde zeolitli taşlardan solumuştu. Zavallı tam beş yıl yaşadıktan sonra aynı hastalıktan öldü.

Sarıhıdır'ın nüfusu Karain'den daha fazla olmasına rağmen kanser vakaları daha az. Hastaların tümünün çocukluğu eski köyde geçmişti. 1958 yılında Kızılırmak'ın taşkınlarından bıkan köylülerin başvurularıyla zamanın hükümeti oraya bir köprü yaparak, köyün, ırmağın daha yüksek olan kuzey yakasına taşınmasına yardımcı olmuş. Yeni evler, briket ve tuğladan yapılmış olduğu için çevrede zeolit lifleri yok. Şimdi Sarıhıdır'da hastalığın az olmasının tek nedeni rengi kırmızı olan bu nehir. Eğer onun güney yakası da yüksek olsaydı ve taşacağına sakın sakın aksaydı, köyün hali Karain ve Tuzköy'den farklı olmayacaktı. Kızılırmak üzerindeki köprü üzerinde çok resim çektirdim. Bana **"Drina köprüsünü"** anımsatıyordu da ondan.

Köprü olayı, Karain ve Tuzköy'deki kanser salgınının en geçerli çözüm yolunu ne güzel gösteriyor ama, anlayan yok ki!

GÖREME BÖLGESİNDEKİ KANSERLİ KÖYLERİN SUÇLULARI BELLİ : ERCİYES VE HASANDAĞ

"Bu Adam Yunan Ajanı Gibi Çalışıyor"

Karain, Tuzköy ve Sarıhıdır köylerindeki kanser salgınının nedeninin fibröz zeolitlerin erionit türü olduğu, Dünya Sağlık Örgütü'nün Uluslararası Kanser Araştırma Kurumu ile birlikte yaptığımız çalışmalar sonunda ortaya çıktı. Bu üç köyün, "**Su Kayası**" diye isimlendirdikleri yapı taşında, içinde hasta bulunan evlerin havasında, sağlam ve hastaların balgam ve akciğerlerinde erionit olduğu dört yılı aşkın bir süre sonunda gösterilmişti. Bundan ayrı olarak, fibröz zeolit tozu solutulan ya da akciğer/karın zarına zeolit zer-kedilen deney hayvanlarının tümünde kısa bir süre sonra kanser geliştirilmiştir. Sonuç olarak, erionit şimdiye kadar bilinen en tehlikeli kanser yapıcı mineral olarak tanımlanmıştır.

Yüzyıllar öncesinde Göreme çevresinde bulunan, Erciyes ve Hasandağ yanardağları volkanik lavlarını çevreye püskürtmüşler ve şimdiki dünyada eşi bulunmaz doğa harikalarından birinin oluşmasına sebep olmuşlardır. Tuzgölü - Erciyes - Hasandağ üçgeni arasındaki bu yöre Türkiye'nin en çok turist kabul eden yeri durumundadır. Bu bölgenin merkezi konumundaki Göreme, ilk Hıristiyanların, Romalı askerlerden kaçıp gizlendikleri ve tapınak olarak kullandıkları yerdir. Sonraki dönemlerde Selçuk Türkleri, yıllar boyunca Hıristiyanlarla bir arada kardeşçe yaşamışlardır.

Prof. Dr. Gürol Ataman'ın çalışmalarına göre Anadolu'da Göreme yöresinden ayrı olarak, Kütahya, Balıkesir, Polatlı ve Orta Ege sahillerinde zeolit yatakları vardır. Dünyada zeolit yatakları, Birleşik Amerika'nın Oregon eyaleti, İtalya'nın Napoli bölgesi ve Eski Yugoslavya, Yeni Zelanda, bazı Afrika ülkeleri ve Japonya'nın belirli yörelerinde mevcuttur. Buralarda kanser vakalarının görülmemiş olmasının nedeni, yatakların yakınında yerleşim yeri olmamasıdır.

Zeolitlerin yalnız üçü, erionit, mordenit ve chabazit lifsel (İğnesel) yapıda olup lavların zaman dilimi içinde tuz ve su ile reaksiyona girerek kristalleşmesiyle oluşmuşlardır. İlk ikisinin solunum yollarına kolayca girip, derinliklere kadar gidebilmesi, orada hiç değişmeden kalabilmesi ve kimyasal

yapıları nedeniyle akciğer ve karın zarında mezotelyoma denilen kanser türünü yaptığı kabul ediliyor. Lifsel yapıda olmayan diğer zeolit cinslerinin sağlıklı zararlı olduğu gösterilememiştir.

Muayyen ölçülerde (çapı yarım mikrondan az, boyu 5 mikrondan fazla) ve akciğerde erimeden uzun süre kalabilen lifsel yapıdaki minerallerin kanser yapıcı olduğu Stanton isimli Amerikalı bir araştırmacı tarafından ortaya atılmıştır. Doğal olarak Asbest minerali bu özelliklere sahip olduğundan **"Kanser Yapıcı Toz"** olarak anılır. Asbesti soluyan insanlarda kanser oluşması için 20-40 yıl gibi uzun zamana gerek vardır. Bu sebeple asbest, emekli işçilerin düşmanı olarak da bilinir. Gerçi işçiler batıda meslek hastalığından, bir milyon doları bulan tazminatlar alırlarsa da bu parayı mezara götürecek değiller ya! Asbest, mezotelyoma denilen, akciğer ve karın zarı kanseri yapmasıyla bilinir. Mezotelyomalı kişilerin birçoğu, net olarak asbestle karşılaştıklarını bilemezler. Çok sıkı soruşturma ile, her insanın, yaşamı boyunca kısa ve uzun süreli asbestle karşılaşmış olduğu öğrenilebilir. Örneğin asbest fabrikasının yanından geçmiş olabilir, ya da asbestten yapılmış ütü tahtasını kullanmış olabilir. Sırf böyle tesadüflere dayanıp hastadaki mezotelyomayı asbeste bağlamak doğru olamaz. Hastalık başka bir nedenle de gelişmiş olabilir. İşte bizim Göreme yöresindeki kanser araştırmasının bilime katkısı bu yönden olmuştur. Dünyada ilk kez, asbestin dışında başka bir mineralin, yani fibröz zeolit mezotelyoma yaptığını gösterdik.

Bize, Göreme yöresindeki üç köyde kanser salgınında yöneltilen önemli bir soru vardır. Madem ki, Cappadocia bölgesi zeolit bakımından zengindir. Niçin bu özel kanser türü sadece anılan üç köyde yoğunlaşmıştır? Neden yöredeki başka yerleşim yerlerinde yoktur? Başka etkenler rol oynayamaz mı? Yapılan jeolojik çalışmalar, şans eseri olarak, sadece bu üç köyün zeolit lifsel yapıda türü olan zengin erionitli yapı taşları üzerinde kurulduğuna işaret ediyor. Verem Savaş Teşkilatı'nın daha önceki yıllarda Nevşehir ve çevresinde çekmiş olduğu elli binin üstündeki mikrofilmleri teker teker incelediğimizde, lifsel yapıda zeolit sebep olduğu iyi huylu (akciğer zarında kalınlaşma, kireçlenme gibi) hastalıkların en yoğun bir şekilde Karain, Tuzköy ve Sarıhıdır'da olduğunu göstermiştir. Diğer yerleşim yerlerinde de tek tük hastalık var, ancak hiçbir zaman bu üç köydeki gibi değil. Nevşehir ilinde topladığımız 500'ün üstündeki mezotelyoma vakasının ancak 10 tanesi, bu üç köy dışındaki yüzlerce köye aittir.

Göreme yöresindeki çalışmalarımız bölge turizmini kötü yönden etkileyemez mi? **"Bu Yunan ajanı gibi çalışıyor. Yöre turizmini baltalıyor"** gibi söylentiler kulağımıza gelmedi değil. Merak edilmesin, yabancılar içimizi bizden daha iyi biliyorlar. Zeolitle ilgili araştırmalar uluslararası teşkilatlarla birlikte yürütülmüştür. 1974 yılından beri dünyada TV. ve basında yer almıştır. Olayın sadece bu üç köyde olduğunu, köye 3-4-7 km. uzaklıktaki yerleşim yerlerinde olmadığını bizden iyi biliyorlar. Aslında Karain'i boşalttıktan sonra tamamen izole ederek, para getiren turistik bir yer haline de getirebilirdik. Çevresel asbestle ilgili hastalıklar üzerinde Batı Yunanistan'daki Yanya ilinin, Metsova bölgesinde çalışmaları olan, Stavros isimli bilim adamını da tıpkı benim gibi, **"Bu adam Türk ajanı mıdır, nedir? Bölge turizmini baltalıyor"** diye itham ettiklerini kendisinden dinlemiştim!

BAKANLIK KAPILARINDA

"İsimlerinin Altı Kalın Çizgi İle Çizili Bilim Adamları"

Karainliler daha altmışlı yıllarda Sağlık Bakanlığına köydeki sorun için başvurmuşlardı. Son yıllarda yapılan çalışmaların sonuçlarından haberleri vardı ve olup bitenleri çok iyi anlıyorlardı. Yılların verdiği birikinti ile, devletin soruna bir an önce el atmasını istiyorlardı.

Yapılacak ilk iş, bakanlığın konu ile ilgili şubesi ile ilişki kurmaktır. Bunun için benim de onlarla birlikte olmamı istiyorlardı. Sağlık Bakanlığı'nın kanser müdürü, oldukça yaşlı, konuşmasını seven eski bir politikacıydı. Bizi dikkatle dinledi, sözümü hiç kesmedi. Sözlerimiz bittikten sonra güzel ve inandırıcı bir konuşma yaptı. **"Hiç merak etmeyiniz. Devletimiz kuvvetlidir. Ülkenin en ücra köşesinde de olsa, ufak bir yangında oraya ulaşır ve yangını söndürür. Görüyorum ki Karain'de yangın var. Gerekenler yapılacaktır,"** dedi. Bakanlıktan sevinçle ayrıldık. Muhtar Nevşehir'e, ben hastaneye döndüm.

Çok geçmeden Sağlık Bakanlığı'ndan bir ekip köye gelmiş. Durumu incelemiş, köylülerin fikrini almış ve onların morallerini yükseltmiş. Sağlık ocağına **"Kanserden korkma, geç kalmatan kork"** yazılı afişlerini asmayı da ihmal etmemişler. Bizimkiler de köyde sağlık ocağı olduğuna göre, onlardan köyde bir kanser hastanesi yapılmasını istemişlerdir herhalde!

Aradan uzun bir süre geçiyor. Verilen sözler unutulmuş. Bakanlıktan haber yok. Köylüler sabırsız, işlerin bir an önce yapılmasını istiyorlar. Haksız da değiller hani. Karain'de araştırma 1975 yılının Ocak ayında başlamış, 1980 yılının sonuna kadar 38 kişi akciğer zarı, 4 kişi mide, iki kişi akciğer, iki kişi deri ve bir kişi de meme kanseriden ölmüştür. Nüfusu 500 civarında olan küçük bir köyde kanserin bu kadar yoğun olması önemli bir olay.

Muhtar İlyas, köylüler tarafından baskı altındadır. **"Seni biz muhtar yaptık. Ankara'ya git, uğraş biraz. Yakında köy tükenecek"** deyip onu kışkırtıyorlar. İlyas başkente gelince önce Nevşehir'in parlamenterlerine sonra bana uğramakta, **"Değerli hocam, bizim köyün hali ne olacak?"** demekte.

Sağlık Bakanı'ndan görüşme izni aldık. Kendisi eski bir göğüs hastalıkları uzmanı olduğu için köyün derdini en iyi o anlardı. O günlerde, ortalık toz duman içinde. Hükümet istifa etti, edecek. Partiden partiye yatay geçişler var. Bakanın odası konuklarla dolu. Birisi sözünü bitiriyor, öteki devam ediyor. Sağ olsun, hiçbirisini de kırmıyor, hep olumlu yanıtlar veriyor. Nihayet sıra bize geldi. Elimizdeki dökümanlarla, beş dakika içinde köyün sağlık durumunu anlattık. **"Çok ilginç. Güzel bir çalışma yapmışsınız. Sizi tebrik ederim"** dedi ve sonra, **"Gerekli girişimlerde bulunacağım"** diyerek bize de mavi boncuk verdi!.

Yıllar birbirini kovalıyor, köyde ölümler devam ediyor ve işler beklenen gibi yürümüyor. Üstelik rüzgarlar ters esmeye başladı. Karain'in ürettiği, süt, yoğurt, patates, soğan gibi ürünlere kanserli köyden geliyor diye ilgi yok. Köylüler İlyas'a ve bana, **"Bu işleri siz başımıza sardınız"** diye içten içe kızmaya başladılar.

İlyas, tekrar Ankara'ya gelip kanser müdürü ile görüşmek istiyor. Müdürü bir türlü yerinde bulamıyor. Atlatıldığını sanıyor ve kapısının önünde nöbet beklemeye başlıyor. Nihayet muradına eriyor. Saygılı adam olmasına rağmen o gün ipin ucunu kaçırıyor. **"Köyün sağlık ocağına afiş göndermişsiniz. Kanserden korkma, geç kalmaktan kork diye. Biz bunu nasıl yapacağız? Kaç yıldır bir doktor vermediniz. Hastalarımıza kim bakacak? Sancısı olana kim ilaç yazacak? Bu bakanlığa 15 yıl önce köyde kanser yaygın diye başvurduk. Daha kaç yıl bekleyeceğiz?"** demiş. Müdürün oyalayıcı sözleri onu hiç etkilememiş. Odadan çıkarken,

– Sizin kanserle ilgili afişlerini yırtıp attım. Moral bozmaktan başka bir işi yaramıyor. Sizi şikayet edeceğiz.

– Kime?

– Dünya Sağlık Teşkilatına!

Muhtar, bakanlıktan ayrıldıktan sonra o hınçla bana da uğradı. Burundan soluyordu. Olanları anlattıktan sonra,

– Köylüler senden de şikayetçi hocam. Hastalarımızdan habire parça alıyormuşsun. Ne zaman bitecek bu parça alma işi? Size gelenlerin hiçbirisi fayda görmedi. Adamlar daha kötü vaziyette köye dönüyorlar.

İlyas'ın söylediklerinin hepsi doğru. Yalnız, bilmiyor ki, kanser teşhisi ancak hastadan doku yani parça alınarak konabiliyor. Bu hastalığın yalnız bizde değil, dünyada bile tedavisi yok. Dertlidir diye sözlerini sineye çektik. Biraz yatıştıktan sonra, ona münasip bir lisanla, kanser müdürüne yaptığı hareketin doğru olmadığını söyledim. Gene parladı,

– Söylediklerim yalan mı hocam?

– Canım doğru da, adamın elinden bir şey gelmiyor.

– Elinden bir şey gelmiyorsa, oturmasın o makamda.

– Bu iş sana mı, kaldı. Bulmuşsun efendi adamı, konuşursun. Başkası olsaydı seni kapı dışarı atıverirdi. Hem, sen nasıl ona **"Seni Dünya Sağlık Teşkilatına şikayet edeceğim"** dersin! Onlar ne karışır bizim işlerimize!

Muhtarı yatıştıramadık. Çayını içtikten sonra, kasketini eline aldı ve **"Haydi bana müsaade"** diyerek çıktı, gitti.

Aylar sonra, ulusal bir kanser kongresinde aynı Sağlık Bakanı açılış konuşmasını yapıyordu. Bir aralık gözleri ile dinleyicileri taradı ve beni gördü. Konuşmasını, **"Kanser ülkemizin en önemli sorunu. Biz bakanlık olarak, elimizden geleni yapacağız. Çok kısa zamanda Anadolu'nun üç kentinde kanser hastaneleri açacağız. Bazı yerlerdeki kanser fazlalığını değerlendirmek için, isimlerinin altı kalın çizgi ile , evet kalın çizgi ile çizilmiş bilim adamlarından kurulu bir komisyon kurduk."** Bunları söylerken büyük bir hınç ile bana bakıyordu. Belli ki, kurduğu komisyonda benim yerim yoktu.

Bakanın bu davranışının nedenini pek çözemedim. Üzerinde uzun uzun düşündüm. Karain'deki kanser olayını ortaya çıkartmak suç olamazdı. Ona karşı saygısızlık da etmemiştim. Kendisinden görev de beklememiştik, buna ihtiyacımız da yoktu. Kimbilir belki de muhtarın kanser müdürüyle konuşmasından beni sorumlu tutuyordu. Öyle ya muhtar, Dünya Sağlık Teşkilatını nereden bilecekti? Bu teşkilata bağlı, Uluslararası Kanser Araştırma Kurumunun eksperlerinin günlerce Karain'de çalıştıklarını bilmiyor veya unutmuş olabilir mi?

BONCUKLU HARITA

"Nevşehir'de Boncuk Çakılacak Yer Kalmadı"

MTA Enstitüsünden Türkiye'nin jeolojik yapısını gösteren büyük bir harita almıştık. Asbest ve zeolitle ilgili hastaların yöreleriyle, jeolojik yapıyı karşılaştıralım dedik. Bize göre, hangi bölgede asbest varsa, oradaki yerleşim yerlerinden gelen insanlardan asbestle ilgili hastalıkların bulunması gerekiyordu. İşin başlangıcında, jeolojik yapı ve hastalık arasındaki ilişki belirgindi. Ancak, hastaların sayısı arttıkça bu ilişki kaybolmaya başladı. Harita resmi bir kuruluştan geldiği için, ona daha çok inanıyorduk. Bulduğumuz hastaya, sadece şimdiki durumda çalıştığı, yaşadığı yeri sormakla kalmıyor, doğduğu, çocukluğunun geçtiği yerin ismini de özenle öğrenmek istiyorduk. Zaman geldi, haritaya inancımızı yitirmeye başladık. Kesin olarak asbestle ilişkili hastalığın bulunduğu yöre, jeolojik yapıya uymuyordu. Herhalde bu harita çok eskiden yapılmıştır diye, onu duvardan indirdik.

Bulunan hastaların Türkiye üzerindeki dağılımlarını harita üzerinde göstermek için bu sefer, aynı büyüklükte il, ilçe, bucak ve bazen de köyleri gösterebilen büyük bir coğrafya haritası ele geçirdik. Bize üç çeşit renkli ve ortasında delik olan boncuk lazımdı. Onları güç bela bulduk. Fakat hepsi aynı renkteydi. Her zaman olduğu gibi, kuyumcu Kemal Kurt imdada yetişti. Özenle ve çıkmayacak şekilde boncukları, kırmızı, mavi ve yeşil renkte boyadı. Kırmızılar, akciğer zarı kanseri, yani mezotelyomayı; maviler, akciğer zarında kireçlenmeyi ve yeşiller de iyi tabiatlı su toplanmasını gösteriyordu. En çok kullanılan mavi renkli, en az kullanılan ise yeşil renkli boncuklardı. Akciğer zarındaki kireçlenmeler genel olarak yaşlı kişilerde görülüyordu. Bu tip hastalar çoğu kez, ürolojiden (bevliye) ve göz kliniğinden akciğer filmlerinin değerlendirilmesi için gelirlerdi. Yaşlı kimselerde prostat sorunu ve katarakt gibi göz şikayetleri çok daha sık görüldüğü için bu sonuç doğaldı. Buna karşılık asbeste bağlı sıvı birikmesinin ender olmasının nedeni, hastalığın az görülmesinden değil, kişiyi hastaneye getirecek önemli yakınmaların olmamasından veya bu tip hastaların tüberküloz gibi başka hastalık sanıyla belirli merkezlerde tedavi edilmiş olmalarıydı. Zamanla harita dolmaya başladı. Boncukların en yoğun olduğu yer Yozgat ve Nevşehir çevresiydi. Hacettepe'ye genel olarak Türkiye'nin her yerinden hasta gelmesine rağmen, Karadeniz, Ege ve Akdeniz kıyılarındaki kentlerden hiç hasta yoktu. İstanbul, İzmir gibi büyük illerden hiç hasta olmaması da anlamlıydı.

1979 yılının ortasında, Nevşehir'den, sadece Karain, Tuzköy ve Sarıhıdır köylerinden 94 tane akciğer zarı kanseri bulunmasına karşın, tüm İç Anadolu'nun onbinlerce köyünden ancak 160 hasta bulunmuştu. Bu olay bile, gayet net olarak, Göreme yöresindeki kanser yapıcı maddenin, asbestten farklı ve ondan çok daha kuvvetli kanser yapıcı olduğunu gösteriyordu. Biz artık yerleşim yerlerini "**asbestli**" ve "**zeolitli**" olarak ayırmaya başladık. Yozgat, güneydoğu ve doğu illerinden sonra hastalıkların en yoğun olduğu yöreler, Sivas, Tokat, Amasya, Çankırı, Çorum, Eskişehir, Kütahya, Afyon ve Konya idi. Ankara'nın çevresinden de hastalar vardı.

Boncuklu harita kliniğe gelenlerin ilgi kaynağı oluyordu. Gelenler, önce boncukların neyi ifade ettiğini öğreniyorlar ve sonra haritayı daha dikkatli inceliyorlardı. Arada sırada, "**Hele şükür! Bu hastalık bizim memlekette yokmuş,**" diye sevinenlerin yanında "**Vay anasına be, bizde de bu hastalık varmış!**" diye üzülenler de oluyordu.

Asbest veya zeolitle ilgili hastayı bulan doktor, baş teknisyene "**Turgut.... iline kırmızı boncuk çak**" diye sesleniyordu. Haritaya, boncuk çakılırken insanı bayağı rahatsız eden bir ses duyuluyor, insana tabuta çivi çakılıyormuş izlenimini veriyordu.

Asbestli bölgedeki hastaların en çok Yozgat çevresinden olması teknisyen Hacı Demirci'nin canını sıkıyordu. Diğer teknisyenimiz Turgut da "**Oğlum yakında senin memleketin tamamen boncukla dolacak, yer kalmayacak**" diye onu kızdırıyordu. Şimdiye kadar Kars'dan hiç vaka çıkmadığı için Turgut'un tuzu kuruydu.

Boncuklu harita çok işimize yarıyordu. Dış ülkelerden gelen konuklara, işin aslını net bir şekilde gösteriyordu. Öte yandan, akciğer ve karın zarında su toplanmasının birçok nedenleri vardı ve bunların ayırt edilmesi çok zordu. Eğer böyle bir sorunu olan hasta, İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu dışından, örneğin; Karadeniz'den gelmişse mezotelyoma üzerinde hiç durmuyorduk.

Gün geldi, Göreme yöresinde yer kalmadı. Bu sorunu, her birisi elli hastayı temsil eden, biye büyüklüğünde boncuk çakmakla hallettik. Mezotelyoma denilen hastalık, normal bir nüfus dağılımında bir milyon kişide ancak 1 tane olabilecek kadar ender hastalıktı. Bu varsayımdan giderek, Türkiye'de 1980'li yıllarda 45 tane hasta olması beklenirdi. Oysa ki, yalnız Nevşehir yöresinden 94 kişi vardı. Bu Türkiye'de asbest ve zeolitle ilgili hastalıkların ne kadar önemli bir sağlık sorunu olduğunu gösteriyordu.

UNUTULMAYAN HASTALAR

ŞERİFE İŞLER : Yeşilöz Köyü'ndeki Tek Hasta

Göreme bölgesindeki araştırmalarda unutmadığım ve bende derin iz bırakan hastalardan ilki Şerife İşler idi. Anne ve baba tarafından çok sayıda kanserli akrabaları olan Şerife Karainli idi. Genç kızlığında, alışılmışın dışında, köyden 7 km. uzakta eski ismi Tahar, yeni adı Yeşilöz köyünden birisine varmış Söylentilere göre, evlendiği genç ile gönül bağı varmış ve "**Kendi köyünden birisiyle evlendiği takdirde erken yaşlarda dul**" kalmaktan korktuğu için oraya gitmiş!.

Şerife, Yeşilöz'de rastladığım tek hasta idi. Anlaşılan kötü kader onu orada da yakalamıştı. Kendisine yardımcı olmak için Hacettepe'ye yatırdık. Hastalığı kesinleşti. Bütün uğraşmalarımıza rağmen yararlı olamadık. Üstelik hastalığı, alışılmışın üstünde seyir gösterdi. Göğüs boşluğundan su almak için girdiğim her yerde metastaz dediğimiz yavru kanser odakları gelişti. Bu yetmiyormuş gibi, kötü hastalık kan yoluyla da yayılım gösterdi. Yakınlarına, yapacağımız başka şey kalmadı diyerek onu taburcu ettik. Eşi de yarı felçliydi ve köyde parasal durumları iyi değildi.

On beş gün sonra, kliniğin kapısında onu bekler buldum. Elindeki çıkını masamın üstüne atarak, "**Bana bak İzzet Bey. Benim ne kadar ağır hasta olduğumu benden iyi bilirsin. Bu halimle, saatlerce ocak başında şu bazlamaları pişirdim. Bunların değeri para ile ölçülmez. Sırf bana daha iyi bakasın diye. Şimdi beni tekrar tepeden tırnağa güzelce bir muayene et ve son yazacağın ilacı ilk önce yaz. Bizim durumumuz malum,**" dedi. Onun dediği gibi yaptım. Neresine baktımsa orada topak vardı. Boynunda, göğüs duvarında, karaciğerde ve karında. Elimi dokunduğum yere, dikkatle bakıyordu. "**O ellediklerin neydi?**" diye sordu. Duymamazlıktan geldim. Üstüme gelmedi. Böyle hastaya ne yapılabilirdi ki? İlaç vermek zorundaydım. Uyduruk ilaçlar ona sadece maddi külfet getirecekti. İyice köşeye sıkışmıştım. Morfin yazmanın en doğru hareket olduğuna karar verdim. Hiç olmazsa bir kaç saat ağrısını dindirirdi. Ya sonrası?

Şerife çok yaşamadı. Kısa bir süre sonra kocası da ölmüş diye duyduk.

Zöhre YİĞİT: Yürekli Bir Türk Anası

Önceki yazılarda muhtarın eşi olan bu kadının Karain'e ilk gelişimizde bizi nasıl ağırladığını yazmıştım. Sırtının sağ tarafının ağrıdığı söylemişti. Hem muayenesinde hem de filminde bir şeyi olmadığı halde bir kaç ay sonra hastalığı ortaya çıkmıştı. Hastalığının sonraki dönemlerinde belki bize olan inancını kaybetmesi veya etrafının baskısıyla Hacettepe'ye gelmedi. Kayseri ve Adana'daki tıp merkezlerine gitmiş, incelenmiş ve teselli kabilinden ilaçlar verilmiş. Bize gelmediğine ne alındım ve ne de üzüldüm. Zira, böylesine saygı duyduğum bir hasta karşısında elim kolum bağlı kalmak istemezdim.

Köyde rüzgarların aleyhimde estiği bir dönemde, İngiltere'den BBC ekibi geldi. Karain'deki sağlık sorununu bir yerden duymuşlar ve yerinde bir çekim yapmayı planlamışlar. Onları kıramadım ve birlikte köye gitmeye karar verdik.

Köyün girişinde, köylülerin gözlerinden benim için iyi düşünmedikleri belli oluyordu. Ne kadar gizlenirse gizlensin, gözler insanların iç dünyasını ortaya çıkarıyor. İlk selamlaştığım kişi, **"İzzet Bey bugün köye girmesen iyi olur. Akşam kahvede konuşuyorlardı. Sana zarar verebilirler. Millet artık televizyoncu, gazeteci görmek istemiyor"** dedi. Canım sıkıldı. İngilizler, **"Ne diyor?"**, diye sordular. **"Bizi selamlıyorlar. Geldiğimize memnun olmuşlar!"** dedimse de, pek inanmış görünmediler. Geriye dönmek, kaçmak gibi olurdu. Bunu kendime pek yakıştıramadım. Sonra kendi kendime **"Bana neden kızıyorlar? Ne kötülüğümü görmüşler ki! Öyle olsa bile bunu yabancıların yanında yapmaları doğru mu!"** diye söyledim. İnceldiği yerden kopsun diyerek yoluma devam ettim. O arada, yol kenarında öğretmen İbrahim gözüme ilişti. Daha önceden ağır bir ruhi bunalım geçirmiş ve ona yardımcı olmuşum. Yanıma çağırdım ve **"İbrahim, bu arkadaşlar İngiliz televizyoncuları. Köyde çekim yapacaklar. Köylüler nedense kızgınmışlar bana, döveriz, söveriz gibi laflar ediyorlarmış. Konukların yanında böyle tatsız işlerin olması doğru olmaz, seni sayarlar. Bize yardımcı olur musun?"** dedim. Aslında senden korkarlar demek istemişim ya... Gözleri parladı ve **"Bir dakika hocam"** deyip evine yöneldi. Elinde kalın bir kürek sapıyla döndü. İri yarı gövdesiyle yanımda dev gibi duruyordu. İşi garantiye almıştık. Köyün kahvehanesine girdik. Bize hoşgeldiniz dediler. İçin için kızgınlıkları belliydi. Köy mezarlığının bü-

yüklüğü İngilizlerin dikkatini çekti. Orayı da görebilir miyiz? dediler. Eyvahlar olsun dememe kalmadı, İbrahim **"No problem"** demez mi? Karain gibi Müslüman bir köyde, Hıristiyanların mezarlık içinde dolaşması akla gelecek şey değildi. İbrahim, Gürbüz soyadları yazılı akrabalarının mezar taşlarını bir bir işaret edip, ne kadar yakınına kaybettiğini gösteriyordu.

Yabancılar, bir de hasta birisiyle konuşma yapıp bunu görüntülemeyi istediler. Bildiğim kadarıyla Zöhre daha sağdı. Beni kırmaz diye düşündüm. Onun kısa bir zamanda bu kadar erimiş olacağını tahmin edemezdim. O, iri yarı kadın gitmiş yerine, kemik yığını haline gelmiş birisi kalmıştı. Sıkıntıdan, yatağında bir sağa bir sola dönüyor, kızı başucunda devamlı terlerini siliyordu. Belli ki yaşamı sınırlıydı. Kendisini, bu sıkıntılı anında rahatsız ettiğimiz için özür diledim. Akıllı kadındı. Köyde konuşulanları biliyordu. **"İzzet Bey, kimse benim umurumda değil, korkmadan çeksinler filmimi, bütün dünya alem görsün çektiklerimizi, hiç olmazsa bizden sonra gelenlere yararı olur,"** dedi. Televizyoncular, benim onu son muayene edişimi görüntülediler, ıstırap içindeki iniltilerini kaydettiler.

O gece, Zöhre'nin hali gözümün önünden hiç silinmedi. Sabahı çıkacağını pek sanmıyordum. Herhalde öğlen namazından sonra defnedilir diye düşündüm. Hiç olmazsa, cenaze namazına katılayım dedim.

Sabah, köye geldiğimde her taraf sakindi. Köylüler, kadınlı erkekli tarlalara dağılmış işlerinin başındaydılar. Kahvenin önünde duran yaşlı birisine korkarak Zöhre'nin durumu sordum.

– Onu yerine gönderdik! dedi.

– Ne zaman?

– Sabah namazında!

Anlaşılan hazırlıklıydılar. **"Bu kadar aceleniz neydi?"**, diye sorasım geldi ama, cesaret edemedim.

Sonraki konuşmalarda Zöhre'nin erdemlerinden bahsederken, yakınlarından birisi, ölmeden önce kocasıyla konuşmuş. Çocuk yaşında evlendiğini ve güzel günler geçirdiği için ona teşekkürler ettikten sonra, **"Biliyorum ben öldükten sonra evleneceksin. Buna bir şey diyemem..... köyde uzaktan tanıdığım dul bir kadın var. Eğer onunla evlenirsen, çocuklarıma üvey analık yapmaz"** demiş.

Yıllar sonra yurtdışında, yabancı bir öğretim üyesiyle karşılaşmıştım. **"Ben sizi daha önceden tanıyorum,"** dedi. **"Mümkün değil"** deyince ilave etti. **"Sizi BBC'nin bir programında kanserli bir kadını muayene ederken görmüştüm"** dedi.

Karainliler zamanla Zöhre'yi unutabilirler. Hele de kanserden ölenlerin arasında ismi Zehra olarak geçeceği için, **"kimdir bu?"**, diyebilirler. Ben bu saygı değer Anadolu kadınına unutamam.

Mustafa KUŞ : Alın Yazısını Değiştiremeyen Genç Adam

Karain sağlık ocağının düzenli işleminde, kayıtların güvenilirliğinde büyük etkisi olan kilit bir kişiydi. İşi gereği, yıllarca hastalarla içiçe olduğu için köyün ıstırabını yüreğinde yaşayan bir dostumuzdu Mustafa. Köydeki kanser yapıcı maddenin anlaşılmasında en fazla onun rolü vardı. Çözüm yolunun belirmesiyle, köyün yerinin değiştirilmesi hususunda aktif olarak çalışmış ve bu yüzden bazıları tarafından istenmeyen kişi olmuştu. Arkasından, **"Onun fazla malı yok ki, çulsuzun birisi, elbet köyün taşınmasını ister"** gibi laflar çıkardılar.

Mustafa, baktı ki, köyün yer değiştirme işi çıkmaza giriyor, kendi göbeğini kendisi kesmeye karar verdi. Yurtdışına gidenler hem maddi dumunu düzeltiyor, hem de köyden kurtuluyorlardı. Sağdan soldan borç, harç bulup turist pasaportuyla İsveç'e gitti. Orada fazla kalamamış, polisler tarafından yakalanmış, çıkarıldığı mahkemede yanında hazır bulundurduğu dökümanlarla, köydeki kanser durumunu tercüman kanalıyla anlatmış. **"Benim de buraya sığınan teroristler gibi, kanser sebebiyle can güvenliğim yok"** demiş. Duruşma hakimi **"Bu senin hükümetinin sorunu"** deyip onun Türkiye'ye geri gönderilmesine karar vermiş.

Yurda dönüşte, taşımacılık yapıp, bir miktar para kazandıktan sonra ilçeye taşınırım diye düşünmüş. Başından büyük bir kaza geçmiş ve onda da başarılı olamamış.

Eşi Hanife'de romatizmal kalp hastalığı olduğu için sık sık bize uğrar kontrolunu yaptırırdı. Son gelişinde, karısı bana gizlice onun durumunu beğenmediğini söyleyerek muayene etmemi istedi. Önce itiraz etti, **"Benim bir şeyim yok. Biraz üşütmüşüm"** dediyse de dinlemedim. Sol tarafında su vardı. Karısına yüzümü buruşturarak, durumu anlatmaya çalıştım. Kadın hızla muayene yerine daldı ve bağırarak **"Tam altı aydır ben sana söylü-**

yordum. Rengin bozuk, bir muayene ol diye. Üşütmüşüm, üşütmüşüm diye beni oyaladın. Gör şimdi başımıza geleni. Sen gidince bize kim bakacak? Çocuklar daha bebe, sağlık ocağından çıktın. O kadar söyledim. Sigortalı da olmadın" diye söylenmeye başladı. Hayret ettim. İnsanlar nasıl, bu kadar acımasız oluyordu? Hanife'yi, **"Daha ortada bir şey yok"** diye susturdum. Bazı tetkiklere gerek vardı ama, belirtiler Mustafa'nın Karain hastalığına yakalandığını gösteriyordu.

Ertesi gün geldiklerinde, ikisinin de gözlerinin kanlı olmasından hiç uyumadıkları belliydi. Bütün gece boyunca birlikte geçirdikleri acı, tatlı yılları konuşmuşlardır diye düşündüm. ancak Mustafa, Hanife'ye sık sık **"Ben ölünce kim bilir kiminle evleneceksin!"**, deyip durmuş. Bu yüzden aralarında kavgaya varan tartışmalar geçmiş. Zavallının aklına, önündeki bir yıl süresince çekeceği dayanılmaz ağrı ve nefes darlığı hiç gelmemiş de bunu düşünmüş.

Yapılan tetkikler Mustafa'nın teşhisini kesinleştirdi. Onu kendi haline bırakmak istediğim için ne akciğerinden su aldım ne de parça, uzaktan izlemeyi yeğledim.

Bir ay sonra ağrıları başlamış, yakınlarının baskısıyla, kendinden önekiler gibi verem ilaçlarını almış fakat faydası olmayınca hemen kesmiş. Kıbrıs'daki Beşparmak Dağları'ndan toplanan yılan derisi ile yumurta karışımını içirmişler yarar görmemiş. Ispartalı Çoban'ın, meşhur kanserli hastalara iyi gelen suyundan bidonlarca içmişse de işe yaramamış. Ocakta çalışırken birçok hastaya zakkum yaprağından yapılmış çorba gibi ilacı zerketmiş ve bunun bir işe yaramadığını bildiği halde, sırf babası ısrarı ettiği için denemiş. Bu yolda giderek çok daha fazla para harcamış garip Mustafa. Bu yetmemiş gibi, zakkum iğnelerini kimse yapmağı için karısına iğne yapması için baskı yapmış, hatta ağır konuşup onu mecbur etmiş. **"Hocam ben bu adamın sahtekar olduğunu biliyorum. İnsanların zayıf yanından yararlandığı da belli. Muayenehane gibi kullandığı yerde bekleyen insanları bir görsen. Aklın durur. Orada, doktor da gördüm, rütbeli kişiler, hatta paşa bile gördüm. Onlar gittikten sonra benim gibi cahiller niye gitmesinler bu düzenbazın yerine!"**, demişti son günlerinde.

Hastalığının ilk günlerinde, köyün ileri gelenlerinin isimlerini içeren bir listeden bahsetmişti. **"Bunlar nedir?"**, dediğimde, **"Bunlar temizlenmesi**

gereken iki yüzlü kişilerdir. Senin yüzüne başka arkadan başka konuşurlar. Köyün yerinin değiştirilmesine mani olanlar" demişti. **"Sakın ha, olmaz böyle şey"** diye onu caydırmak istemişim. Bana söz vermişti ama, gene de böyle bir çılgınlık yapar diye endişem vardı. Hastalığının son döneminde, bu listedeki kişilerin kendisini ziyaret ettiğini, moral verdiğini ve o dönemde bulunması çok zor meyveler, hediyeler getirdiğini görünce, önceki düşüncelerinde ne kadar hatalı olduğunu yanındakilere söylemiş.

Mustafa'nın ölümü de Zehra gibi çok zor olmuştu. Babası yanbaşından hiç ayrılmamıştı. İstirabı nedeniyle, Allah'a asi olmasını istemediği için di herhalde. Bir akşam vakti, odasının ziyaretçilerle dolu olduğu bir saatte, yerinden doğrulur gibi yaparak, **"Beni çağırıyorlar. Haydi bana müsaa-**
de" deyip ruhunu teslim etmiş. Öldüğünde 35 yaşındaydı.

BATILI BİLİM ADAMLARINDAN

DR. C. WAGNER : "Beklesin! Daha 15 Dakika Vakti Var"

1973 yılında başlattığımız İç Anadolu'nun kırsal yörelerinde çevresel kökenli asbest ile ilgili hastalıklar araştırması, yurtiçinde çeşitli bilimsel toplantılarda konuşuldu ve tıp dergilerinde yayımlandı. Bunların şimdiye kadar asbest hakkında bildirilmiş yurtdışı yayınlardan farkı vardı. Bu hastalıklar Batıda daha çok mesleksel kökenliydi. Daha çok işçi hastalığı veya meslek hastalığı idi. Bizde ise tam tersine bir çevre hastalığı görünümündeydi. Bu nedenle, hem erkeklerde, hem de kadınlarda özellikle erken yaşlarda kendisini gösteriyordu. Bunların dışında, hastalığın mineralojik yönünü incelemek bizde eksikti. Bu konuda uzman kişilere gereksinim vardı. Bütün bunlar Batıya açılmamızı zorluyordu.

Bir yıl sonra üniversite kanalıyla bilgi ve görgümü arttırmak için üç aylığına Londra'daki Brompton Göğüs Hastanesi'ne gitme imkanı doğdu. Bu kuruluş, akciğer hastalıkları yönünden Avrupa'nın en önemli tıp merkeziydi. Başında, M. Turner-Warwick isimli çok çalışkan ve bilgili bir hanım öğretim üyesi vardı. Hastanede benim gibi geçici olarak bulunan birçok yabancı doktor vardı ama vizitlerde konuk olarak bulunuyorlardı. Hastaların bir kısmı İngiliz, çoğu ise yabancı kökenliydi. Kendi hastalarının bulunduğu bölümde kesinlikle sigara içilmesine izin olmadığı halde, yabancılar kısmında bu işin serbest olması çok garibime gitmişti. Sebebini sorduğumda **"Onlar yabancı olduğundan karışamayız. Biz onlardan para kazandığımız için hastaları hoş tutmak zorundayız"** dediler. Daha çok Ortadoğu ülkelerinden, tedavisi pek de mümkün olmayan hastalar çoğunlukta idi. Hepsinin hali vakti yerinde olduğundan, İngilizler hem paralı tetkiklerle araştırmalarını yürütüyorlar, hem de paralarını alıp bozulan ekonomilerini düzeltmeye çalışıyorlardı.

Bir fırsatını bulup Dr. Warwick'e Türkiye'de asbestle ilgili sorunları anlattım ve yanımda ilginç filmler getirdiğimi, uygun buldukları takdirde bunları anlatabileceğimi söyledim. Kabul etti ve konuyu baş asistan konumunda olan Dr. Spiro ile konuşmamı önerdi. O sırada Kıbrıs sorunu gündemde olup, adaya çıkma durumumuz vardı. Spiro'ya durumu illettim. **"Olabilir"** diye geçiştirdi fakat gün vermedi. Aradan bir hafta geçti, arayan soran

yoktu. Koridorda yakaladım, durumu sordum, **"Programlar dolu. Bekleyin"** dedi. Bir süre daha bekledim. Gene aramadı. Hastanede artık sıkılmaya başlamıştım. Fazladan bir şey öğrenmiyordum. Spiro'yu yakalayarak fazla vaktim olmadığını, başka bir yere gideceğimi söyledim. **"Uygun zaman bulamadım, hem sonra senin İngilizcen pek yeterli değil, nasıl konuşacaksın ki?"** dedi.

Benim en zayıf yerimi bulmuştu. İnandım tuttu. Dayanmaya karar verdim. Zaten yabancı diyarda lisan bu tarz konuşula, konuşula öğrenilirdi. Kendisine başka bir şey söylemeden doğrudan Dr. Warwick'e durumu anlattım. Kadın durumu anlar gibi oldu ve o hafta içine de bir gün vererek benim konuşmamı sağladı. Kırık dökük İngilizce ile derdimi anlattım. Gösterdiğim filmler çok ilgilerini çekti. Toplantı sonunda Warwick bu konu için, Cardiff şehrindeki İngiliz Tıp Konseyinin, toz hastalığı ünitesinde görevli Dr. C. Wagner ile irtibat kurmamı önerdi. Wagner, asbestin hastalık yaptığını ilk kez 1960'lı yıllarda Güney Afrika Cumhuriyeti'nde asbest işçilerinde göstermiş, herkesçe bilinen çok saygın bir bilim adamıydı. Ertesi gün sabah saat 10.00 için Wagner'den randevu alındı.

Üç saatlik bir tren yolculuğu ile Cardiff'deki Wagner'in çalıştığı merkeze geldim. Saat 9.45 gibiydi. Sekreterde durumu anlattığımda, **"Daha erken"** dedi. Uzaktan geldiğimi, odasında kimse yoksa, bir an önce konuşmak istediğimi söyledim. Pek hoşuna gitmedi gibi dudaklarını büktü ve içeri girmesiyle çıkması bir oldu. Kız, **"Sizinle randevusu saat 10.00'daymış, daha vakit varmış"** dedi. Canım sıkıldı ve alındım. O anda, orayı hemen terketmeyi düşündüm. Sonra da **"İzzet deli olma. Sen sırf bu iş için Türkiye'den gelmedin mi? Biraz daha beklesen ne olur!"** dedim. Nihayet vakit geldi ve çağırmadan içeri daldım. Karşımda gözlükleri burnunun üstünde, kır saçlı ve keçi sakallı bir ihtiyar vardı. İtiraf edeyim ki, İngilizceyi onun kadar berbat konuşan bir kişiyle karşılaşmamıştım. Mız mız konuşuyor, ne dediği anlaşılmıyordu. Görüşme benim için tam bir düş kırıklığı oldu. Anladığım kadarıyla, kendisi fareler üzerinde deneysel çalışmalardan sorumluymuş. Filmlerden, hastalardan pek anlamazmış. Filmleri röntgeci ve birim başkanı Dr. Gilson'a göstermemi önerdi.

Wagner ile ilişkimiz ister istemez devam etti. Kendisinin aslında çok tatlı bir kişi olduğunu anladım. Her İngiliz gibi o da iyi içkiciydi. Bir akşam

yemeğinde, yanına sokularak Cardiff'deki davranışının nedenini sordum. Bana, **"Gerçi o sırada odamda kimse yoktu ama ben kafaca meşgul-
dum. Bir proje üzerinde düşünüyordum. Sana karşı bir saygısızlığım
olamazdı"** dedi. Söylediği doğrudu. Ona, gönülden hak verdim. Keşke
bizde de böyle fırsatlar verilebilseydi. C. Wagner, asbest üzerindeki çalış-
malarıyla haklı olarak büyük ün kazanmış bir bilim adamıydı. Tıp bilimine
katkısı dolayısıyla birçok ödüllere layık görülmüştür. Onun gibi birisiyle ta-
nışmış olmak benim için onur kaynağı olmuştur.

Dr. P. ELMES : "Korkma. Ben Senin Yanında Olacağım."

Karain'deki akciğer kanseri salgını bizi şaşkına uğratmıştı. Hastalığın
tek bilinen nedeni asbestti, fakat çevrede bu mineral yoktu. Bu konu için C.
Wagner'in çalıştığı ünitenin başı P.Elmes ile görüşmem şarttı. Kendisine
uzun bir mektup yazarak, durumu anlattım ve bana yardım etmesini iste-
dim. Kış aylarından birisine rastlayan gün için randevu verdi. Onu inandıra-
bilmem için çok iyi hazırlanmam gerekiyordu. Kanser teşhisi konan hastala-
rın, dokuları (parçaları), akciğer filmleri, köyden taş, toprak ve kaya
örnekleri toplamam yetmemiş gibi, bir de küçük bir sinema makinesiyle Ka-
rain'in genel görüşünü, insanlarını, yaşam şartlarını görüntüledim. Filmde,
köy meydanındaki Atatürk heykelinin ve kütüphanede dalgalanan Türk
bayrağının çıkmasına ayrı bir özen gösterdim.

Cardiff'deki toplantı küçük bir salonda yapıldı. Elmes'in bana tanıştı-
dığı bilim adamlarının çoğunu önceden yazılarından tanıyordum. Finlandi-
ya'dan, İskoçya'dan, Amerika'dan gelen bilim adamlarının yanında Lyon/
Fransa'daki DST'ına bağlı Uluslararası Kanser Araştırma Kurumunun eks-
peri Avustralyalı Dr. Milne de vardı. Dr. Elmes konuya çok önem vermiş ol-
malı ki bu kadar bilim adamını buraya toplamış diye düşündüm. Benim için
zor ve bir o kadar da önemli bir gündü. Elmes, daha çok benimle ilgileni-
yordu. Bir aralık kendisine, **"Bu İngilizcemle onlara durumu anlatabile-
cek miyim acaba?"** diye sordum. Gülererek, **"Ben de seni alıştırma için
seninle beraber olacağım. Merak etme, tıp dili internasyonedir. Kork-
mana gerek yok"** diyerek beni yüreklendirdi. Konuşmam yarım saate
yakın sürdü ve 15 dakikalık bir kahve molasından sonra konunun tartışıla-
cağı bildirildi. Kahvemizi alırken, salonun iyice boşalmış olduğu dikkatimi
çektirdi. **"Acaba ilginç bulmadılar mı?"** diye düşünmeye başladım. Salonun
tekrar dolduğunu görünce ferahladım. Sonradan öğrendim ki, kaybolanlar,

Türkiye'den gelen doku parçalarını yan odada kurulu mikroskoplarla incelemişler. Sonraki konuşmalarda hepsi, Türkiye'de konulan mezotelyoma teşhisine tamamen katıldıklarını ifade ettiler. Başlangıçta, **"Buna ne gerek vardı ki?"**, diye düşünmüştüm. Meğer İngiltere'de mezotelyoma teşhisini koymak çok zormuş. Ortada büyük işçi tazminatı olduğu için, ancak bir eksperler kurulunun kararı ile bu tanı konulabilirmiş.

Cardiff'deki toplantı beklediğimin üstünde ilgi gördü. Konu derhal Lyon'daki DST'ın Kanser Araştırma Kurumu başkanlığına iletildi ve en kısa zamanda araştırma için Karain'de, birçok eksperin katılacağı araştırma komitesi önerildi.

Elmes, bir ay sonra kendiliğinden Türkiye'ye geldi. Klinikte, Nevşehir'deki yerleşim yerlerine ait 50.000'in üstünde mikrofilmi tekrar değerlendirdi. Karain'e birlikte gittik. Yol boyunca konuşmalarından kültürüne hayran oldum. Kendimi onunla mukayese ettiğimde moralim bozuldu. Bu adam, tıbbın her dalında hem de derinliğine bilgi sahibiydi. Köylülerle konuşmasındaki babacan hali, hareketlerinden ne demek istediklerini hemen anlaması, bizi kendisine hayran bıraktırdı. Hele, köylülerin asbestle teması olup olmadığını ortaya çıkartmak için bir sorgulaması var ki, şaşılacak şeydi. Aydınlatma için lüks lambası kullanıp kullanmadıklarını sormuştu. Bunu neden sorduğunu öğrenmek istedim, **"Lüks lambasının fitili asbest'den yapılmıştır da ondan"** demişti.

İngiltere'ye tekrar gittiğimde, beni kendi evinde misafir etmek nezaketini gösterdi. Onun önce beni çok korkutan, aslında çok munis, siyah beyaz renkli de dev yapılı köpeğini ve yattığım odanın duvarında oğlunun yazdığı **"Bu odada her kim kalırsa ondan 10 İngiliz kuruşu ücret alınır"** karalamasını unutamam. Belli ki Dr. P. Elmes'in benim gibi daha birçok yabancı misafiri olmuştu.

DR. J. BIGNON VE P. SEBASTIEN :
"Büyük Komutanın Emriyle"

Göreme'deki üç köydeki kanser salgınında bizim ilk başvurduğumuz batılı bilim adamları Fransızdı. Önce işin insani yönü nedeniyle, Paris'in çok meşhur kanser araştırmacısına yazı yazdık. Günler sonra kendisinden tek cümlelik bir yazı geldi. **"Hükümetiniz onlara yardım etsin!"**. Bu kadar hödük ve saygısız bir insan nasıl bilim adamı olurmuş ki diye düşündük. İkinci yazıyı, gene Paris'deki kömür madenlerine bağlı bir toz laboratuvarının başında bulunan La Bouffant isimli fizik mühendisine yazdık. Kendisi, taş, kömür ve asbest gibi tozları solumuş işçilerin akciğerlerinde mineralojik çalışmaları da olan ünlü bir kişiydi. Bilindiği gibi, Karainli Osman Demir'in akciğerinde hatalı olarak asbest bulunduğu onun çalıştığı laboratuvarından gelmişti. Hata, dokunun bozulmaması maksadıyla formolin solüsyonunun içine konularak gönderilmesinden kaynaklanıyordu. Zira, formolin solüsyonu, asbestli filtreden geçip piyasaya sürülüyordu. Sonraki çalışmalarda parçalar hep saf filtre edilmiş ve asbestten arıtılmış formolinli şişeler içinde gönderilmeye başlandı ve Göreme yöresinden giden dokuların içinde asbest gösterilemedi.

Günün birisinde Paris'deki başka bir tıp fakültesinden J. Bignon ve P. Sebastien isimli iki araştırmacı eşleriyle birlikte kliniğe geldiler. Bignon, kısa boylu ve bir o kadar da yer altında olan birisi. Sebastien, daha uzun boylu ve görüldüğü gibi olan genç bir arkadaşı. İkisi de asbest gibi lıf sel minerallerle ilgili çalışmalar yapıyorlar. İlki hastalıklara, ikincisi ise fiziksel ve mineralojik yönlerine eğilmişler. Onlara asbestli ve zeolitli köylerden bahsederken, Fransa'daki kanser uzmanının mektubunu gösterdik. Bignon, onun için geri zekalı anlamına gelen **"Embecile"** deyimini kullandı. La Bouffant için ise, **"İyi ve dürüst adamdır ama herhalde işi fazlaydı"** gibi sözler söyledi.

Fransız grubu ile Göreme'ye gittiğimde bayağı sıkıntı çektim. Bignon, hastalarla ilgileniyor. Sebastien ise her şeyi bir tarafa bırakıp taşlara, kayalara bakıyor. İkisi de İngilizceyi ya iyi bilmiyor ya da aldıkları kültür gereği kasten Fransızca konuşuyorlardı. Gerçi yanımda Fransızcaı bilen büyük oğlum Enis var fakat onların işi devamlı benimle. Eşleri ise bir alem. Bignon'un eşi afro saçlı, güzelliğine pek düşkün ve alışverişle meşgul. Ürgüp'deki halı dükkanlarının birisinden çıkıyor, ikincisine giriyor. Aldığı halılar da bayağı pahalı. Herhalde kocası zengin olmalı. İkinci eşi olduğu için

Bignon onu hiç kırmıyor! Sebastien'in eşi ise aksine, daha çok doğaya vermiş kendini, tarladaki kadınların yanından ayrılmıyor. Nasıl anlaştığını da bir türlü kavrayamadım. Vaktimiz kısıtlı. Bir an önce işimizi bitirmemiz lazım. Karain, Sarıhıdır ve Tuzköy'ü dolaşmamız gerekiyor. Bu yerlere hep birlikte gitmemiz lazım. Konukları bir araya toplamak kolay değil. İşimiz, hindi çobanlığı gibi! Baktım iş sarpa sarmaya başladı. Onlara, **"Madam Sebastien, köylü kadınlarla ancak yarım saat konuşabilirsin", "Mösyö Bignon işini çabuk tut! Vaktimiz kısıtlı"** gibi komutlar vermek zorunda kaldım bu davranışıma Sebastien'lar pek ses çıkartmadılar, ama ötekilerin pek hoşuna gitmediğini farkettim. Nitekim, Bignon'un Fransa'dan Enis'e yazdığı teşekkür mektubunda, Paris gümrüğünde karısının aldığı halılar yüzünden çektiği sıkıntılardan dem vurduktan sonra **"Büyük komutanın sayesinde Göreme yöresinde güzel vakit geçirdiklerini"** ilave ediyordu. Bu cümle ne hikmetse oğlumun da çok hoşuna gitmiş olmalı ki, hoşuna gitmeyen davranışlarımda **"Biliyorsun Bignon bile senin için büyük komutan demmişti"** diye olayı hatırlatıyordu.

Bignon, bir yıl sonra Paris'de düzenlenen Fransız ve İngiliz göğüs hastalıkları uzmanlarının birlikte tertip ettiği akciğer hastalıkları kongresine beni de davet etmek kibarlığını göstermişti. Toplantının sonunda, Sen Nehrinin kıyısındaki evinde bize ailece bir akşam yemeği vermişti. Evde, Pyrus diye çağırdığı sıçan irisi köpeği hiç peşimi bırakmadı. Yemek sonunda kahvelerimizi içerken, Bignon gülerek, yediğimiz eti nasıl bulduğumu sordu. Et pizola gibi görünmesine rağmen ekşimsi olduğundan pek beğenmediğimi söyledim. Yan gözle oğluma baktı ve gülerek onunla Fransızca konuşmaya başladı. Sözleri arasında sadece **"Chavel"** kelimesini yakalayabildim. Anlaşılan, Mösyö Bignon, bana at eti yedirmekle intikamını almıştı!

Sebastien yaradılış itibarıyla bana daha yakındı. Fransa ve Kanada'da çalıştığı yerlerde bize çok yardımı dokundu. Hiçbir karşılık beklemeden gönderdiğimiz dokuları analiz eder ve çok kısa zamanda resimleriyle birlikte raporlarını gönderirdi. Son senelere kadar iki yılda bir Türkiye'ye gelirdi. Bir seferinde gittiğimiz köyde düğün vardı. Dakikalarca, hiç rahatsız olmadan, aksine hayran bir şekilde davul ve zurna çalan insanları seyretti. Bizle birlikte olan İtalyan Simenato, **"Haydi yeter artık gidelim"** dediğinde, **"Ben bu müzisyenlere hayran oldum. Baksana adamlara, saatlerce notasız çalışıyorlar!"** demişti.

Ermeni asıllı olması çok muhtemel olan P. Sebastien, bir defasında bana **"Türkleri ve Türkiye'yi çok seviyorum. Emekliliğimi burada geçirmek isterim"** demişti.

Asbestle ilgili hangi yazıyı okursanız okuyun, mutlaka Selikoff'un adını görürsünüz. Rusya'dan gelme Yahudi olan Selikoff asbestle ilgili birçok kitap ve yazının sahibidir. Bize bildirildiğine göre, ömründe bir kez olsun akciğer zarı kanseri, yani mezotelyoma vakası görmemiştir! Öyleyse bu şöhreti nereden gelmektedir?

New York'daki Mount Sinaï tıp merkezinin çevre ile ilgili araştırmaları yapan bölümün başkanı olan Selikoff, asbesti çıkararak, üreten ve işleyen işçilerde yaptığı çalışmalarını biraz da medya kanalıyla kamuya duyurmuş ve bir zamanların "**Sihirli Madeni**" olan bu mineralin, adının kötüye çıkmasına sebep olmuştur. Tuttuğu yol, işçi sağlığı olduğu için sendikalardan büyük destek görmüş ve yalnız Amerika'da değil bütün dünyada asbest sanayisine öldürücü darbeyi indirmiştir. Başlangıçta kamunun desteğini aldığı için, sözlü ve yazılı basın, onunla birlikte olmuş ve sonunda asbest endüstrisi yenik düşmüştür. Selikoff'un ünü kısa sürede, Avrupa'ya, oradan da gelişmekte olan ülkelere yayılmıştır.

Sinekten yağ çıkarır örneği, bir araştırmadan birkaç yazı üretmesini çok iyi bilen bir ekip kurmuştu. Aslında kendi merkezlerinin birkaç dergisi olduğu için, makalelerinin yayımlanmasında güçlük çıkmıyordu.

Türkiye'deki asbest ve zeolitle ilgili çalışmalar elbette ki onun da dikkatini çekmişti. Bizimle hemen ilişkiye girerek, R. Lillis, A. Rohl ve G. Mancure isimli çalışma arkadaşlarını Türkiye'ye gönderdi. Sağlığı iyi olmadığı için kendisi bu geziye katılamadı. Gelenlerin kadın olanı Doktor Rohl mineralog, Mancure ise jeolog sıfatlarını taşıyordu. Klinikteki çalışmalarını gördükten sonra bir an önce Göreme'yi görmek istediler. Arap atına gene iş düşmüştü.

Konuklardan bayan Lillis özellikle köylü kadınlar ve çocuklarla çok sıcak ilişki kurdu. Rohl, sessiz ve derinden giden bir tipti. Devamlı olarak köy sokaklarını dolaştı, toz, toprak ve kayalardan örnekler aldı. En gençleri olan Mancure, başında, kask, ayaklarında uzun sarı çizme ve elinde keser, çekiç karışımı bir aletle köy çevresindeki tepelerde, eski taş ocaklarında gezindi. Topladığı kaya parçalarını heybe şeklinde bir torbada biriktiriyordu.

Akşam toplantılarında Dr. Lillis, klinikteki eksikliklerimizle ilgileniyor ve bizlere bu yönden yardımcı olacakları izlenimini veriyordu. Bu yabancıların bize benzemeyen başka bir yönleri vardı. Ne olursa olsun, yemek öğünlerini kaçırmıyorlardı. Sanki midelerinde çalar saat vardı da sabah, öğlen ve akşam vakti çalıyordu. Bizler de Türk konukseverliğini göstermek için aşırı gayret gösteriyorduk. Amerikalılar baktılar ki, onların paraları geçmiyor, hesap görmeye hiç yanaşmaz oldular. Kimse **"Bu değirmenin suyu nereden geliyor?"** diye sormuyordu. Ayrıca, ne hikmetse gelenlerin hepsi Türk yemeklerini çok beğeniyor ve kısıktan çıkmış gibi sofraya giriyorlardı. Şimdiye kadar pek gıkımız çıkmadı ama bu New York grubu bütçemizi bayağı sarstı. Ayrıca evdeki telefonda sık sık New York'u aramaları da cabası...

Selikoff'un arkadaşları, Türkiye'den hasta akciğer, toz, toprak, kayalık ve taş parçalarını alarak gayet memnun olarak ayrıldılar. Çok kısa sürede internasyonal dergilerde iki tane yazıları çıktı. Yazılarının birisinde, Göreme'deki köylerdeki kanser fazlılığında bölgede az miktarda bulunan asbestin de sorumlu olabileceğini belirtmeyi ihmal etmemişler! Eksik olmasınlar, makalelerinin sonunda bize de teşekkür etmişler.

Birkaç ay sonra Selikoff'dan ikinci bir mektup geldi. Bunda New York'da insan sağlığına zararlı maddeler hakkında büyük bir bilimsel toplantı yapılacağını ve benim bu toplantıya bir konuşma ile katılmamı istiyor ve her türlü masraflarımın kendileri tarafından karşılanacağını da ilave ediyordu. Birkaç hafta sonra, içinde Ankara-New York gidiş geliş uçak bileti ve hava alanında birisinin beni karşılayacağını bildiren mektup geldi.

New York yolculuğum çok berbat geçti. Masraflarımı onlar karşılayacakları için yanımda elli dolar civarında para vardı. Zaten, daha fazla dolar alacak gücüm de pek yoktu hani. Havaalanında, elimdeki paranın tümünü **"Ayak bastı parası"** gibi bir nedenle istemezler mi! Ne kadar direktiyem de faydası olmadı. Beni karşılayanı kaçırmayayım diye, yolcu çıkış kapısına kendimi attım ve beklemeye başladım. Epey bekledim, gelen giden yoktu. Derken kocaman bir Chevrolet yanbaşımda durdu ve şoför kırk yıllık tanıdık gibi beni arabaya aldı ve hareket ettik. Yolda, ona Selikoff'un sağlığını nasıl olduğunu sorunca, adam afalladı, **"Selikoff kim?"** demez mi! Durumu hemen kavradı ve **"Aman Allahım ben yanlış adam almışım!"**, deyip son süratle havaalanına döndü.

Çıldıracağım. "Ya Selikoff'un adamı gelip beni bulamamış ve ayrılmış sa? Cepte hiç para yok. Kimseyi tanımıyorum. Bu Allahın belası yerde kim bana yardım eder? Nerede kalırım?" diye kara kara düşünmeye başladım. Adam gelse de gelmese de mecburen onu beklemeye başladım. Ne kadar beklediğimi bilmiyorum. Hava kararmaya başladığına göre, çok beklediğim kesin. Önümde başka bir Chevrolet durdu. Şoförün elinde "Dr. İ Barış" yazısını görünce derin bir nefes aldım. Adama, Türkçe, "Neredesin ulan bu zamana kadar E.O.E.!" dedim. Şoför anlayarak veya anlamayarak "I am very sorry" dedi. Beni toplantının yapılacağı yere yakın bir otele yerleştirdi. Oda kapısını arkadan kilitledikten sonra, iki tane emniyet zincirini taktım ve kendimi yatağa attım. Bir türlü uyuyamıyordum. Nasıl uyursun ki karnımdaki alarm saati devamlı çalıyordu. Yararı olabilir diye çeşmeden iki bardak su içtim. Saat ıslandığı için sesi biraz kısıldı amma sabaha kadar ötmeye devam etti!

Ertesi günü ilk işim Selikoff ve grubunu bulmak oldu. Toplantı salonunun düzeninden bahsediyorlardı, benim derdimi soran yoktu. Baktım olacak gibi değil, Dr. Lillis'i kenara çekip çok nazik olan durumunu anlattıktan sonra ondan ekmek ister gibi 100 dolar isteyip işi garantiye aldım ve hemen sokağa fırlayıp bir dükkandan büyükçe bir çikolata aldım. Bu şekilde hem saatin sesini kestim ve hem de kan şekeri yükseltilti!

New York'daki kongreden sonra, Selikoff gurubu ile irtibatımız kesildi. Bizden alacaklarını almışlardı. Zaten frekanslarımız da birbirine uymuyordu.

Yıllar geçti. Asbestle ilgili görüşler değişti. Sadece, mavi ve kahverengi asbestin kanser yapıcı olduğu anlaşıldı. Endüstride en çok kullanılan beyaz asbestin Amerika dahil dünyanın her yerinde kontrollü olmak şartıyla kullanılması hususunda fikir birliği oluştu. Paris'de katıldığım bir toplantıda, asbestle ilgili son görüşleri özetleyen bir Amerikalı profesör, üzerinde çarpaz çizgi ile karalanmış 5 isim bulunan slaydı gösterirken, "**Modern bilimde böyle şarlatanların yeri yoktur**" demişti. Selikoff ilk sırayı alıyordu.

KANSERLİ KÖYÜN SIRRI ÇÖZÜLÜYOR

"Kanserin Sebebi Belli, Çözümü Belli Ancak İlgililer İlgisiz"

Karain'den dönüşümüzde yanımıza, köyün içinden, civarından birçok taş, toprak, kayaç örnekleri getirmiştik. Bunların Ankara'daki MTA Enstitüsünde minerolojik yönden incelenmesi gerekiyordu.

Bu kuruluşun başında bulunan Sadrettin Alpan son derece yardımsever, ileri görüşlü ve bilimsel çalışmaya önem veren bir kişiydi. Onu çok seviyor ve güveniyorduk.

Köydeki hastalığın mezotelyoma olduğu kesindi. Bunun şimdiye kadar bildiklerimizin ışığı altında tek nedeni vardı o da asbest. Köylülerin akciğer filmlerinde, ancak asbest solunmasıyla açıklanabilecek akciğer zarında kalınlaşma ve kireçlenme de bu görüşü destekliyordu. Ancak açıklanması zor olan iki şey vardı. Niçin bu köyde şimdiye kadar gördüğümüz, incelemeye aldığımız asbestli köylerden çok daha fazla kanser görülüyordu? Niçin köyün yapı taşlarında asbest bulunmuyordu? Bunu bize ancak MTA'daki incelemeler gösterecekti. Sonuçları merakla beklemeye başladık. Ön araştırmalar asbest için olumlu değildi. İncelemeyi yapan birimin başındaki arkadaş **"İgnimbritik tüf"**, **"Volkanik Cam"** gibi bizim anlamadığımız terimlerden bahsediyordu. Biz de kendisinden **"Ya bize asbest var deyiniz, ya da ona benzeyen lifsel yapıda bir mineralin bulunduğunu söyleyiniz"** diye ısrar ediyorduk. Öte yandan köyden bidonlar dolusu getirdiğimiz sular da başımıza dert olmuştu. Türkiye'de suyun içinde asbestin olup olmadığını bildirecek bir merkez yoktu.

Karain'den hastaneye devamlı olarak hasta geliyordu. Bunların hepsi yatması gereken kimselerdi ve üstelik hiçbir sosyal garantileri de yoktu. Üstelik gelir gelmez de yatmaları lazımdı. Zira, otellerde bekleyecek paraları da yoktu. Yatış kağıtlarının üzerine **"Eğitim Vakasıdır"**, **'Acildir'** kayıtlarını koyarak yatış işlemlerini tamamlıyorduk. Eksik olmasın 1970'li yıllardaki hastane idarecileri kolaylık gösteriyordu. Bu ne kadar devam ederdi?. Nitekim günün birinde aslen o bölgeden olan hastane müdürlerinden birisi isyan etti. **"İzzet Bey. Ben Ürgüplüyüm. Karainliler o bölgenin en zengin köylüleridir. Siz onların paramız yok demesine bakmayınız. Hiç olmazsa ilaç masrafını alalım"** dedi. Gerçekten dediği doğruydu. Köyün yarısını-

dan fazlası yurtdışında çalışıyormuş. Yalnız İsveç'te 200'ün üstünde Karainli varmış!

Köylülerle akraba gibi olduk! Yalnız hastaları için değil Ankara'da yapılmasını istedikleri, tayin, iş takibi gibi işlerini de bize yaptırmaya başladılar. Bu arada yatan hastalarını ziyaret eden köylüler, gelmişken bir de kendileri muayene olup işi garantiye almayı sağlıyorlardı! Bunlardan birisi de 65 yaşındaki babasını ziyarete gelen Osman Demir'di. Çok sağlıklı görünmesine rağmen **"Gelmişken bir de beni muayene edin"** dedi. Muayenesinde sol tarafta su vardı. Merak ettim. emin olayım diye bir de filmi çek-tirdim. Hayretim bir kat daha arttı. Sol göğüs boşluğu yarısına kadar su ile doluydu ve adam çok sağlıklı görünümdeydi. Yani kanserli hastalar gibi, şiddetli sancısı yoktu, rengi toprak renginde değildi ve ayrıca omzu da düşmemişti. **"İzzet Bey bende bu hastalık 22 seneden beri vardır. Askerden verem diye tedavi ettiler, hatta altı ay da hava değişimi aldım"** dedi. Biz kendisinde kanserden şüphelendik ve erken yakalanmış bir vaka olarak değerlendirip ameliyat önerdik. Tereddütsüz kabul etti. Ameliyatında ben de bulundum. Zor bir ameliyat olmasına rağmen, operatörler, sağ göğsünden üç litre kadar sarı, jelatinöz sıvıyı boşalttıktan sonra kösele gibi kalınlaşmış olan akciğer zarını, portakal soyar gibi kolaylıkla soydular. Osman ameliyattan sonra hemen toparlandı ve kısa zamanda taburcu oldu. Operasyon esnasında çıkarılan parçaların bozulmamaları için formollü solüsyon içinde koyduk. Bir kısmını da kendi laboratuvarımıza göndermekle beraber büyük bir kısmını ne olur ne olmaz diye klinikte sakladık. Bizden, kalınlaşmış akciğer zarı anlamında rapor geldi. Bunu en iyi elektron mikroskopik inceleme gösterir düşüncesiyle bu yönde bir inceleme istedik. Bol bol demir içeren malzeme var, bunun asbest olup olmadığını söyleyemeyiz dediler. Bunun üzerine bu tip inceleme yapan Fransa'daki bir laboratuvarın başındaki La Bouffant isimli fizik mühendisine gönderelim dedik. Bir biyopsi materyelinin yurt dışına gönderilmesi başlı başına bir dertti. Parçanın paketlenmesi, bizdeki gümrük barikatından geçmesi birçok yazışmalara neden oluyordu. Görevlileri ikna etmek kolay değildi. **"Bunun içinde ne var?"**, **"Bize ne olduğuna dair başhekimlikten mühürlü rapor"**, **"Bizim istek yazımızın yeminli tercüman bürosundan tercümesi, bunun noterden tasdiki lazım,"** gibisinden birçok sorularla karşılaşılıyordu. Gönderilen parçanın bir ay sonra raporu geldi. **"Akciğerin 1 gram kuru dokusunda 3.5**

milyon asbest lifi var!". Derin bir nefes aldık ve hemen arkadaşımı aradım. **"Asım bir oğlun oldu. Karainli bir hastanın akciğerinde asbest olduğunu Fransızlar gösterdi, ne haber?"** dedim. Asım biraz durakladıktan sonra sunturlu bir küfür savurdu. **"Bana ne senin hastanın akciğerindeki asbest lifinden! Kim bilir nereden almıştır? Ben bu köyde asbest yoktur, olamaz diyorum. Kime inanırsan inan"** diyerek işi kestirip attı. Osman askerliği dışındaki bütün yaşamını Karain'de geçirmişti. Başka yerden asbest alması mümkün değildi. Şimdi ne yapacağız, kime inanalım diye kara kara düşünmeye başladık. asbest işini ne iyi bilen eksperlere ihtiyacımız vardı. Okuduklarımıza göre bu eksperler yurtdışında belirli merkezlerde toplanmıştı. Bunlardan birisi de İngiltere'deki MRC'nin Pnömonokoniosis Ünitesi'nin başında bulunan Prof. Dr. P. Elmes idi. Kendisine Karain hakkında geniş bir bilgi vererek, yardımını istedim. Kısa bir süre sonra yanıt verdi. Dr. Elmes bana köy ile ilgili bütün dokümanları, yani filmleri hastalardan alınan parçaların preparatlarını, taş ve toprak örneklerini getirerek Cardiff'de yapılacak olan internasyonel bir toplantıda tartışılmasını önerdi. İstediklerinin çoğu elimde hazırды. Üstelik el kamerasıyla köydeki yaşamı gösteren 8 mm ebatlı 10 dakikalık bir film de vardı. Her şey hazırды da İngiltereye nasıl gidecektik? Üniversiteden izin almak kolaydı, ancak bize bu iş için parasal yardım yapacak kaynakları yoktu. Ben kendi masraflarımı karşıladığım takdirde oraya gidebilirdim. Oraya gitmeyi kafama koymuştum başka seçeneğim de yoktu.

Cardiff'de beni sıcak bir ilgi ile karşıladılar. Dr. Elmes toplantı salonunda beni İngiltere, Avrupa ve Amerika'dan gelmiş olan kişilerle teker teker tanıştırdı. Tümü asbest - mezotelyoma üzerinde araştırmaları olan, saygın kişilerdi ve bunların arasında bulunmak bana gurur veriyordu. Bana ayrılan yarım saatlik sürede kırık dökük İngilizcemle slide ve filmlerle Karain'deki durumu onlara özetledim. Sıra, işin en zor tarafı olan sorulara gelmişti. Ne sorduklarını anlayacaksın, nasıl cevap vereceğini kafadan ayarlayacaksın ve sonra bunu İngilizce onlara aktaracaksın. Çok heyecanlı olduğumu gören. Dr. Elmes sorunları, basitleştirerek bana aktarıyor ve yanıtlarını da birlikte vermeye gayret ediyordu. En zor sorulardan birisi, köydeki hayvanlarda da benzeri hastalık olup olmadığını öğrenmek istemeleriydi. Öyle ya madem ki çevrede kanser yapıcı bir madde var, bu ortamı paylaşan diğer canlılarda da benzer hastalığın görülmesi gerekiyordu.

Ancak bunun için, hayvanın da en az 20 yıl kadar köyde bulunması gerekiyordu. Bu şarta uyan tek bir hayvan vardı, Osman'ın katırıydı. Bu da şimdilik sağladı. İngilizce katırın nasıl denileceğini bilmiyordum. Önce **"Ata benzeyen, ondan daha kuvvetli bir hayvan"** dedim. Anlatamadım. Sonra, **"İnatçı bir hayvandır"** dedim, gene anlamadılar. dilimin döndüğü kadarıyla, **"Yavrusu olmaz"** dedim. Yok. Sabrım kalmadı ve nihayet **"Babası eşek, anası attır"** deyince kakkahayı bastılar, **"Oh, Mule"** dediler.

Toplantıya kahve içimi için ara verildi. Birkaç kişi etrafımı sarıp konuyu çok ilginç bulup sorular sordular. Ancak salonun tenhalaştığı dikkatimi çekti. Toplantı henüz bitmemişti ve yarım saatlik bir tartışma süresi vardı. Sonradan öğredim ki, biz kendi aramızda konuşurken, bir grup başka bir odada, Türkiye'den getirmiş olduğum biyopsi materyellerini mikroskop altında inceliyorlarmış. Hepsi hastalara konan mezotelyoma teşhisinin doğru olduğunu kabul ettiklerini bildirince derin bir nefes aldım. Adını sık sık duyduğum, akciğer içindeki asbest liflerinin gösterilmesinde çok deneyimli olan jeolog Pooley, getirmiş olduğum toz ve toz örneklerini kabaca incelediğini, emin olmamakla beraber bunların içinde asbest olmadığını söyleyerek Asım'ın fikrine katıldığını bildirdi. Fransız fizikçisi La Bouffant'ın raporunu dudak bükerek değerlendirdiler.

Akşam verilen yemekte konunun tartışılması devam etti. Yanımda oturan Fransa'nın Lyon kentindeki Uluslararası Kanser Araştırma Örgütü'nün (International Agency Research on Cancer) temsilcisi olan Dr. Milne, köydeki durumun çok ilginç olduğunu, Lyon'a gider gitmez ilgililerle konuşup bölgede bir araştırma yapılmasını isteyeceğini ve bunun için beni örgüte davet edeceğini söyledi. Öneri, benim arzu ettiğim gibi olduğu için kabul ettim.

Birkaç ay sonra Lyon'dan yazı geldi. IARC ile müşterek bir çalışma projesi yapabilmek için, gidiş geliş uçak biletinden ayrı olarak günde 100 dolarlık bir yevmiye de veriyorlardı! Bundan iyisi can sağlığıydı. O devirde yurtdışına çıkabilmek için Merkez Bankasından 100 dolarlık döviz almak şarttı. Artık bu parayı almama gerek kalmıyordu. Ancak bunun için pasaportuma **"Döviz almadan yurtdışına çıkmaktadır"** diye kayıt koydular. Nasılsa beni havaalanında karşılayacaklarına göre yanıma alabileceğim 10 dolar yeter diye düşündüm. Bu parayı dışarıya çıkarırken başıma dert olmasın diye, çorabımın taban kısmına sıkıştırdım. Gümrük ve pasaport kontrolü için sıraya girdiğimde, önümde Hacettepe Üniversitesi'nden başka bir pro-

fesör vardı. Pasaportunu gösterdikten sonra hemen geçti. Sıra bana gelince, polis memuru pasaportumu incelemeye başladı ve Merkez Bankası'nın yazısını görmüş olmalı ki gülerek, "**Sen şimdi parasız mı yurtdışına çıkıyorsun?**", dedi. Durumu izah ettim, inanmadı. Cüzdanımı görmek istedi, ceplerimi aradı. Çok korktum. Kalbim yerinden çıkacakmış gibi atıyordu. Zira, 10 dolar da olsa, Türk parasını koruma kanununa göre cezası çok büyüktü. Bir de işin rezilliği vardı. Adım kaçakçıya çıkacaktı. Memur yakamı bırakınca derin bir nefes aldım. Kendi kendime kızırıyordum. Hep aksilikler bana çatıyordu. Acaba neden arkadaşşıma hemen geç dedi de benim üzerimde o kadar durdu. Onun benden ne üstünlüğü vardı ki? Seyahat esnasında arkadaşşımla beraberdim. Nereye gittiğimi sordu. Önce Cenevre'ye, sonra Marsilya'ya ve oradan da Lyon'a uçacağımı söyledim. "**Ne gerek var bu kadar yolu uzatmaya. Bu kulağı ters el ile göstermeye benzer**" dedi. "**Ya nasıl olmalıydı?**" dediğimde, "**Cenevre'de uçaktan iner inmez hemen trene binersen, kısa bir süre içinde Lyon'a gidebilirsin**" dedi. Yol boyunca üzerinden uçtuğumuz şehirlerin isimlerini sayıyor ve bunların özelliklerini dile getiriyordu. Benim gibi somurtkan değildi, aksine çok neşeliydi. Onun seyahatinin nedenini sordum. İsmi hatırlamadığım bir örgütün Paris'deki toplantısına gidiyormuş. Kendi bilim dalının, gideceği toplantı ile hiç bir ilgisi yoktu. Üniversitemizin daima tuzu kuru, prenslerinden birisi olduğunu eskiden beri duyardım. Biraz sonra hostesler içki servisi yapmaya başladılar. O, ismini hiç duymadığım bir şarap istedi. Bana sordular, "**İstemiyorum**" dedim. "**Emin misin?**", dedi. "**Evet çok eminim**" dedim ama, bendeki 10 doların çorabımın içinde saklı olduğunu söyleyemedim. Halbuki, o sırada içilecek bir bardak içki bana ne kadar iyi gelir ve rahatlatırdı!

Lyon'daki Uluslararası Kanser Savaş Örgütü'ne gelir gelmez hemen otel ve günlük paramı verdiler. Benim için altı yüz doların üstündeki bu para çok büyüktü. Oğlanların istedikleri Stiga marka masa tenisi raketi, ping pong topu ve Convers marka basketbol ayakkabısını rahatlıkla alabiliyordum!

Bizim toplantıyı İskoç asıllı Dr. Muir idare ediyordu. Yanında Saracci ve Lorenzo isimli İtalyan epidemiologlar vardı. Muir, araştırma projesinin plansız bir şekilde önlerine geldiğini, bu konu için bütçelerinde ayrılmış paraları olmadığını, ancak konunun önemi dolayısıyla başka kaynaklardan aktarma yapabileceklerini bildirerek toplantıyı açtı. İtalyan doktorlar, bizim

yaptığımız çalışmayı daha planlı bir şekilde yapmak istediklerini, çevreden taş, toprak gibi jeolojik örneklerle birlikte, köylülerin soluduğu havanın özel pompalarla toplanarak incelenmesini gerekli buldular. Mezetolyoma yapabilecek bir mineral bulunduğu takdirde bununla hücresel seviyede ve deney hayvanlarında araştırma yapılmasının şart olduğu dile getirildi. Dr. Muir, konuşmaların arasına girerek ikide bir **"İyi bunları yapalım da parayı nereden bulacağız?"** diyordu. Dayanamadım, **"Ben buraya para almak için gelmedim. Sizden bizim yapamadığımız konularda eksperlik yapmanızı istiyorum"** dedim. Muir'in gözleri parladı, neşesinin yerine geldiğini farkettim. Beklediğini elde etmiş gibiydi. Sonuçta, detaylı bir çalışma yapmak için 4 yıl süreli bir çalışmaya gerek vardı ve bunun için 10.000 dolar verebiliyorlardı. Bu paranın büyük bir kısmı da, eksperlerin Türkiye'ye geliştiği, konaklama masrafları için harcanacaktı.

Toplantı biter bitmez, Dr. Muir neşeli bir şekilde örgütün direktörüne gidip hem beni tanıştırmak ve de durumu bildirmek istedi. Örgüt Direktörü, Higginson, babacan görünüşlü İngiliz asıllı bir Amerikalıydı. Yanıma gelerek oturdu ve şimdiye kadar yaptığımız çalışmaları Muir'den öğrendiğini ve çok takdir ettiğini söyledi. Asbest köylerindeki ve Karain'deki çalışmalar için hangi kuruluşlardan destek gördüğümü sordu. **"Hiç"** dedim. **"Peki bu gittiğiniz yerlerin Ankara'dan uzakta olması lazım. Oraya nasıl gidiyordunuz?"** dedi. **"Benim Renault 12 arabam var. Hep onunla gittik"** dedim. **"Şimdiye kadar kaç km. yol yaptınız?"** deyince bir şeyler sezer gibi oldum. **"150.000 km'yi geçmiştir"** diye yanıtladım. **"O zaman sizin yeni bir arabaya ihtiyacınız olmalı,"** deyip Dr. Muir'i çağırıp, kendi yetkisini kullanarak bize bir araba verilmesi için işlemlerin yapılmasını tembihledi. Direktörün odasından ayrılırken, Dr. Muir kulağıma, **"Bizim patron seni çok sevmiş olmalı. Şimdiye kadar kimseye böyle bir yardımda bulunmamıştır"** dedi. Sonradan öğrendiğime göre, bize yapılan teklif sandığımız kadar güzel değildi. Zira, bizden önce İran'da Hazer denizi kıyısında bulunan Caspian yöresinde yaşayanlarda çok görülen yemek borusu kanserinin nedenini araştırmak için örgütten 100.000 dolar alınmış ve buna rağmen dişe dokunur bir sonuç çıkmamış.

Lyon'daki toplantının sonuçlarını klinik arkadaşlarım büyük bir sevinçle karşıladılar. Bizim bu işte büyük kazancımız vardı. Her şeyden önce, asbest sayesinde dünya çapında çalışmaları olan kişilerle tanışmış olacağız ve onlarla birlikte çalışma yapabilecektik. Böylece bilgi ve görgümüz artmış olacaktı.

IARC ile birlikte yaptığımız 4 yıllık çalışma sonunda ortaya çok değerli sonuçlar çıktı. Araştırma ekibinden Karain'e ilk gelen J. Skidmore isimli fizik mühendisi, sağlık ocağındaki mikroskobu bir saatlik uğraşından sonra temizledikten sonra, bana en çok kanser çıkan eve gitmek istediğini söyledi. Hiç unutmam, cebinden çıkardığı kırık uçlu bir çakı ile evin duvarından küçük bir parça aldı. Bunu sağlık ocağında bir lam üzerine koyup su ile eritti ve mikroskobun altına koydu. Biraz sonra "İzzet bak" dedi. "**Asbest**" dedim. "**Mikroskopla her gördüğümüzü asbest diyemeyiz. İç yapısının EDAX denilen bir cihazla incelenmesi lazım**" dedi. Bu inceleme de yapıldı ve sonuç ortaya çıktı. Karain, Tuzköy ve Sarıhıdır köylerinin yerleşim alanlarında bulunan fibröz zeolit (erionit) isimli mineralin kesin bir şekilde bu bölgelerdeki kanser salgınının sebebi olduğu ortaya çıktı. Osman Demir isimli Karainli hastanın akciğerinde Fransızlar tarafından gösterilen asbestin, dokunun saklandığı formollü solüsyondan kaynaklandığı ortaya çıktı. Bu olaydan sonra hastalardan alınan dokular, içinde filtre edilmiş formol bulunan şişeler ile yurtdışına gönderildi. Karain, Tuzköy ve Sarıhıdır köylerindeki hastaların akciğerlerinin mineralojik incelemeleri sonunda, kesinlikle asbest bulunamamış, yeni bir mineral olan fibröz zeolit bulunmuştur. Bu mineral, yukarıda anılan üç köyün havasında, burada yaşayan köylülerin balgamlarında da bulunmuştur. Bundan ayrı olarak, köylerden temin edilen zeolit lifleriyle yapılan deneylerde, sıçanların tümünde kanser oluşturduğu da gösterilmiştir. Dünya Sağlık Teşkilatı'nın örgütü olan IARC, "**Fibröz zeolit**" şimdiye kadar bilinen kanser yapıcı maddelerin içinde en tehlikelisi olduğunu ilan etmiş ve kitaplarında belirtmiştir. Aslında bu üç köydeki kanser yoğunluğu, bulunacak etkenin asbestten çok daha kuvvetli olduğuna işaret etmekteydi. Karain'de, 1970-1992 tarihleri arasında ölen 255 kişinin 169'u; Tuzköy'de 1980-1992 arasında ölen 409 bireyin 206'sı ve Sarıhıdır'da aynı süre içinde ölenlerin 62'sinden 38'i kanserden ölmüşlerdir. Sayılardan anlaşılacağı gibi 900 nüfuslu Sarıhıdır'ın durumu daha iyidir. Bu köy, Kızılırmak Nehrinin güney yakasında kurulmuş olan eski yerinden, taşkınlardan kurtulmak için, 1990 yılında 1 km. 'den daha az uzaklıkta, daha yüksek olan nehrin kuzey yakasına kurulmakla kendisini kurtarmıştır. Yeni yerleşim yerindeki evler, zeolitli volkanik kayalardan değil, briket ve tuğladan yapılmıştır.

Kanser salgınının, sadece Karain, Tuzköy'de görülmesi; çok yakın köylerde olmaması ve Sarıhıdır olayı, facianın çözümünü net olarak göstermektedir. Bu iki köyün yeri, tıpkı Sarıhıdır gibi mutlaka değiştirilmeliydi. Ne kadar acıdır ki, 15 yılı aşkın süreden beri, gelmiş gelmiş bütün hükümetlerin en üst düzey yetkililerine, sosyal demokrat, merkez sağ, askeri olanlar

dahil, sözlü ve yazılı olarak başvurduk. Hepsinden söz aldık, hiçbirisi sözlelerini tutmadı. O kadar ki, köylerin yerlerinin değiştirilmesi için çıkan yasada imzası olan kişiler, sonradan sırf oy amacıyla, bize sormadan, Karain ve Tuzköy'ün eski yerlerinde islah edilmesi kayıtlı ikinci bir yasaya imza attılar. Karain ve Tuzköy'deki kanser olayı, bilimsel kongreler, basın, TV ve tıbbi dergi yayınlarıyla bütün dünyaya yayıldı. Birçok ülke, fibröz zeolit maden yataklarını kapattı, endüstride kullanılmasını yasakladı. Biz hiçbir şey yapmadık. Erozyon ve orman yangınlarının ulusal bir felaket olduğu bir ülkede, ağaçlara dadanan kurtları yesin diye, bir milyara yakın kuş evleri yapmayı planlayan bir devletten ne beklenebilir. Yurtdışındaki toplantılarda yabancıların beni görür görmez ilk soruları "**What About Karain?**", "**Karainden ne haber?**", olur. Ben de hiçbir şey yok anlamında "**No change**" derim. Hayretle, "**doğru mu?**", anlamına gelen "**Really?**", derler. Bu söz beni çok üzer, derinden yaralar.

Dostlarım bana her zaman. "**Yeter artık. Sen görevini fazlasıyla yaptın. Bırak bu işin ucunu**" derler. Ne hikmetse bırakamadım. Eskiden beni dostça karşılayan köylüler de artık beni sevmez oldular. "**Bizim peşimizi bırak artık. Hiçbir faydanı görmedik, zararın oldu adımızı kanserli köy olarak çıkarttın. Ürünümüzü satamaz olduk. Sayemizde profesör oldun, meşhur oldun. Daha ne istiyorsun?**". Niye bırakamıyorum? Karain ve Tuzköy'de, terkedilmiş evlerde kovboyculuk oynayan çocukları düşünüyorum. Bunları oradan ayırmakla, birçok insanın hayatını kurtarmış olacağız da ondan. Bu o kadar zor mu? Hayır. Şimdiye kadar kaybedilen insan gücü, teşhis ve tedavi için boşuna harcanan paralarla, bu köylerin yeri on defa değişirdi. Hesap kitap bilmeyen, günü birlik yaşayan ilgililerin sorumluluğu vardır bunda.

Karain köyü, tıpkı akvaryum gibi şeffaf örtülerle çevrilererek dünyada eşi olmayan bir müze haline getirilebilirdi. Hali vakti yerinde kişilerin, yalnız bir nişan ya da düğün töreninde harcadıkları para ile bu köyler kurtulabilirdi. Dünyada bundan hayırlı iş ne olurdu ki?

Zengin olmayı ne düşündüm ne de istedim. Ama, aklıma geldikçe toto oynarım, milli piyango bileti alırım. Kazanırsam, ne yapacağımı biliyorum.

Birkaç söz de Karain ve Tuzköylülere. Köylerindeki sorun belli. Çözüm belli. Yetkililerin aldıracağı yok. Sizlerin de gereğince yeterli derecede mücadeleci ve eylemci olmanız gerekmez mi? Daha ne kadar bekleyebilirsiniz?

Resim 1 : Ekibin öncü kolu: Soldan sağa, Dr. Mustafa Özesmi, Dr. Y. İzzettin Barış ve Dr. Mustafa Artvinli. -

Resim 2 : Arap atı: 41-AR-427 Göreme'de

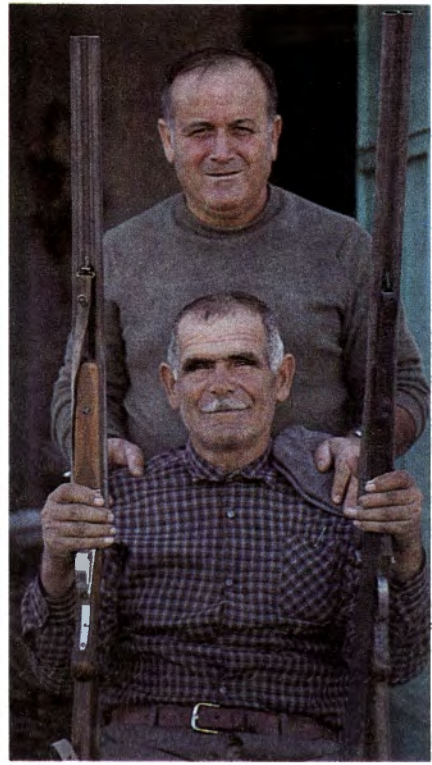

Resim 3 : Zeolitli taşlardan yapılmış Karain Köyü Kütüphanesi önünde. Köye gelen yabancı bilim adamları bu taşlardan kopardıkları parçaları hatıra olarak almışlardı.

Resim 4 : Tuzköy Sağlık Ocağında. Soldan sağa: Jeolog Asım Göktepelı, baş teknisyen Turgut Tatarhan ve Dr. Mustafa Artvinli.

Resim 5 : Eskiden dost iken, şimdi hasım olduk. Bu resmin çekilmesini bilhassa Demirci Osman Keskin istedi. Neden 2 tüfek taşıdığını sorduğumda : "Köyün adını kanserliye sen çıkardın. Faydadan çok zararın oldu. Sana bir tüfek yetmez" demişti.

Resim 6 : İkinci kuşakla birlikte. Soldan sağa : Dr. Altay Şahin, Dr. Y. İzzettin Barış, Dr. Nazmi Bilir, Dr. Fuat Kalyoncu

Resim 7 : *Dr. Hamdi Açan'ın isimsiz kahramanları Türkiye'de veremle savaşın gerçek askerleri : soldan ikinci Cenap Ünal, beşinci Necdet Erece.*

Resim 8 : *Ailemiz büyüdü. Eski ve yeniler bir arada.*

Asbest, sigara ve ben : Öğrenciler için eğitici fakat kötü bir örnek.

Yazar Hakkında

Prof. Dr. Y. İzzettin Barış, 1931 yılında İzmit'te doğmuş, ilk, orta ve yüksek öğrenimini, Kütahya ve Ankara'da tamamladıktan sonra 1970 yılına kadar TSK Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nın çeşitli birliklerinde görev yapmıştır. Bundan sonraki yaşamını Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde sürdürmüş, 1971'de doçent, 1976'da profesör olmuştur. Halen Hacettepe Tıp Fakültesi Göğüs Hastalıkları ABD Başkanıdır.

Yazarın dördü Türkçe, birisi İngilizce beş kitabı; ulusal ve uluslararası dergilerde çıkmış 200'ün üstünde yazısı vardır. Kendisi başta kanser olmak üzere, çevresel kökenli akciğer hastalıklarıyla ilgili çalışmalarıyla tanınmaktadır. Bu alandaki araştırmaları nedeniyle 1990 Sedat Simavi Vakfı Sağlık Bilimleri Ödülü'ne layık görülmüştür.